

T Ü R K S A N A Y İ C İ L E R İ V E İ Ş A D A M L A R I D E R N E Ğ İ

TÜRKİYE EKONOMİSİ

2003

Aralık 2003

(Yayın No. TÜSİAD-T/2003-12-371)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2003, TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralananmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISSN : 1300-3879

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında Anayasamızın ve Dernekler Kanununun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye’de, Atatürk’ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye’de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

“Türkiye Ekonomisi 2003” adlı bu çalışma, 2003 Aralık ayı itibarıyla bilinen son rakamlara ve 2003 yıl sonu tahminlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada 2003 ve 2004 yılları için verilen tahminler, metin içinde aksi belirtilmedikçe, TÜSİAD tahminleridir.

Bu çalışma, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü tarafından, Dr. Ümit İzmen koordinatörlüğünde Alp Oğuz Baştuğ ve Eren Ocakverdi tarafından hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER VE GENEL DEĞERLENDİRME	7
Bölüm 1	
Ekonominin Genel Dengesi	23
Bölüm 2	
Kamu Maliyesi	39
Bölüm 3	
Para Politikası ve Gelişmeler	59
Bölüm 4	
Enflasyon	75
Bölüm 5	
Dış Ekonomik İlişkiler	87
Bölüm 6	
2003 Yılında Türkiye Ekonomisi: Hedefler ve Beklentiler	97
Ek. İstatistikî Tablolar	103

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER
VE
GENEL DEĞERLENDİRME

TABLO I - A**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
GSMH (1987 Sabit Fiyatlarıyla)	% Değişim	8.3	3.9	-6.1	6.3	-9.5	7.8	5.2
Tarım		-2.3	8.4	-5.0	3.9	-6.5	7.1	-0.5
Sanayi		10.4	2.0	-5.0	6.0	-7.5	9.4	6.8
Hizmetler		8.6	2.4	-4.5	8.9	-7.7	7.2	5.7
Nüfus (yıl ortası)(1)	Bin kişi	64,015	65,157	66,293	67,420	68,529	69,626	70,712
Kişi Başına GSMH(1)	Dolar	3,032	3,159	2,827	2,986	2,101	2,609	3,365
Sabit Sermaye Yatırımları	% Değişim	14.8	-3.9	-15.7	16.9	-31.5	-0.8	4.4
Kamu		28.4	13.9	-8.7	19.6	-22.0	14.5	-18.5
Özel		11.9	-8.3	-17.8	16.0	-34.9	-7.2	13.5
Toplam Tüketim	% Değişim							
Kamu		4.1	7.8	6.5	7.1	-8.5	5.4	-2.3
Özel		8.4	.6	-2.6	6.2	-9.2	2.0	4.9
GSMH Deflatörü	%	81.2	75.3	55.8	51.3	57.8	43.8	25.1
İşsizlik (2)	%							
Genel		6.7	7.0	7.7	6.6	8.5	10.6	9.4
Kent		9.7	10.3	11.3	8.8	11.5	14.3	13.5
Kır		4.2	3.2	4.1	3.7	4.8	5.8	4.6
Enflasyon(3)	%							
Toptan eşya (Ortalama)		81.8	71.8	53.1	51.4	61.6	50.1	25.6
Tüketici (Ortalama)		85.7	84.6	64.9	54.9	54.4	45.0	25.3
Kamu Kesimi Dengesi (GSMH'ya Oran) (1)	%							
Kamu kesimi açığı		7.7	9.4	15.5	11.8	16.4	12.8	8.7
Bütçe açığı		7.6	7.3	11.9	10.9	17.4	14.9	11.4
KİT açığı		0.7	1.3	2.4	2.1	0.4	-1.0	-0.9
Diğer		-0.6	0.8	1.2	-1.2	-1.4	-1.1	-1.8
Konsolide Bütçe	Trilyon TL							Kasım
Bütçe gelirleri		5,750	11,594	18,650	33,189	51,813	76,400	88,731
Bütçe harcamaları		7,991	15,426	27,802	46,193	80,379	115,486	121,735
Bütçe açığı		2,241	3,831	9,153	13,004	28,566	39,085	33,003
İç Borç Stoğu	Trilyon TL							Kasım
Tahvil		3,571	5,772	19,683	34,363	102,128	112,850	155,843
Hazine bonosu		2,375	5,841	3,237	2,058	20,029	37,020	27,231
Kamu kağıtları		5,946	11,613	22,920	36,421	122,157	149,870	183,073
MB avansı		338	0	0	0	0	0	0
Kur farkları		0	0	0	0	0	0	0
Toplam		6,284	11,613	22,920	36,421	122,157	149,870	183,073

* Ocak-Eylül dönemi

(1) 2003 DPT tahmini

(2) 2003 yılı 3. çeyrek

(3) 2003 gerçekleşme

Kaynak: TCMB, DİE, DPT, Hazine Müsteşarlığı

TABLO I - B**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Bileşik Faiz Oranı	%							
Yıllık ağırlıklı ortalama		108.1	115.2	108.8	37.0	99.1	62.2	46.4
Döviz Kurları (Ortalama)	% Değişme							
Dolar		86.57	71.6	60.5	49.4	96.4	22.6	-1.0
Euro		61.5	71.0	52.7	29.4	90.5	30.5	17.7
Parasal Gelişmeler (Ortalama)	% Değişme							
Emisyon		85.98	81.2	58.9	68.6	55.5	54.0	38.5
M1		102.2	73.5	69.6	84.4	57.4	34.2	51.2
M2		106.62	99.9	102.0	58.6	57.6	35.0	32.2
M2Y		100.26	95.3	90.8	71.1	76.1	37.5	12.3
Toplam TL mevduat		110.17	102.7	107.8	57.6	57.9	33.7	31.7
Mevduat bankaları kredileri		137.12	103.2	41.8	60.0	42.4	4.7	18.8
Dış Ticaret	Milyar dolar							Ekim
İhracat		26.3	27.0	26.6	27.8	31.3	35.1	38.3
İthalat		48.6	45.9	40.7	54.5	41.4	50.8	55.6
Dış açık		22.3	18.9	14.1	26.7	10.1	15.8	17.3
Ödemeler Dengesi	Milyar dolar							Ekim
Dış ticaret dengesi		-15.4	-14.2	-10.4	-22.4	-4.5	-8.3	-10.8
Görünmeyen işlemler dengesi		12.7	16.2	9.1	12.6	8.1	6.5	6.7
Cari işlemler dengesi		-2.6	2.0	-1.4	-9.8	3.6	-1.8	-4.1
Cari işlemler dengesi (GSMH'ya oran)* %		-1.4	1.0	-0.7	-4.9	1.8	-6.0	-3.2
								Ekim
Sermaye hareketleri (1)	Milyar dolar	7.0	-0.8	4.9	9.6	-14.2	1.4	4.5
Doğrudan yatırımlar		0.6	0.6	0.1	0.1	2.8	0.9	0.0
Portföy yatırımları		1.6	-6.7	3.4	1.0	-4.5	-0.6	2.8
Uzun vadeli sermaye hareketleri		4.8	4.0	0.3	4.3	-1.1	2.4	-0.8
Kısa vadeli sermaye hareketleri		0.0	1.3	1.0	4.2	-11.3	-1.3	2.5
Uluslararası Rezervler	Milyar dolar							
Merkez Bankası		18.4	19.8	23.2	19.6	18.7	26.7	33.6
Ticari Bankalar		7.6	10.9	14.3	16.1	13.4	11.1	14.9
Altın		1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.3
Toplam		27.2	31.8	38.5	36.7	33.1	38.8	49.8
Dış Borç Stoku	Milyar dolar							Eylül
Orta ve uzun vadeli		66.5	75.5	79.2	90.3	98.8	131.3	123.4
Kısa vadeli		17.7	20.8	22.9	28.3	16.3	15.2	18.6
Toplam		84.2	96.3	102.1	118.6	115.1	131.6	142.0
Dış Borç Stoku (GSMH'ya oran)	%							Eylül
Orta ve uzun vadeli		34.2	36.7	42.2	44.8	67.2	64.7	56.6
Kısa vadeli		9.1	10.1	12.2	14.1	11.1	8.4	8.5
Toplam		43.3	46.8	54.4	58.9	78.3	72.3	65.2

* TÜSİAD tabmini

(1) 2002 ve 2003 için; rezerv ve IMF kredileri hariç

Kaynak: TCMB, DİE, Hazine Müsteşarlığı

GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye ekonomisi bugüne kadar yaşamış olduğu küçüklü-büyükü çok sayıda krizi, çoğu kez hemen uygulamaya konulan ve yapısal iyileştirmelerden çok piyasaları hemen etkilemeyi hedef alan önlemlerle kısa süre içinde aşmaya çalışmıştır. Bu durum, Türkiye'nin yapısal sorunlarının giderek büyümesine ve karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Bu krizler nedeniyle IMF ile şimdiye kadar 18 anlaşma yapılmış, ancak bu anlaşmalar, krizlerden çıkılmaya başlanmasıyla birlikte tamamlanamamıştır. Özellikle son on yılda bir çok ekonomik program hazırlanmış, bunlar zaman zaman yenilenmiş, değiştirilmiş fakat hiç bir zaman tam olarak uygulanmamıştır. Uygulamaya konulan programlar, kriz ortamı atlatıldıktan, döviz kurunda istikrar sağlandıktan ve faizler belli bir dengeye oturduktan sonra terk edilmiş, hızla kısa vadede büyümeyi hızlandıran politikalara geri dönmüştür. Ancak, son krizle birlikte, kronik hale gelen sorunlar karşısında uygulanmaya başlanan program, hükümet değişikliklerine rağmen devam ettirilmiştir. 2001 krizinin ardından 2002 ve 2003'te görülen enflasyondaki düşüş ve üretimdeki artış, programın getirdiği istikrar ve azalan belirsizliğin sonucudur. Diğer taraftan, devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve piyasaların rekabetçi yapısının güçlendirilmesi olarak özetlenebilecek olan yapısal dönüşümün etkisi henüz yatırım ve üretim kararlarında ortaya çıkmamıştır. 80 yıllık bir geleneğin ardından çok farklı bir ortamda faaliyet göstermek durumunda olan özel sektör açısından, yeni koşullara uyum ancak istikrar boyutunda olmuş, yeni piyasa yapısı henüz karar fonksiyonlarında yerini almamıştır. Uygulanmakta olan programın 2004 yılında da devam etmesi, göstergelerdeki iyileşmenin derinleşerek kalıcılığı ve kalan yapısal reformların tamamlanmasıyla beraber, özel sektörün kapasite artırıcı yatırım kararlarının hızlanması ve ekonominin sürdürülebilir yüksek büyüme patikasına girmesi beklenmektedir.

Ekonomik program dahilinde uygulanmakta olan sıkı maliye ve para politikaları sonucunda, artan güven ortamıyla birlikte, 2003 yılı ekonomik istikrar, yapısal iyileştirmeler ve büyüme doğrultusunda önemli kazanımların sağlandığı bir yıl olmuştur. Enflasyon %18.4 ile, %20 olarak be-

Uygulanmakta olan ekonomik program, Türkiye ekonomisinde istikrarı sağlamanın yanı sıra büyük bir yapısal dönüşümü de başlatmıştır.

lirlenmiş olan 2003 yılı hedefinin de altına inerken, büyümede % 5'lik hedefin üzerine çıkılabileceği görülmüştür. Sanayi ve ticaret sektörleri ekonomik büyümenin lokomotifi olmuştur. İhracat 50 milyar dolar eşiğine doğru hareket etmiş ve kurdaki değerlenmeye rağmen dış ticaret açığı ve cari açık beklentilerin altında kalmıştır. Türk Lirası değer kazanırken, nominal ve reel faizler gerilemiş, verimlilik hızla artmıştır. Hızlı verimlilik artışı rekabet gücünü yükseltmiş, kapasite kullanım oranları bazı sektörlerde tarihsel olarak en üst düzeylere ulaşmış, sanayi üretiminde güçlü bir büyüme görülmüştür. Borç oranının da hızla düşmesi, ekonominin kırılganlığını azaltmış ve bekleyişleri iyileştirmiştir. Ekonomideki iyileşmenin işgücü piyasalarına yansımaları ise gerçekleşmemiş; reel ücretlerde gerileme devam ederken, istihdam olanakları genişlememiş ve işsizlik ciddiyetini korumuştur.

Makroekonomik politikaların başarısı kısa dönemli büyüme-küçülme sarmalları ile değil, uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme performansı ile ölçülmektedir. Makroekonomik dengeler açısından altyapısı sağlam olmayan ekonomimizde ise, her küçülmeden sonra hızla sağlanan yüksek büyüme "başarı" olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin yüksek enflasyona rağmen yüksek büyüme oranlarını yakalayabildiği yanılgısı, Türkiye'yi uzun yıllar kronik enflasyon sorununa mahkum etmiştir. Oysa, Türkiye, enflasyon problemini orta ve uzun vadeli bir perspektifle çözerek, uzun dönem büyüme hızını %2-3 artırabilecektir. Enflasyonun halen inmiş bulunduğu platonun yeterli görülmemeyerek, AB üyelik hedefi de göz önünde bulundurularak dezenflasyon süreci, enflasyon sorunu tamamen çözümleninceye kadar devam ettirilmelidir.¹ Ekonomideki istikrarın sağlanmasıyla birlikte, Türkiye, demografik yapısını da dikkate alarak, kişi başına gelirin gelecek beş yıl içinde %2-3 artmasını hedefleyen uzun vadeli bir büyüme stratejisi benimsemelidir.

Türkiye'de nüfus artış hızı yavaşlamış ve gelişmiş ülke eğilimlerine yaklaşmıştır. 2005 yılından sonra bire düşmesi beklenen net yenileme hızı, uzun dönemde nüfusun ancak kendini yeniden üreten bir yapıya ka-

2003 yılının ikinci çeyreğinden itibaren, olumsuz dış konjonktür etkisinin de ortadan kalkmasıyla birlikte, ekonomide tüm göstergelerde ve beklentilerde hissedilir bir iyileşme görülmüştür.

Türkiye'de büyümenin hızlandırılmasını hedef alan uzun vadeli bir stratejiye ihtiyaç vardır.

Türkiye'nin işsizlikle mücadelede başarılı olması şarttır.

(1) Türkiye'de enflasyon ve büyüme dinamiklerinin teorik ve ampirik incelemesi için bkz. "Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri: Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Işığında Türkiye Analizi", TÜSİAD (Aralık 2002).

vuşmasına neden olacaktır. Bu durum, Türkiye'nin önüne "fırsat penceresi"² olarak tanımlanan, nüfus artış hızı düşerken işgücü arzının artışı sürdürdüğü demografik konjonktürü çıkartacaktır. Sabit bir nüfus yapısının yanı sıra işgücü arzı ve hane halkı sayısının artmaya devam edeceği bu dönemde, kişi başına milli geliri hızla artırabilmek ve yaşam standardını yükseltebilmek mümkündür. Türkiye'nin önündeki mevcut demografik fırsata karşın, son on yılda yaşanan ekonomik krizler, büyüme ve istihdam performansını olumsuz etkilemiştir. İşsizlik oranları Türkiye ekonomisinin son on yılda yaşadığı bunalımlar sonucunda büyük sıçramalar göstermiş, 2001 yılında %12'nin üzerine çıkmıştır. Öte yandan, istihdamın %35'inin tarım sektöründe bulunuyor olmasına karşın tarımın milli gelir içindeki payının %14'ün altında kalması, önümüzdeki dönemde tarım istihdamının hızla azalması gerektiğine işaret etmektedir. Ekonomideki daralmaların etkisiyle ortaya çıkan konjonktürel etkilerin yanı sıra, tarımdan boşalacak işgücü, yeni istihdam yaratılmasını önümüzdeki dönemin öncelikli sorunları arasına taşımaktadır. Ülkemizin, gerek AB perspektifi gerek de yüksek işsizlik oranlarının yarattığı ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların giderilmesi açısından işsizlikle mücadelede başarılı olması şarttır. İstihdam artışı, şüphesiz yeni üretim kapasitelerinin kurulmasına, dolayısıyla yüksek bir büyüme temposunun gerçekleştirilmesine bağlıdır. Diğer bir deyişle, Türkiye'de işsizlikle etkili bir mücadelenin yolu sürdürülebilir ve yüksek ekonomik büyümeden geçmektedir.

Geçtiğimiz sene gerçekleşen yüksek büyüme ve içinde bulunduğumuz dönem itibarıyla devam eden üretim artışı, henüz ciddi bir istihdam yaratıcı etki sergileyememiştir. Ekonomik faaliyete göre istihdam rakamları incelendiğinde, hizmetler hariç bütün kesimlerde istihdam artışı göze çarpmakta, ancak mevcut düzeylerin bir önceki yılın istihdam rakamlarını yakalayamadığı görülmektedir. Önümüzdeki 2010 yılına kadarki dönemde işgücüne yaklaşık 6 milyon kişinin ekleneceğini öngördüğümüzde, bu ek işgücünün istihdam edilebilmesi için her yıl 750,000

Ekonomik göstergelerdeki iyileşme istihdama yansımamıştır.

(2) Konunun kapsamlı incelemesi ve projeksiyonlar için bkz. "Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzduşümleri", TÜSİAD (Ocak, 1999)

net istihdamın yaratılması zorunluluğu vardır.³ Kamunun yaratacağı ve "işveren", "kendi işini yaratan", ve "ücretsiz aile işçileri"nin oluşturacağı grup dışarı bırakıldığında, kayıtlı ve kayıtsız özel sektörün yaratmakla yükümlü olacağı istihdam miktarı 650,000'i bulmaktadır. Özel sektörün son yıllardaki istihdam performansı dikkate alındığında, bu büyüklükteki ek istihdamı yaratabilmek için Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme trendinin altında kalacak büyüme hızları ile yetinemeyeceği ortadadır. Ekonominin geleceğine yönelik beklentilerin çok iyimser olduğu ve potansiyel üretim seviyesinde artış fırsatı olduğu bu dönemde, büyümenin aksamadan devam etmesi için ekonomik programın tavizsiz uygulanmasına devam edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Orta ve uzun dönemde yatırım-üretim bağıntısı göz önüne alındığında, yaşanan krizin etkilerinin kısa vadenin ötesinde olduğu açıktır. Türkiye'nin ekonomik gücünün artırılması için büyümenin kaynaklarına inen ve sektörel kalkınma önceliklerini dikkate alan, böylece hızlı bir verimlilik ve katma değer artışı sağlayan orta vadeli bir büyüme politikasına ihtiyacı vardır. Ne var ki, kamu maliyesindeki bozulma, hem alt yapı ve diğer kamu yatırımlarına ayrılan payları azaltarak hem de özel sektör üzerindeki vergi yükünü artırarak büyüme performansımızı sınırlamaktadır. Bozuk kamu maliyesinin beslediği yüksek enflasyon ise, gerek faiz oranlarındaki yüksek risk primi gerek ekonomik kararların alınmasını zorlaştıran orta ve uzun vadenin belirsizliği vasıtasıyla yatırım ortamını olumsuz etkilemektedir. 1997 senesinden sonra birbiri ardına yaşanan krizlerle, sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı 1990 öncesi seviyelerine gerilemiştir. Bu oran hızla yukarı çekilmediği sürece, uzun dönem büyüme oranı yavaşlayacak Türkiye'nin uluslararası rekabet açısından şansı olmayacaktır. Yatırımlar yeterli seviyeye getirilmeksizin ülkemizin karşı karşıya olduğu işsizlik probleminin aşılması mümkün olmadığı gibi, milli gelirin arzulanan seviyelere çıkarılması da söz konusu değildir. Tasarruf yetersizliği, yatırımların önündeki önemli engellerden bir diğeridir ve Türkiye'nin bozuk kamu maliyesi, reel sektörün mevcut tasarruflardan bile yeterince yararlanması-

Kısa vadede makroekonomik istikrarı sağlamadan, orta ve uzun vadede kazanımlar elde etme imkanı yoktur.

(3) Konunun kapsamlı incelemesi ve projeksiyonlar için bkz. "Türkiye'de İşgücü Piyasaları ve İşsizlik", TÜSİAD (Aralık, 2002)

na imkan bırakmamaktadır. Yetersiz iç tasarrufları ikame edecek uluslararası sermayeden de Türkiye'nin aldığı pay son derece düşük ve kısa vadeli. Bu nedenle, uygulamada olan ekonomik programın, kapsamlı bir kamu reformu ve bütçe disiplini ile enflasyonun kalıcı olarak düşürülmesi hedefi Türkiye'nin tüm ekonomik politika seçenekleri açısından bir ön koşul oluşturmaktadır. Aksi takdirde, makroekonomik yapıdaki bozulmayla beraber son 10 yılda büyüme oranını yaklaşık %20 aşağı çeken verimlilik kaybı, Türkiye'nin baş edemeyeceği bir sorun haline gelecektir.

Bütçeler, ekonomiye yön vermek açısından kamu maliyesinin önemli araçlarından biridir. Ne var ki, son on yılda hem konsolide bütçe hem de konsolide kamu kesimi dengelerinde yaşanan ciddi bozulmalar nedeniyle bütçe hazırlayıcıları bütçe üzerindeki etki ve kontrollerini kaybetmişlerdir. Diğer yandan, bütçe dışı fonlar, kamu bankaları, KİT'ler ve sosyal güvelik kuruluşları aracılığıyla oluşturulan ilave harcama kaynakları toplam kamu kesimi harcamalarının takibini imkansız hale getirmiştir. Son on yılın biriktirdiği zararların realize olduğu 2001 krizinin ertesinde ise, GSMH'nin yaklaşık %40'ı oranında ek bir borç yükü oluşmuş; vergi gelirlerini aşan faiz harcamaları, kamunun tekrar dağıtım mekanizmalarını etkin olarak kullanmasına mani oluşturmıştır. Bu nedenle de, yatırımlar, faiz dışı transfer harcamaları ve vergi düzenlemeleri gibi araçlarla maliye politikasının orta-uzun döneme yönelik taşınması gereken perspektifi kaybolmaktadır.

Türkiye'de toplam vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı hızla OECD ortalamasına doğru yükselmektedir. OECD geneline bakıldığında, vergi yükünün 1965 yılından itibaren kesintisiz bir artış trendinde olduğu gözlenmektedir. Ne var ki, son yıllarda özellikle geçiş ekonomilerinde gözlenen ve gelişmiş bazı ülkeler için de geçerli olan vergi yükündeki düşüşler, bu eğilimin sonuna gelinmiş olabileceğini göstermektedir. Doğu Avrupa ülkeleri ve İrlanda gibi son yıllarda hızlı kalkınan ülkelerde vergi yükü, 2000 yılında 1995 yılına göre karşılaştırıldığında düşüş eğilimi içersinde iken, Türkiye on puanın üzerinde bir artışla vergi yükü en hızlı artan ülke olmuştur. Bu artışta bozuk kamu maliyesinin, vergi oranlarının yükseltilmesi ya da bütçeye yeni vergi kalemleri ek-

Kamu maliyesinin mevcut durumu, orta ve uzun vadeye yönelik kaynakların etkin kullanımına izin vermemektedir.

Dünyada genel olarak vergi oranları düşerken Türkiye'de yükselme eğilimindedir.

lenmesi yoluyla finanse edilme çabası etkili olmuştur. Kamu borç stokunun GSMH'nin tamamına yakın seyrettiği, borç faiz ödemelerinin vergi gelirlerinin tümünü götürdüğü bir ekonomide, bir yeniden yapılanmaya giderek yeni bir büyüme patikasına oturmak dışında geçerli bir alternatif olmadığı aşıkardır. Ekonomide kaynakların etkin kullanımı açısından, kamunun etkinlik temelinde yeniden yapılanması, ekonominin kayıt altına alınması ve bütçe sisteminde şeffaflığa geçilmesi büyük önem taşımaktadır.⁴

Son on yılda sıkça yaşadığımız krizlerde Türkiye'nin iyi yönetilememesi önemli rol oynamıştır. TÜSİAD, uzun zamandan beri, ekonominin, siyasi ve sosyal konulardan bağımsız olarak ele alınmasının doğru bir yaklaşım olmadığını savunmaktadır. Nitekim, aksayan bir siyasi yapının ekonomik istikrar üzerindeki olumsuz etkilerinin doğurduğu maliyetler çok yakın zamanda tüm toplum kesimleri tarafından ödenmiştir. Ödenen bu maliyetin ardından kamuoyunda, toplumun tüm kesimlerini büyük sıkıntıya sokan ekonomik krizin, sadece ekonomik dengesizliklerden değil, siyasi sistemdeki tıkanıklıktan, Türkiye'nin bir yönetim zaafı içinde olmasından kaynaklandığı kanaati oluşmuş ve yaşanan son seçimlerle kamuoyu tarafından siyaset alanında da yapısal değişikliğin yapılması gereği somut olarak belirginleşmiştir. Ülkeyi birbirini izleyen krizlerden çekip çıkarmak ve sağlanan makroekonomik istikrarı kalıcı kılmak için, çağın gereklerine uygun, etkili ve verimli bir yönetim, üretim ve hizmet anlayışının yerleştirilme zorunluluğu söz konusudur.

Uygulanan ekonomik programın temelini, uzun dönemde Türkiye ekonomisinin kırılganlığını azaltarak, sürdürülebilir ve düşük enflasyonlu bir büyüme ortamının yaratılması için piyasa ekonomisi kural ve kurumlarını hayata geçirmeye çalışan yapısal reformlar oluşturmaktadır. Ne var ki, keskin siyasi irade gereken bu konuda koalisyon hükümetinin yetersiz kalması Türkiye'yi krize sürükleyen temel nedenlerden biri olmuştur. 3 Kasım seçimlerinin beş sene sürmesi muhtemel bir tek

Ekonomik istikrar için, siyaset kurumu da değişen koşullara ayak uydurmak zorundadır.

Piyasalar genel seçimlerin doğurduğu tek parti hükümetine beklenilenin ötesinde iyimser bir tepki vermiştir.

(4) Konunun kapsamlı incelemesi ve uluslararası karşılaştırmalar için bkz. "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften; Türkiye'de Kamu Sektörü Göstergeleri", TÜSİAD (Ocak, 2004)

parti hükümeti doğurması ise, piyasaların risk primlerini önemli ölçüde düşürmelerine neden olmuş ve hükümete önemli bir ilk avans verilmiştir. Ancak, bu desteğin ardındaki temel bekleyiş, hükümetin ekonomik programın uygulanmasına kararlılıkla devam edeceği olmuştur. Nitekim, kamuoyu ekonomi ve siyasi gündemindeki gelişmeleri artık eskiye oranla daha yakından takip etmektedir.

Son seçimlerin ertesinde tek başına iktidara gelen AKP hükümeti, gecikmeyle de olsa ekonomik programa devam edileceğini göstermiş, bu zaman zaman kamuoyuna çelişen sinyaller verse de ana hatları itibariyle program konusunda kararlı bir tutum sergileyebilmiştir. Ekonomiye yönelik beklentilerin hükümetin ekonomi politikalarından ya da makroekonomik gerçeklerden ziyade uluslararası kuruluşlardan sağlanacak hibe ya da krediler üzerinde yoğunlaştığı dönemin ardından, hükümet tekrar ekonomik programa ve IMF görüşmelerine odaklanmış, 2003 ve 2004 yılları için mali disiplinin sağlanarak faiz dışı fazla hedefi çerçevesinde hareket edilmesi, kamu istihdamının azaltılması ve BDDK'nın güçlendirilmesi gibi temel konularda olumlu adımlar atmıştır. Her ne kadar kamu maliyesi yapısal reform programı ve özelleştirme gibi kamu odaklı konularda ilerleme kaydedilememiş olursa da, hükümetin son Niyet Mektubu'nda verdiği taahhütler bu konularda izlenecek politikalar açısından olumlu sinyaller yansıtmaktadır.

Programın özellikle bankacılık sektöründe gerçekleştirdiği reformlar, kamu sektörüne getirdiği disiplin, siyasetin kaynak dağıtım mekanizmaları üzerindeki hakimiyetini azaltması ve enflasyonu hedeflerin altına indirmesi, bugün itibariyle, programın sosyal olarak sürdürülebilmesini zorlayacak aşamasının büyük ölçüde geride bırakıldığı anlamına gelmektedir. Nitekim, enflasyondaki düşüş trendine paralel olarak sağlanan yüksek büyüme, gelir artışına ve dağılımın düzelmesine katkı sağlamaktadır. Ne var ki, potansiyel hasılaya yaklaşan ulusal çıktının, ve özellikle tam kapasitelerine yaklaşan sanayi üretiminin devamı açısından, enflasyonla mücadele, yatırım ortamının iyileştirilmesi, vergi reformu, özelleştirme ve kamu reformu gibi temel alanlarda reformların devam etmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, yurtiçi ve yurtdışında-

Ekonomideki iyileşme, IMF tarafından desteklenen programın uygulanmaya devam edilmesiyle sağlanmıştır.

Büyümenin kuvvetli bir artış trendine girmesi ve bunun olumlu etkisinin istihdam üzerinde de ortaya çıkacak olması hükümetin yapısal reformlara ağırlık vermesine imkan vermektedir.

ki ekonomik ajanların yapısal reformların yasalaştırılmasını önemli kısmını tamamlayan Türkiye ekonomisinde odaklandığı konu, 2004 yılında reformların uygulaması olacaktır.

Yapısal reformların en önemli ayağı kamu kesimi reformudur. Bu reformun özünde serbest piyasa ekonomisinin hukuki ve kurumsal çerçevesinin güçlendirilmesi, siyasetin ekonomiye müdahalelerinin azaltılarak etkin bir kaynak dağıtım mekanizmasının hayata geçirilmesi ve kamu sektörünün faaliyet alanlarının sınırlandırılarak verimlilik ekseninde yeniden yapılandırılması yatmaktadır. 2003 yılında ciddi ilerlemelerin kaydedildiği; kamu ihale yasası, atıl kamu personelinin belirlenerek azaltılması, KİT'lerde verimlilik ekseninde yeniden yapılanma ve kamu harcamalarında etkinlik sağlanması gibi kamu etkinliği konularında, 2004 yılında da kararlı bir tutum sergilenmelidir. Bir diğer deyişle, hükümetin, Türkiye'nin çağın gereklerini yerine getiren ve sürdürülebilir bir büyüme performansına ulaşılmasıyla tüm toplumun refah artışını sağlayacak gelişme trendine girmesi yönündeki arzusu 2004 yılında da devam etmelidir. Nitekim, kamu kesimi reformu, gerek yurtiçi gerek yurtdışı piyasalarda 1990'lı yılların Türkiye ekonomisi için bir kayıp olmasına yol açan siyaset anlayışının da değişimi olarak algılanmaktadır.

Yılın ilk çeyreğinde Türkiye ekonomisinde sergilenen ve temelde dış konjonktürün belirlediği olumsuz görünüm, Irak savaşının yarattığı belirsizliklerin sonlandığı Nisan ayı itibariyle yerini tüm göstergelerde ve beklentilerde hissedilir bir iyileşmeye bırakmıştır. Türk Lirası, diğer para birimlerine karşı değer kazanırken, enflasyondaki düşüş hızlanmış, faiz oranları gerilemiş, ihracat canlılığını korumuş ve iç talep de beklentilere paralel olarak artmaya başlamıştır. Yaz aylarında ise, IMF kredi geri ödemelerinin ötelenmesi ve ABD ile kredi paketinin imzalanmasıyla dış finansman konusunda yaşanan gelişmeler ekonomideki olumlu havayı daha da güçlendirmiş, yılın kalan bölümü için beklentileri iyileştirmiştir. Ayrıca, program gereği gerçekleştirilmesi gereken yapısal koşulların, önceki yüklü reform takvimlerine oranla daha sorunsuz hayata geçirilebilir nitelikte olması, ekonomik programın uygulanmasına yönelik endişeleri de azaltmıştır.

2004 senesine yönelik olarak sıkı maliye politikasının kamu sektörü reformuyla destekleneceğinin işareti net olarak verilmelidir.

Irak savaşının yarattığı belirsizlikler, 2003 yılının ikinci çeyreğinden itibaren yerini tüm göstergelerde ve beklentilerde hissedilir bir iyileşmeye bırakmıştır.

Dalgalı kur rejimi altında, ekonomide temin edilen güven ortamıyla birlikte Türk Lirası değer kazanmış, ancak verimlilikteki hızlı artışın ve reel ücretlerdeki gerilemenin devam etmesi rekabet gücü açısından üreticilere ciddi kazanımlar sağlamıştır. Nitekim, birim ücretlerdeki düşüş ve paritedeki Euro lehine gelişmeler, ihracatının yarısından fazlasını Avrupa Birliği ülkelerine yapmakta olan Türkiye için avantaj yaratmış, kazanılan bu avantaj ihracat rakamlarına da yansımıştır. İhracat imkanlarındaki artışa paralel olarak sanayi üretiminde girilen büyüme dönemi, beraberinde kapasite kullanım oranlarını da artırarak yüksek düzeylere ulaşmasına neden olmuştur. Üretiminde gözlenen artışla birlikte, sanayi ve ticaret sektörleri geçen yılın başından itibaren olduğu gibi ekonomik büyümenin lokomotifi olmayı sürdürmüştür. Yıl içerisindeki güçlü büyüme oranı, sanayi üretimi, kapasite kullanım oranı ve ihracat dahil diğer birkaç göstergenin iyi performans göstermesiyle birlikte yüzde 5'lik büyüme hedefinin üzerine çıkılabileceğine işaret etmektedir.

Yıl içerisinde Türk lirasının güçlenmesi ve maliyet koşullarındaki iyileşmeyle birlikte, iç talep koşullarının baskı yaratmayacak seviyelerde kalması ve gıda ve tarım grubu fiyatlarının olumlu seyri, enflasyondaki düşüş sürecine önemli ölçüde katkı sağlayan diğer gelişmeler olmuştur. Parasal ve mali disiplinin sağladığı güven ortamı ve enflasyon bekleyişlerindeki iyileşme ise, yıl sonu enflasyonunun hedeflenilenin altında gerçekleşmesindeki uygun zemini yaratmıştır.

IMF kredi geri ödemelerinin ötelenmesi ve ABD ile kredi paketinin imzalanmasıyla birlikte borcun sürdürülebilirliğine dair bekleyişler olumlu yönde şekillenmiş, yüksek büyüme performansı, Türk Lira'sının değer kazanması ve borçlanma koşullarının iyileşmesiyle birlikte toplam borç stokunun milli gelire oranında çarpıcı bir düşüş yaşanmıştır.

2003 yılında büyümede yıl sonu hedeflerinin ilerisinde bir başarı elde edilmesi, uygulanan sıkı maliye ve para politikalarının sonucu olarak yaşanan bu olumlu konjonktürü 2004 yılında daha da güçlendirecektir. Uygulanan yapısal reformlar ve ekonomik temellerdeki güçlenme sayesinde ekonomi giderek potansiyel çıktı düzeyine yaklaşmaktadır. Bununla birlikte Türkiye, başlıca dünya ekonomilerindeki gidişatın yarat-

Ekonomik programın öngördüğü sıkı maliye ve para politikaları meyvelerini vermeye başlamıştır.

Türk Lira'sında gözlenen değerlenme, ihracatın yanı sıra enflasyon üzerinde de olumlu bir etki yaratmıştır.

Ekonomik göstergelere ilişkin olumlu tablo toplam borç stoku rakamlarına da yansımıştır.

Türkiye, daha güçlü bir büyüme patikasına girme fırsatını 2004 yılı itibarıyla yakalamıştır.

tığı olumlu havayı da arkasına alarak daha güçlü bir büyüme patikası-
na girme fırsatını 2004 yılı itibariyle yakalamıştır. Bahsedilen "daha güc-
lü bir büyüme patikasına girme fırsatı" özellikle imalat sanayi açısından
ön plana çıkmaktadır. Arzulanan, özellikle son beş senede dış piyasa-
lara yönelerek ciddi bir ihracat pazarı ve deneyimi elde etmiş olan ima-
lat sanayinin, 2004 ve sonrasında hem iç hem de dış talebi karşılayabi-
lecek bir üretim seviyesine ulaşmasıdır. Dolayısıyla, geçmiş dönemde
döviz kuru ve reel ücretlerden elde edilen maliyet avantajının, rekabet
gücünü yükseltecek yeni yatırımlarla desteklenerek daha kalıcı bir ha-
le getirilmesi önem taşımaktadır. İç talepteki olumlu gidişat ve dış ta-
lep koşullarındaki canlılığın gelecek yıl da devam edeceği beklentisi
birlikte değerlendirildiğinde, özel sektörün önümüzdeki dönemde ve-
rimlilik artırıcı bir takım yatırım harcamalarına yöneleceğini tahmin et-
mekteyiz.

2004 yılının ilk aylarında gerçekleştirilecek olan yüklü itfalar, Mart so-
nunda yapılacak olan yerel seçimler, Kıbrıs konusunda Mayıs ayına ka-
dar gerçekleştirilmesi amaçlanan çözüm süreci, yaz aylarında baz etki-
si nedeniyle oluşabilecek yüksek enflasyon oranları, Kasım ayında ya-
yımlanması beklenen ilerleme raporu ve son olarak da yıl sonunda
gündeme gelecek olan AB üyelik görüşmeleri 2004 yılında Türkiye
ekonomisi açısından kritik önem taşıyan faktörler olarak sıralanabilir.
2003 yılında ekonomideki olumlu konjonktürün temininde, uygulanan
sıkı maliye ve para politikalarının ve gerçekleştirilen yapısal reformla-
rın önemli paya sahip olmalarına karşın, Türkiye ekonomisinde döviz
kurundan başlamak üzere faiz ve enflasyonun yeniden yukarı yönlü bir
eğilime girmesine neden olabilecek temel gelişmeler çoğunlukla siya-
set kaynaklı olmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, 2003 yılın-
da ekonomik alanda sağlanan kazanımların 2004 yılında da sürdürü-
lebilmesi, büyük ölçüde yukarıda değindiğimiz dönemeçlerin olumlu
sonuçlanmasına bağlı olacaktır. Hükümetin AB üyeliği ve IMF progra-
mı gibi Türkiye açısından kritik önem taşıyan konularda 2004 yılı için-
de de çözüm odaklı politikaları sürdürmesini beklemekteyiz. Tüm eko-
nomik ve siyasi unsurların birbirini destekler nitelikte gerçekleşmesi
durumunda ise, Türkiye ekonomisindeki reel büyüme 2004 yılında ra-

**2004 yılında Türkiye
ekonomisi açısından
kritik önem taşıyan
ve sonuçlarının dik-
katle değerlendiril-
mesi gereken belirli
dönemeçler mevcut-
tur.**

hatlılıkla %5'in üzerinde ve 2004 sonu enflasyonu %12'nin altında gerçekleşebilecektir.

Temel makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler, geçtiğimiz dönemlere kıyasla ekonominin dışsal şoklara karşı dayanıklılığının arttığını göstermektedir. Bu mevcut performansın korunabilmesi için hükümetin rasyonel olarak mali disiplinle sağladığı düşük enflasyon-yüksek büyüme yörüngesinden uzaklaşmaması gerekmektedir. Bu nedenle, hükümetin başta faiz dışı fazla politikası olmak üzere, ekonomik programın öngördüğü politikaları kesintisiz uygulamaya devam etmesi önemi korumaktadır. Orta vadede kamu maliyesini kalıcı olarak iyileştirilmesi için gereken mali disiplinin sağlanabilmesi adına, kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması ve vergi tabanını genişletilmesi, şeffaf ve rasyonel bir kamu mali yönetim anlayışının oluşturulması ve harcama reformunun sağlanması kamu açısından öncelikli uygulamalar olmalıdır. Başta programın temel dayanağını oluşturan sıkı maliye politikaları olmak üzere, hükümetin yapısal alanda sergileyeceği kararlı tutum, Nisan ayından itibaren ekonomide yakalanan ivmeyi devam ettirecektir. Ekonomik büyümenin canlandığı ve enflasyon ve faiz oranlarındaki düşüşlerin refah artışı sağladığı bir makroekonomik ortamda görece olarak maliyetleri azalan yapısal reformların takvim süresince gerçekleştirilmesi, hükümetin ekonomi uygulamalarındaki başarısı açısından temel belirleyici olacaktır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, hükümetin mali disiplinle sağladığı düşük enflasyon-yüksek büyüme yörüngesinden uzaklaşmaması gerekmektedir.

Özel sektör açısından ise, sektörün daha verimli ve rekabetçi bir yapıya kavuşma kapasitesi, orta ve uzun vadede potansiyel büyümenin seyrini belirleyecektir. Mevcut verimlilik ve işgücü arzı fazlası, ekonomide yeni istihdam yaratılmasını ve reel ücretlerin artmasını kısa vadede sınırlamaktadır. Öte yandan, özel sektörün sabit sermaye yatırımları, teknoloji transferi, şirket birleşmeleri, iyi yönetim vb. yeni stratejilerin hayata geçirilmesiyle verimlilik ekseninde yeniden yapılanması, orta vadede özel kesimin ekonomiye katkıları açısından önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Hükümetin, 2004 yılında düşük enflasyon-yüksek büyüme yörüngesinden uzaklaşmaması gerekmektedir.

Özel sektörün daha verimli ve rekabetçi bir yapıya kavuşması gereklidir.

Kopenhag zirvesinden çıkan kararda Türkiye'nin son dönemde üyelik müzakerelerinin başlatılması için gösterdiği çaba olumlu karşılanırken, 2004 yılı sonuna bırakılan değerlendirmede uygulamanın belirleyici olacağı açıklanmıştır. Siyasi kriterlerin yanı sıra, aynı dönemde Türkiye'nin uygulamakta olduğu 2002-2004 makroekonomik programının başarısı da son derece önem kazanmaktadır. Şayet Türkiye uzun yıllardır başarılı olamadığı ekonomik ve siyasi istikrar konusunda, son seçimlerden sonra yakaladığı fırsatı olumlu değerlendirirse, AB üyeliğinin karşılıklı fayda doğuracağına yönelik kanaat güçlenecektir.⁵

Makroekonomik istikrarı sağlamış bir Türkiye'ye AB üyeliğinin getirisi de yüksek olacaktır.

AB üyeliği, üye olan ülkelerin ekonomileri üzerinde hızla olumlu etki göstermektedir.⁶ Ekonomileri diğer Avrupa ülkelerine oranla daha az gelişmiş olan bazı ülkeler, AB üyesi olduktan sonra ekonomik açıdan büyük gelişme kaydetmişlerdir. Bu gelişme, milli gelirden kişi başına düşen paya bakarak izlenebilmektedir. 1980'den 2000 yılına kadar olan 20 yıllık zaman diliminde İspanya, kişi başına milli gelirini 3 katından fazla artırmıştır. Aynı şekilde Portekiz'in artışı 4 kat, Yunanistan'ınki ise 3 kat olmuştur. Türkiye ise bu 20 yıllık dönemde, diğer ülkelerden zaten oldukça düşük olan kişi başına düşen milli gelirini ancak iki katına çıkarabilmiştir.

AB üyeliğinin ekonomiye katkıları, yabancı sermaye akışının gözle görülür miktarda artmasına da yol açmaktadır. AB üyeliğini takip eden 5 yıl içinde, İspanya ve Portekiz'e yabancı sermaye yatırımları yaklaşık 10 kat artmış bulunmaktadır. 1986-94 yılları arasında İspanya toplam 60.3 milyar, Portekiz ise toplam 11.2 milyar dolarlık yabancı sermayeyi ülkelere çekmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının artması sadece üye ülkeler arasında gözlenen bir durum değildir. AB adaylığının açıklanması ve üyelik müzakerelerinin başlaması dahi ülke ekonomilerine olumlu katkılarda bulunmaktadır.

(5) Konunun kapsamlı incelemesi ve uluslararası karşılaştırmalar için bkz. *"European Union and Turkey: Towards Economic Integration"*, TÜSİAD (Eylül, 2003)

(6) Ülke deneyimleri ve Türkiye için değişik senaryolar altında projeksiyonlar için bkz. *"Türkiye'nin AB üyeliği: Doğrudan Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme"*, TÜSİAD Görüşler Dizisi No:8 (Haziran 2002)

B Ö L Ü M

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

Kaynak-Harcama Dengesi

Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan finansal krizler ertesinde ciddi bir daralma sürecine giren Türkiye ekonomisi, 2002 yılının başından itibaren yeniden toparlanma sürecine girmiş ve yıl genelinde %7.8 oranında büyümüştür. Söz konusu büyümenin temel belirleyicisi ise ihracat olmuştur. Mal ve hizmet ihracatı, daralan iç talebin etkisini yumuşatarak büyümenin en önemli itici gücü olmuştur. Bununla birlikte, 2002 yılında Türkiye ekonomisinin karşılaştığı en önemli iki güçlük; erken seçim ve Amerika’nın olası Irak harekatı tartışmaları olmuştur. Yılın üçüncü çeyreğine rast gelen seçim tartışmaları ve siyasi belirsizlik, kısa süre içerisinde erken seçim kararının alınmasıyla birlikte ortadan kalkmış ve etkisi sınırlı kalmıştır. Yılın ikinci yarısından itibaren günde gelen harekat olasılığının 2003 yılına ertelenmiş olması da ekonomideki olumsuz beklentileri azaltmıştır.

Türkiye ekonomisi 2002 yılından itibaren yeniden büyüme sürecine girmiştir.

Kaynak-Harcama Dengesi

(1987 fiyatlarıyla, yıllık % değişim)

	2001	2002	2003*
GSMH	-9.5	7.8	5.2
Dış kaynak ¹	10.3	1.1	3.9
Toplam kaynaklar	-18.5	9.2	9.3
Toplam yatırımlar	-42.0	35.7	19.5
Stok değişmesi ¹	-4.0	7.1	3.8
Sabit sermaye yatırımları	-31.5	-0.8	4.4
Kamu	-22.0	14.5	-18.5
Özel	-34.9	-7.2	13.5
Toplam tüketim	-9.1	2.4	4.2
Kamu	-9.2	5.4	-2.3
Özel	-8.5	2.0	4.9

(1) Yüzde değişimler GSMH büyümesine katkıları göstermektedir.

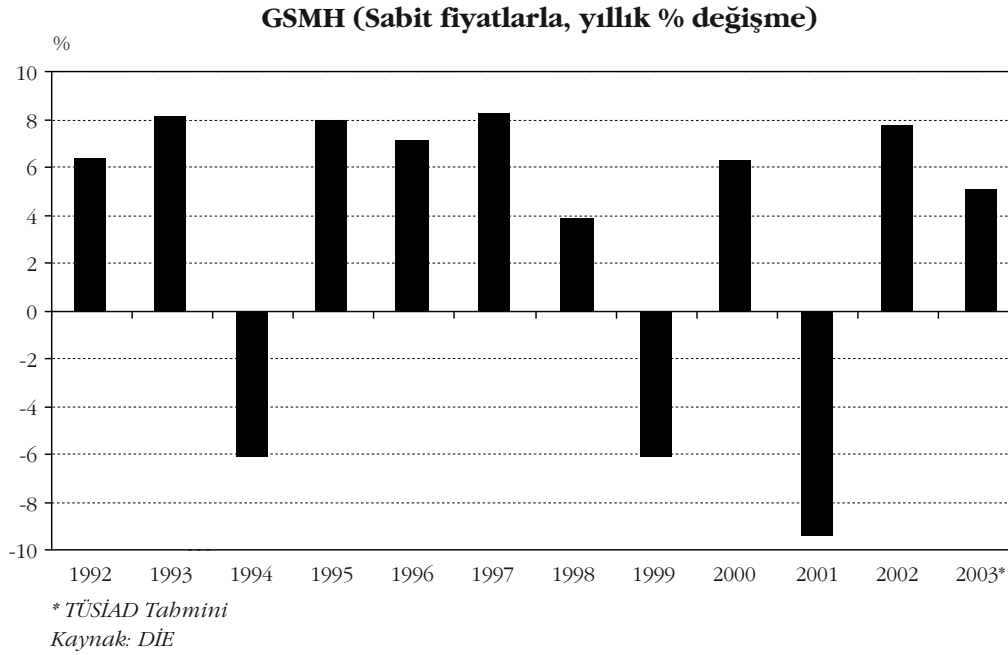
* İlk dokuz ay

Kaynak: DİE, TÜSİAD

2003 yılının ilk çeyreğinde ekonomik gelişmeler, beklenen Irak operasyonu altında şekillenmiştir. Irak’a yönelik harekat nedeniyle 2003 yılının ilk çeyreğinde döviz kuru yükselişe geçmiş ve Mart sonu itibariyle 1,700,000 TL seviyelerine kadar ulaşmıştır. Aynı dönemde İMKB-100 endeksi ortalama %7.5 düşmüş ve ikincil piyasada nominal faizler Mart

Irak savaşının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi uzun süreli olmamıştır.

sonu itibariyle %65'e yükselmiştir. Ayrıca, söz konusu dönemde petrol fiyatları varil başına ortalama 25 dolardan 35 dolara kadar tırmanmıştır. Ancak, Nisan ayından itibaren, Irak savaşının beklenenden önce sona ermesiyle, dünya ekonomileri için risk oluşturan yüksek petrol fiyatları gerilemiş ve belirsizlik kademeli olarak azalmıştır. Küresel ekonomi için beklentiler olumluya dönerken, Türkiye için de turizm başta olmak üzere sektörel beklentilerde ciddi düzelmeler yaşanmıştır.

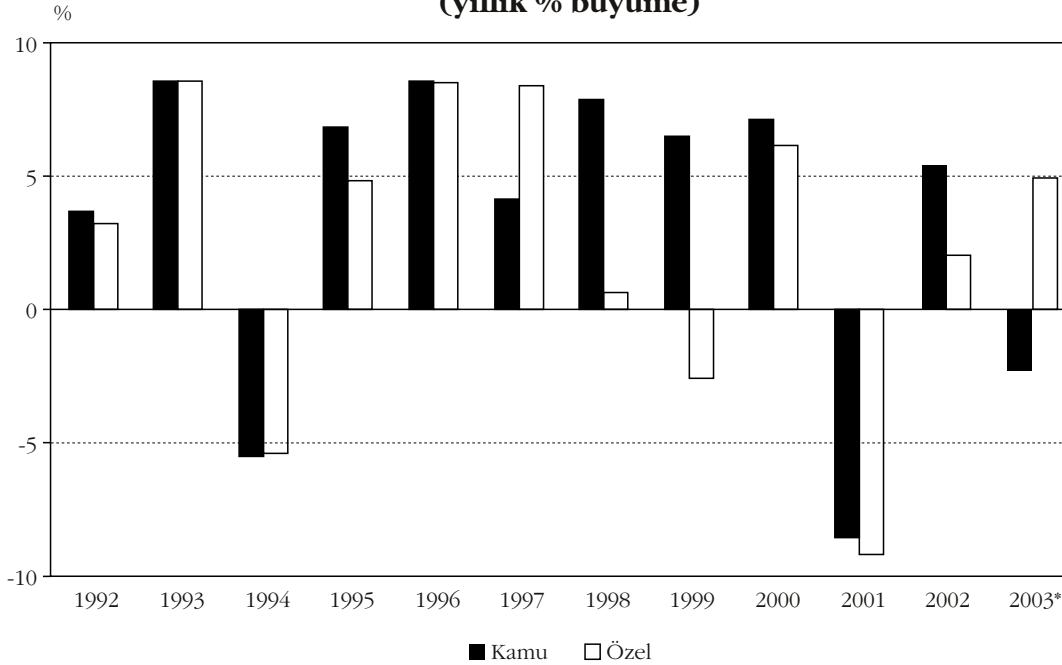

Mal ve hizmet ihracatı 2003 yılında da büyümenin itici gücünü oluşturmuş ve ilk üç çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla, %14.5, %12.5 ve %20.1 artış göstermiştir. 2003 yılında büyümeye önemli katkı sağlayan diğer etmen de stok değişimleri olmuştur. Bir önceki sene büyümeye 7 puan (büyümenin yaklaşık %90'ı) katkıda bulunan stok değişimlerinin, 2003 yılının ilk dokuz ayında da büyümeye katkısı 3.8 puan (büyümenin yaklaşık %70'i) dolayındadır. Stoklar en geniş anlamı ile, üretime konu olan hammadde ve malzeme, mamul, yarı mamulden meydana gelmektedir. DİE'nin kalıntı yöntemiyle hesapladığı stok değişimlerinin kontrol mekanizması, anket yöntemiyle toplanan imalat sanayi istatistikleridir. 2002 senesinde cari fiyatlarla yaklaşık 13 katrilyon TL'ye ulaşan stok değişimleri, madencilik ve imalat sanayi katma değerinin yaklaşık %25'ine ulaşmakta, fiziki ve iktisadi sınırları

2003 yılı büyümenin temel belirleyicisi ihracat olmuştur.

aşmaktadır. Sene başında sahip olunan stok seviyesi "0" olarak bile alınsa, bu tutardaki stok rakamları, bir hesaplama hatası olasılığına işaret etmektedir. DİE tarafından açıklanan hanehalkı işgücü anketine göre kayıtlı olmadan istihdam edilenlerin oranının %53'e ulaştığı düşünülürse, kriz ertesinde kayıt dışı ekonominin genişlemesinin sonucu olarak harcamalar yöntemiyle ulaşılan milli gelir rakamının olduğundan daha düşük tespit edildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, yüksek stok miktarlarının gerçek durumu yansıtmak yerine, ekonomide gide-rek yaygınlaşan kayıtdışılığın sonucu olduğu düşünülmektedir.

Kamu ve Özel Nihai Tüketim Harcamaları (yıllık % büyüme)

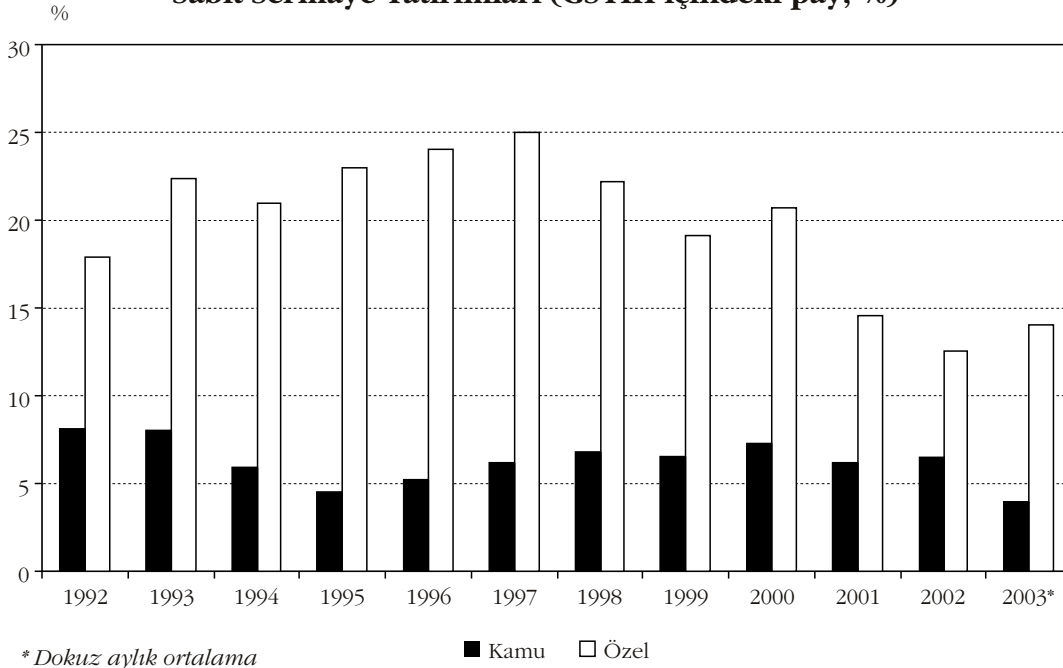
*Dokuz aylık ortalama

Kaynak: DİE

İç talebin 2003 yılında da istenilen düzeye ulaşamaması nedeniyle üretim dış pazarlara yönelik olarak gerçekleştirilmiş ve ihracatta önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak bu üretim artışı beraberinde aramalı gereksinimini de artırmış ve ithalat kaleminde önemli oranda yükseliş yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu uyarılama, yıl boyunca etkisini hissettirmiş ve dokuz aylık bazda %24.5 oranında artarak büyümeye -8.5 puan katkıda bulunmuştur. İthalat artışıyla beraber ithalat vergisi de ilk dokuz ayda geçen yıla göre %26.2 oranında artış göstermiştir.

Üretimdeki artış, aramalı ithalatını uyarmıştır.

Sabit Sermaye Yatırımları (GSYİH içindeki pay, %)

2001 yılında yaşanan krizin ardından %9.2 daralan özel tüketim harcamaları, 2002 yılında zayıf baz yılı etkisine rağmen, sadece %2.0 artarak sınırlı bir toparlanma göstermiştir. Ayrıca, kriz öncesi dönemde %68 düzeyinde olan özel tüketim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı, 2002 yılında %63'e kadar gerilemiş ve 2003'ün ilk dokuz ayında ise %64.4'e yükselmiştir. Yılın ilk üç ayında hakim olan savaşa yönelik belirsizlik ortamı ile birlikte, işsizlik rakamlarının ortalama %10 seviyelerinde seyretmesi ve bankacılık sistemi kredilerindeki yetersizliğin sürmesi, iç talebin 2003 ortasına kadar zayıf kalmasına neden olmuştur. Özel tüketim harcamalarındaki toparlanma 2003 yılının ilk dokuz ayında, istenilen düzeyin altında kalmıştır. Mevduat bankaları tarafından açılan tüketici kredilerinin yılın ikinci yarısından itibaren reel olarak artması ve TL'deki değerlenme nedeniyle dayanıklı tüketim malı harcamaları ilk dokuz ayda %13.4'lük bir artış göstermiştir. Aynı dönemde gıda, içki tüketimi de %4.5 oranında artmıştır. Öte yandan 2002 yılında diğer cari harcamalardan kaynaklanan önemli bir artış yaşanan kamu tüketim harcamaları, 2003 yılının ilk dokuz ayında, uygulanan sıkı maliye politikası nedeniyle, %2.3 azalmıştır. 2002 yılında %0.8 daralan toplam yatırımlar 2003 yılının ilk dokuz ayında (temel olarak özel sektör ma-

kine teçhizat yatırımlarından kaynaklanan) %13.5 oranında genişlemiş ve yurtiçi gelir içerisindeki payı %18 olarak gerçekleşmiştir. Makine ve teçhizat yatırımlarında gözlenen artışın ardında temel olarak özel sektörün verimlilik arayışları yatmaktadır.

Sonuç olarak, 2002 yılında %7.8 büyüyen Türkiye ekonomisinin, 2003 yılında özel tüketim ve ihracatın katkısıyla %5 ila %5.5 büyüyeceği öngörülmektedir. 2004 yılında Türkiye ekonomisi açısından kritik önem taşıyan konular şu şekilde sıralanabilir: yılın ilk aylarında gerçekleştirilecek olan yüklü itfalar, Nisan ayında yapılacak olan yerel seçimler, Kıbrıs'ta Mayıs ayına kadar gerçekleştirilmesi planlanan referandum, yaz aylarında baz etkisi nedeniyle oluşabilecek yüksek enflasyon oranları, Kasım ayında yayımlanması beklenen ilerleme raporu ve son olarak da yıl sonunda gündeme gelecek olan üyelik görüşmeleri. Bu unsurların birbirini destekler nitelikte gerçekleşmesi durumunda, Türkiye ekonomisinin 2003 yılında kazandığı ivmeyi devam ettirerek 2004 yılında da %4.5 ila %5 büyümesi beklenmektedir.

GSMH ve Sektörel Büyüme

Geçen yıl, "iyi sene" olması dolayısıyla %7.1 büyüyen tarım kesimi, 2003 yılının ilk dokuz ayında sabit fiyatlarla %0.5 küçülmüş ve GSMH büyümesine -0.1 puan katkıda bulunmuştur. Söz konusu düşüşte, iki yılda bir gerçekleşen daralma eğiliminin yanı sıra 2003 yılındaki iklim koşullarının da etkisi olmuştur. Tarım kesiminin 2003 yılında %2 ila %2.5 küçüleceği öngörülmektedir.

Tarım kesiminin 2003 yılında daralması beklenmektedir.

GSMH

(Sabit fiyatlarla, yıllık % değişim)

	2002				2003		
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
Tarım	0.1	2.7	6.1	15.3	7.0	-2.8	-1.0
Sanayi	2.8	12.6	10.5	11.4	7.8	4.4	8.1
İnşaat	-11.8	-9.6	-3.3	2.7	-17.0	-14.5	-16.9
Ticaret	4.3	11.7	10.1	16.1	10.8	6.0	7.0
Ulaştırma-haberleşme	2.1	8.3	5.4	5.6	13.7	5.8	7.9
Mali kuruluşlar	-7.4	-9.6	-3.2	-8.2	-8.1	-8.5	-4.3
GSYİH	2.1	8.9	7.9	11.4	8.1	3.9	4.8
GSMH	0.4	10.4	7.9	11.5	7.4	3.7	4.9

Kaynak: DİE

1999 yılının Ağustos ayında yaşanan deprem felaketinin ardından daralan inşaat sektörü 2002 yılına gelindiğinde 1998'deki seviyesinin %18 altında kalmıştır. Sektör, 2003 yılının ilk dokuz ayında da %16.2 küçülmüştür. Geçen yılın son çeyreğindeki büyüme göz önüne alındığında inşaat sektörünün, baz etkisiyle birlikte, bu yılın son çeyreğinde yine %15 civarında bir daralma göstermesi beklenmektedir. Gerek kamu gerek özel sektör inşaat yatırımlarının seyrine bakıldığında, sektörün kısa dönemde büyümeye pozitif katkı sağlayamayacağı söylenebilir. Zira, milli gelir hesaplarında inşaat yatırımlarının yaklaşık %70'inin ikinci ve üçüncü yıllarda katma değere dönüştüğü varsayılmaktadır. İnşaat sektörünün 2003 yılında %14 ila %15 daralacağı öngörülmektedir.

Turizm gelirlerinin ilk dokuz ayda geçen yılın aynı dönemine kıyasla %12 artmasına karşın, ticaret sektörünün otel ve lokanta hizmetleri alt kesimi %2.8 küçülmüştür. Öte yandan, toptan ve perakende ticaret, sanayi kesiminde yaşanan olumlu gelişmeler ve ithalat artışının da etkisiyle yılın ilk dokuz ayında %9.7 büyüyerek ticaret kesiminin büyümeye 1.8 puan katkıda bulunmasını sağlamıştır. Bayram tatilinin bu kesimin son çeyrek rakamlarına olumlu yansıtacağı ve 2003 yılında %5.5 ila %6 büyüyeceği öngörülmektedir.

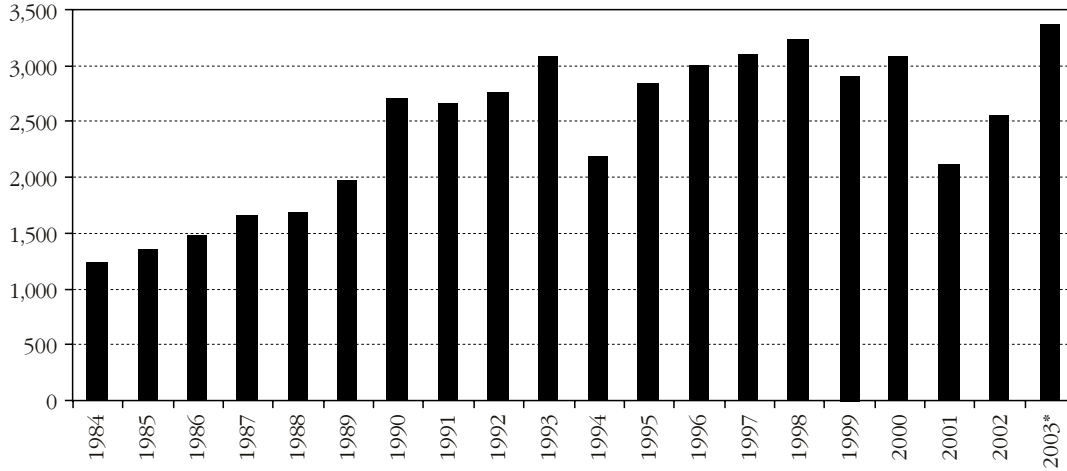
Diğer sektörlerde yaşanan olumlu gelişmeler ulaştırma ve haberleşme sektörüne de aynı şekilde yansımış ve bu sektör yılın ilk dokuz ayında %9 büyümüştür. Öte yandan, yaşadığı krizin etkilerinden henüz kurtu-

İnşaat kesimindeki küçülmenin 2003 yılında da devam edeceği görülmektedir.

Sanayi kesiminde yaşanan gelişmelere koşut olarak ticaret kesiminde de ciddi bir canlanma yaşanmıştır.

lamayan mali kuruluşlar ise aynı dönemde %6.9 küçülerek daralmaya devam etmiştir.

Kişi Başına Milli Gelir (GSMH, cari fiyatlarla, ABD doları)

*Dokuz aylık sonuçlara göre

Kaynak: DİE

2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla 2,316 ve 3,366 dolar olması beklenen kişi başına milli gelir düzeyi, 2002 yılında gerçekleşen büyümenin beklenenden daha yüksek olması nedeniyle 2,609 dolara yükselmiştir. 2003 yılında ise temelde TL'deki değerlenme sebebiyle 3,400 doları geçmesi beklenmektedir.

Sanayi kesimi yılın ilk dokuz ayında %6.8 büyüyerek GSMH büyümesine 2 puan katkıda bulunmuştur. Bu katkıda en büyük pay sahibi aynı dönemde %7.5 büyüyen imalat sanayiidir. Madencilik kesimindeki daralma bu dönemde de devam etmiş ve sektörün üretimi %3.5 azalmıştır. İmalat sanayiindeki üretim artışı bu kesimlere üretim girdisi sağlayan enerji kesimine de olumlu yansımış ve enerji üretimi ilk dokuz ayda geçen yıla göre %5.2 artmıştır. Sanayi kesiminin 2003 yılında %6 ila %6.5 büyümesi beklenmektedir.

Kişi başına milli gelir düzeyinin 3,400 doları geçmesi beklenmektedir.

Sanayi üretiminde yaşanan artış milli gelir büyümesine 2.0 puan katkıda bulunmuştur.

Sanayi Üretimi

(Üç aylık, 1997=100, yıllık % değişim)

	2002			2003*		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Toplam sanayi	-0.8	13.5	9.5	-4.3	11.6	7.5
Madencilik	-12.6	6.4	-8.3	-8.8	2.9	-5.7
Enerji	-7.9	38.4	5.4	-18.9	58.9	8.5
İmalat	4.7	12.5	10.9	2.2	9.4	8.0
Gıda ve İçecek	-7.8	4.0	2.8	-10.9	10.8	9.1
Tekstil Ürünleri	-55.5	13.2	12.5	-71.3	2.4	2.0
Giyim Eşyası	-21.7	3.5	3.3	-63.7	-3.8	-4.0
Rafine edilmiş Petrol Ürünleri	9.0	9.2	9.0	2.9	-4.9	1.7
Kimyasal Madde Ürünleri	9.2	15.0	14.2	-6.5	9.0	7.0
Metalik olmayan diğ.Mineraler	-13.7	11.0	10.8	-16.4	9.0	8.8
Ana Metal	5.8	12.3	10.0	17.7	11.6	13.6
Makine ve Teçhizat	-40.4	26.1	21.3	-35.6	24.9	22.7
Elektrikli Makine ve Teçhizat	-35.0	11.9	11.5	-15.0	0.7	0.6
Radyo, TV ve Haberleşme	-48.5	53.6	51.1	5.4	14.7	14.7
Taşıt Araçları ve Karoseri	...	27.1	27.1	...	44.6	44.6

*Dokuz aylık ortalama

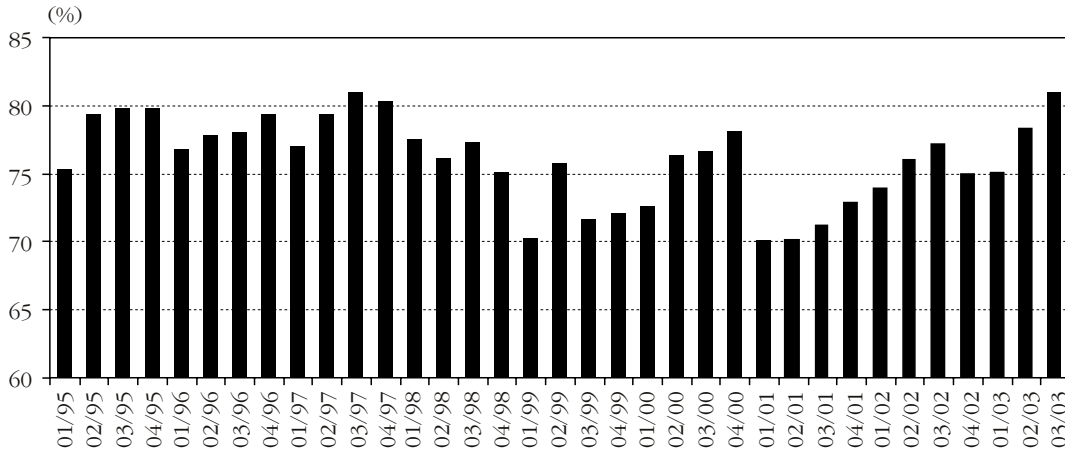
Kaynak: DİE

İmalât sanayii alt kesimler düzeyinde incelendiğinde, dış ticaretteki olumlu gelişmelere koşut olarak, taşıt araçları, makine ve teçhizat ile radyo, tv ve haberleşme ve anametal kesimlerinde ciddi üretim artışları yaşandığı göze çarpmaktadır. En çarpıcı gelişmenin ise krizden en fazla etkilenen ve 2001 yılında %45.2 küçülen taşıt araçları kesiminde yaşandığı görülmektedir. Taşıt araçları üretimi, 2002 yılında %27.1 oranında artarken, bu oran 2003 yılının ilk dokuz ayında %44.6 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu performansın ardındaki temel neden, istenilen düzeyde olmayan iç talebe karşın ihracatın üretim içerisindeki payının %75'e ulaşmış olmasıdır. Makine ve teçhizat üretimi, 2002 yılında %21.3 oranında artarken, aynı dönemde özel sektör makine ve teçhizat yatırımları sadece %1.4 oranında artış göstermiştir. Bu yılın ilk dokuz ayında ise, olumlu dış talep koşullarının yanı sıra, özel sektör makine ve teçhizat yatırımları da yaklaşık %40 oranında yükselmiş, talepteki bu gelişmelere koşut olarak da sektörün üretimi %22.7 oranında genişlemiştir. Makine ve teçhizat üretimindeki gelişmeler kamu ve özel kesim-

İhracatçı kesimlerin yüksek başarımları imalât sanayii büyümesinin ardındaki en önemli etmendir.

de farklı şekilde olmuştur. Kamu kesimi dışarıda tutulduğunda makine ve teçhizat üretimi artışı %24.9'ı yükselmektedir. Kamuda uygulanmakta olan sıkı maliye politikası nedeniyle benzer duruma diğer kesimlerde de rastlanmaktadır. Yılın son çeyreğindeki rakamlara bakıldığında, makine-teçhizat kesimindeki yüksek üretim düzeyinin devam ettiği görülmekte ve bu da yatırım harcamalarına ilişkin önemli ipuçları sağlamaktadır. Ayrıca, önemli ara malı tedarikçisi konumunda olan kimyasal maddeler, anametal ve plastik-kauçuk kesimlerinde görülen üretim artışları imalat sanayi kesiminin iç dinamikleri bakımından olumlu havanın devam ettiğinin göstergesi olarak algılanmaktadır.

Kapasite Kullanım Oranı (İmalat Sanayi, üç aylık)

Kaynak: DİE

İmalât sanayiindeki gelişmelere koşut olarak, 2002 yılının başından itibaren yeniden artış eğilimine giren kapasite kullanımı, 2003 yılının Mayıs ayından itibaren ortalama %80 civarında istikrarlı bir düzeye ulaşmayı başarmıştır. Ancak, önümüzdeki dönemde olumlu dış talep koşullarının yanı sıra iç talepte beklenen artışa bağlı olarak, teknik kapasitelerinin sınırına yaklaşmış olan birçok imalât sanayii kesiminde yeni kapasite yaratıcı yatırımların yapılması gereksinimini doğurmaktadır.

İç ve dış talepteki olumlu gelişmeler nedeniyle yeni kapasitelerin yaratılması gerekmektedir.

İstihdam ve Ücretler

2003 yılının üçüncü çeyreği itibariyle 15 yaş üzeri kurumsal sivil nüfus yaklaşık 900 bin civarında artış göstermesine karşın, işgücüne katılım yaklaşık 500 bin dolayında azalış göstermiştir. Bu gelişmeye koşut olarak da, işsizlik oranı %9.4'e gerilemiştir. Bir önceki çeyrekte %49.4 düzeyinde gerçekleşmiş olan işgücüne katılım oranı, mevsimlik çalışanların sayısında (tarım kesimi istihdamındaki artışa bağlı olarak) yaşanan 650 binin üzerindeki artış nedeniyle %50.5'e yükselmiştir. Üçüncü çeyrek itibariyle eksik istihdamda bulunanların oranı %4.6 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik faaliyete göre istihdam rakamları incelendiğinde, genel olarak istihdam artışı göze çarpmakla birlikte mevcut düzeylerin hala bir önceki yılın istihdam rakamlarının oldukça altında olduğu görülmektedir. Buna göre, özellikle sanayi üretiminde üçüncü çeyrekte yaşanan %12 civarındaki yıllık artışın ve kapasite kullanımının üçüncü çeyrek itibariyle %81 seviyelerine ulaşmış olmasının henüz ciddi bir istihdam yaratıcı etkisinin olmadığı söylenebilir. Tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler kesiminin toplam istihdam içerisindeki payları sırasıyla, %37.4, %17.3, %4.9 ve %40.3 olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı ise %14.2 olarak hesaplanmıştır.

2003 yılının üçüncü çeyreği itibariyle işsizlik oranı %9.4, tarım-dışı işsizlik oranı ise %14.2'dir.

İstihdam

	2000	2001	2001	2002	2003*
15 yaş ve üstü Nüfus (bin kişi)	44,765	45,702	46,650	48,148	49,022
İşgücü (bin kişi)	22,031	22,269	22,699	25,247	24,739
İşgücüne katılım oranı (%)	49.2	48.7	48.7	52.4	50.5
Toplam istihdam (bin kişi)	20,579	20,367	20,287	22,833	22,411
İşsiz (bin kişi)	1,452	1,902	2,412	2,414	2,328
İşsizlik oranı (%)	6.6	8.5	10.6	9.6	9.4
Kent	8.8	11.5	14.3	13.9	13.5
Kır	4.0	4.8	5.8	4.6	4.6
Eksik istihdam oranı (%)	6.9	6.0	5.4	5.0	4.6

* 3. çeyrek itibariyle

Kaynak: DİE

İşgücüne dahil olmayanlar cinsiyete göre incelendiğinde, üçüncü çeyrek itibarıyla %72.5'ini kadınların oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca, işgücüne dahil olmama nedenine bakıldığında ev kadını olanların işgücüne dahil olmayanların toplamına oranının %51.8 gibi çok yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Özetle, çalışabilecek durumda olan kadınların yaklaşık %71.5'i işgücüne dahil değildir. Ancak, istihdam edilen kadınların % 62.9'u tarım sektöründe çalışmakta ve tarım sektöründeki kadınların % 82.8'ini ise ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır. Türkiye genelinde istihdam edilen kadınların % 54.4'ü (3 milyon 501 bin kişi) ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların, toplam ücretsiz aile işçileri içindeki oranı ise % 69.1'dir.

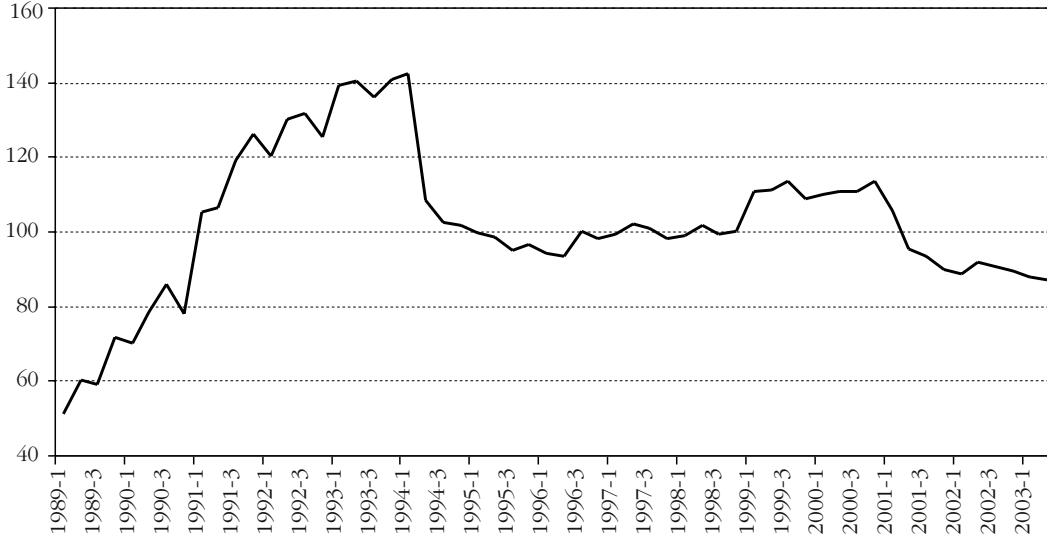
Kayıtlılık bakımından ele alındığında, toplam istihdamın %54.4'ünün herhangi bir kuruma kayıtlı olmadığı görülmektedir. Bu oran kentsel ve kırsal kesimlerde sırasıyla %33.7 ve %76.4 olmaktadır. Özellikle sanayi kesiminde daha önce değinilen istihdam yaratama durumu, kayıtlı olmayan ücretli istihdam rakamları ile birlikte ele alınarak değerlendirilmelidir. Buna göre, toplam ücretliler içerisinde kayıtlı olmayanların oranı %18.5 iken, kentsel kesimde bu oran %18.3 olmaktadır. Bu durum, üçüncü çeyrekte yüksek bir üretim düzeyine ulaşan ve 2002 yılının üçüncü çeyreğine kıyasla -aylık üretim rakamlarına göre- %12.0 büyüyen sanayi kesiminde istihdam rakamlarının bu gelişmelerin gerisinde kalmasını bir ölçüde açıklamaktadır.

Toplam istihdamın yarısından fazlası herhangi bir kuruma kayıtlı değildir.

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ardından oldukça gerileyen reel ücretler 1994'teki seviyelerinin de altına inmiştir. Yüksek işsizlik rakamlarının da etkisiyle, 2002 yılında yaşanan verimlilik artışı ücretlere yansımamış, kamu kesiminde verimlilik bir önceki yıla göre %15.4 artarken reel ücretler %2.1 gerilemiş, özel sektörde ise %9.7 verimlilik artışı yaşanmasına karşın reel ücretler %6.8 gerilemiştir. Bu durum 2003 yılında da devam etmiş ve yılın ilk dokuz ayında verimlilik artışı kamu ve özel kesimde sırasıyla %7.6 ve %5.5 olurken, reel ücretler ise (ilk altı ayda) sırasıyla %7.9 ve %6.6 oranında azalmıştır. Reel ücretlerde ve istihdamda gözlenen bu düşüş 2003 yılı genelinde iç talep üzerinde baskı oluşturarak enflasyonist etkilerin ortaya çıkmasını engellemiştir.

Verimlilik artışı ücretlere yansımamaktadır.

Çalışılan Saat Başına Reel Ücret Endeksi
(İmalât Sanayii, üç aylık, 1997=100, mevsimsellikten arındırılmış)

Kaynak: DİE

İmalât sanayiinde dolar bazında saat başına ortalama ücretler, 2001 krizinin ardından yaklaşık %30 gerileyerek 2002 yılında 2 doların altına inmiştir. 2003'ün ilk üç ayında 1.8 dolar olarak gerçekleşmesine karşın, yılın geri kalanında TL'de yaşanan değerlenme neticesinde saat başına ortalama ücretlerin yeniden 2 doların üzerine çıkması beklenmektedir.

İmalât sanayiinde saat başına ücretlerinin 2 doların üzerine çıkması beklenmektedir.

Saat Başına Ortalama Ücret
(İmalat Sanayi, \$/saat)

	Kamu	Özel	Toplam
1994	2.2	1.4	1.6
1995	2.4	1.6	1.8
1996	2.3	1.7	1.8
1997	2.6	1.7	1.8
1998	2.9	1.8	2.0
1999	3.6	2.0	2.3
2000	4.3	2.1	2.4
2001	3.1	1.4	1.7
2002	3.5	1.7	1.9
2003*	3.7	1.6	1.8

* İlk üç ay ortalaması

Kaynak: DPT

Asgari ücret 2003 yılında brüt 306,000,000 TL (205\$), olarak gerçekleşmiş ve böylece yıllık artış %29.2 olmuştur. 2004 yılından itibaren geçerli olacak asgari ücret tutarı ise ilk altı ay için brüt 423,000,000 TL olarak belirlenmiştir. SSK ve Bağ-Kur emeklileri için maaş zammının, 2004 yılının ilk altı ayı için %10, ikinci altı ayı için de %10 olması karara bağlanmıştır. Uzlaştırma kurulu ise, memur maaşlarına 2004 yılının ilk altı ayı için %10, ikinci altı ayı için de %8 oranında zam yapılmasını kararlaştırmıştır. Kurul ayrıca, 2003 yılı kayıpları için memurlara iki taksit halinde 200 milyon TL ödenmesini de öngördü.

Bu düzenlemelerle birlikte, asgari ücret ve reel olarak artan emekli maaşlarının, 2004 yılında iç talep üzerinde pozitif etki göstermesi beklenmektedir. Ancak, işsizlik, işgücüne katılım oranı ve verimlilik seviyeleri dikkate alındığında, geriye doğru yapılmış ücret ayarlamalarının enflasyonist etkisinin sınırlı kalması beklenmektedir.

Ücret artışlarının enflasyonist etki yaratması beklenmemektedir.

B Ö L Ü M 2

KAMU MALİYESİ

Kamu Kesimi Dengesi

Son on yılda siyasi rekabet ortamında yaygınlaşan popülizme koşut olarak artan bütçe dışı fon uygulamaları, devlet harcamalarının şeffaflığını azaltırken takibini de güçleştirmiştir. Buna paralel olarak, kamu kesimi borçlanma gereksiniminde belirgin artışlar görülmüştür. Kamu açıklarının hızla artması, beraberinde açık finansmanı için alternatif yollar getirmiş ve gerekli düzenlemelerin eksikliğinde mali disiplinden uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Ancak, 2000 yılı itibariyle IMF destekli istikrar programlarıyla yapısal reformlara başlanmış; devlet bütçesinde şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması için borçlanma faaliyetlerinin yasayla yeniden düzenlenmesi, bütçe içi ve bütçe dışı fonların kaldırılması, ve daha etkin kamu ihale sisteminin oluşturulması için yasal düzenlemeler gibi reformlar son üç yılda uygulamaya konmuştur. Kamu bankalarının görev zararlarının kaldırılması da kamu kesimi dengesi açısından en önemli yapısal reformlar arasında yer almıştır. Görev zararı gibi şeffaflıktan uzak ve siyasetçiler tarafından ekonomik mantığa aykırı kullanılan bir uygulamanın 2001 yılında kaldırılarak kamu hesaplarına dahil edilmesi gerek borç yükünde gerek de kamu kesimi borçlanma gereğinde bir artış yaratmıştır. Uygulamaya konulan yapısal reformların yanı sıra, kamu kesiminde görülen mali dengesizliklerin giderilmesi amacıyla kısa vadeli kamu ve Hazine garantili dış borç stoku için konan tavan değer ve öngörülen faiz dışı bütçe fazlası gibi düzenlemelerle mali disiplinin yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

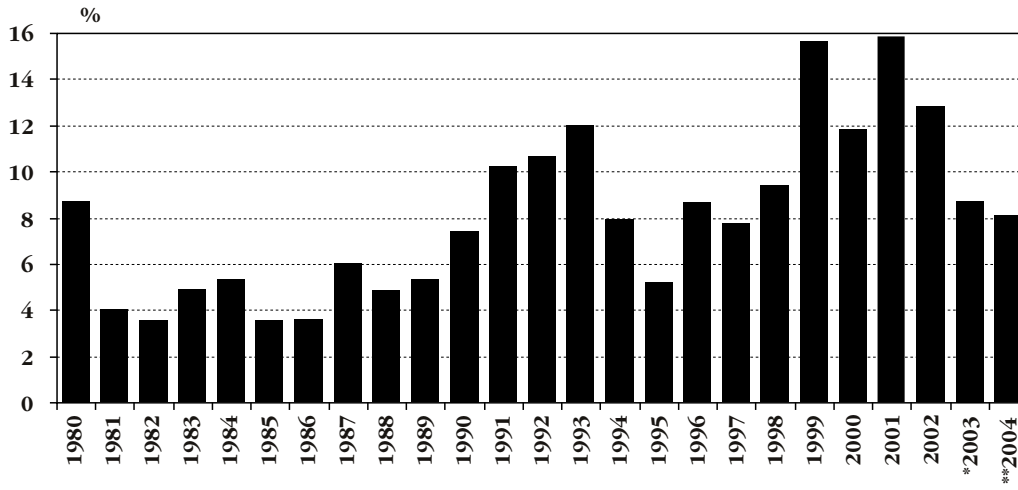
Şubat krizi sonrasında yapılan bankacılık operasyonu dahilinde, kamu bankalarındaki görev zararları kamu kağıdı verilmesi suretiyle kamu borcu içine dahil edilmiş, bunun sonucunda artan faiz ödemelerinin etkisiyle, kamu borçlanma gereğinin GSMH 'ye oranı 2001 yılında %15.4 'e çıkmıştır. 2002 Ocak ayında IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşması'nın da önemli ayaklarından birini kamu kesimi dengesinin sağlanması oluşturmuş, 2002 yılı ve izleyen yıllarda GSMH'nin %6.5'i oranında kamu sektörü faiz dışı fazlası hedeflenmiştir. Her ne kadar 2002 yılının ilk yarısında hedeflere ulaşıldıysa da, beliren siyasi istikrarsızlık ve seçim sürecine girilmesi kamu sektöründe %6.5'luk faiz dışı fazla hedefinin altında kalınmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin ışığında, 2002

Kamu kesimi reformunun tamamlanması kamu etkinliğini artırmak için gereklidir.

2003 yılı kamu kesimi dengeleri açısından olumlu sinyallerin alındığı bir yıl olmuştur.

yılında kamu dengelerinde bir önceki yıla göre düzelme yaşansa da kamu kesimi açığının GSMH'ye oranı %12.8'yi bulmuştur. 2003 senesi ise kamu alanında mali disiplinin büyük ölçüde sağlandığı bir yıl olmuştur. Her ne kadar bütçe-dışı fonlar, mahalli idareler, KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşlarına ait verilerin kamuoyuna güncel bir şekilde açıklanmaması nedeniyle kamu kesiminin performansı tüm yıl itibariyle açıklık kazanmamışsa da, hükümetin yıl içerisinde mali disipline yönelik olarak aldığı önlemler yıl sonu performansı için de olumlu sinyaller yansıtmaktadır.

Kamu Kesimi Açığı (GSMH'ya oranı, %)

* Tahmin

** Program

Kaynak: DPT

Haziran ve Temmuz aylarında kamu fiyat artışları görece olarak hızlanırsa da, KİT dengesinin düzelmesinde esas olarak TL'nin değer kazancı etkili olmuştur. Kurdaki gerileme başta akaryakıt fiyatları olmak üzere kamu kontrolündeki fiyat artışlarını sınırlamıştır. Ayrıca enerji KİT'lerinde 2003 programının öngördüğü fiyat ayarları yapılmamıştır. Ancak, kurda yaşanan gelişmeler sayesinde KİT'lerde gerçekleştirilen kısıtlı fiyat artışları KİT dengesini bozmamış, bilakis enflasyonla mücadelede para ve maliye politikalarının eşgüdümünü artırmıştır. 2003 yılında konsolide bütçe açığının milli gelire oranının %11.4 olurken, toplam kamu açığının %8.7'de kalması beklenmektedir. İlk defa 2001 yılında konsolide bütçe açığının altına inmiş olan toplam kamu açığının 2003 yılında da bu eğilimi koruması olumlu bir gelişmedir. 2003 yılında kon-

solide bütçe dışında kalan kamu kesimi dengesinde fazla verilmesi, fazlanın GSMH'ye oranının %2.7 olması beklenirken, bütçe faizi hariç toplam kamu fazlasının GSMH'ye oranının 0.7 puan artarak %7.6'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan, kamu dengelerindeki iyileşmenin önümüzdeki yıllarda da korunabilmesi ve kamu kesiminde kalıcı bir iyileşmenin sağlanabilmesi için, kamu alanındaki reformların hızla tamamlanması gerekmektedir.

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

(GSMH'ye oranı, %)

	1999	2000	2001	2002	2003*	2004**
Konsolide Bütçe	11.9	10.9	17.4	14.9	11.4	11.1
KİT	2.4	2.1	0.4	-1.0	-0.9	-0.8
Mahalli İdareler	0.4	0.4	0.3	0.1	0.1	0.2
Döner Sermaye	-0.1	-0.1	-0.1	-0.2	-0.2	-0.1
Sosyal Güvenlik Kurumları	0.2	0.0	-0.1	0.0	0.0	0.0
İşsizlik Sigorta Fonu	0.0	-0.3	-1.0	-1.0	-1.1	-1.1
Fonlar	0.7	-1.2	-0.5	0.0	-0.6	-1.0
TOPLAM KAMU	15.5	11.8	16.4	12.8	8.7	8.3

* Tahmin

** Program

Kaynak: DPT

Konsolide Bütçe

Yıl içerisinde yaşanan siyasi belirsizlik, ertesinden gelen seçimler ve nihayetinde seçim sonrası özellikle vergi tahsilatındaki gecikmeler 2002 yılında konsolide bütçe performansının hedeflenenin altında gerçekleşmesine neden olmuştur. 2002 yılında bütçe hedeflerinin çok altında kalınması 2003 bütçesinin hazırlanma sürecini zorlaştırmış, yeni bütçe beraberinde bir dizi önlemleri gündeme getirmiştir. Açıklanan önlem paketleriyle birlikte önemli miktarlarda kaynak yaratılması öngörülmüş, ne var ki, kaynak yaratımının çoğunluğunu geçici ve bir defaya yönelik gelir artırıcı ve harcama kısıcı önlemler oluşturmuştur. IMF ile yapılan gözden geçirmelerin ön koşulu haline gelen 2003 bütçesi, yıl içinde piyasaların takip ettiği birincil gösterge olmuştur. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, sağlanacak faiz dışı fazla hedefi sadece IMF desteğinin de-

Bütçe performansı açısından 2003 yılı başarılı bir yıl olmuştur.

vamı için değil, uzun dönemli makroekonomik dengelerin tesisi açısından belirleyici özelliklere sahiptir. 2003 yılı Ocak-Kasım döneminde toplam 88.7 katrilyon TL gelir toplanırken, 53.2 katrilyon TL'si faiz, 68.5 katrilyon TL'si de faiz dışı harcamalar olmak üzere toplam 121.7 katrilyon TL harcamalar kaleminde yer almıştır. Böylelikle, ilk on bir ay sonunda 20.2 katrilyon TL faiz dışı fazlaya ulaşılırken, konsolide bütçe 33.0 katrilyon TL açık vermiştir. İlk on bir aydaki konsolide bütçe performansı, yıl sonu hedeflerine yaklaşılması açısından olumlu bir tablo sergilemektedir. 2003 yılında gelirlerin hedefin altında, faiz dışı harcamaların ise hedefin üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Buna karşılık, düşen faiz oranlarının etkisiyle faiz ödemelerinin hedefin yaklaşık %10 altında kalması, bütçe açığında beklenilenin üzerinde bir performansın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Konsolide Bütçe (Trilyon TL)

	2003 Oca-Kas	2003 Hedef	2003 Tahmin	Gerçekleşme Oranı	2003 Değişim*
İ.GELİRLER	88,731	100,782	100,282	%88.0	%0.3
I. Vergi Gelirleri	74,657	85,955	86,800	%86.9	%9.0
a. Dolaysız Vergiler	25,066	28,444	27,935	%88.1	%6.4
b. Dolaylı Vergiler	49,591	57,511	58,865	%86.2	%10.4
II. Vergi Dışı Gelirler	8,783	10,294	10,077	%85.3	-%31.2
III. Özel Gelir ve Fonlar	3,609	4,108	2,676	%87.9	-%37.4
IV. Katma Bütçe	1,682	425	729	%395.8	%16.4
HARCAMALAR	121,735	145,949	141,041	%83.4	-%3.5
Faiz Dışı Harcamalar	68,544	80,499	81,941	%85.1	%2.6
I. Cari	32,870	37,316	38,573	%88.1	-%1.0
a. Personel	27,408	28,036	30,103	%97.8	%4.2
b. Diğer Cari	5,462	9,280	8,470	%58.9	-%20.9
II. Yatırım	4,538	7,999	6,500	%56.7	-%29.7
III. Transferler	84,326	100,634	95,968	%83.8	-%2.5
a. Faiz ödemeleri	53,190	65,450	59,100	%81.3	-%10.4
İç Borç	47,722	58,050	53,000	%82.2	-%10.9
Dış Borç	5,468	7,400	6,100	%73.9	-%5.1
b. KİT'lere Transfer	1,333	1,881	1,881	%70.9	-%18.3
c. Vergi İadeleri	7,317	6,762	8,593	%108.2	%19.6
d. Sosyal Güvenlik	14,838	14,923	16,140	%99.4	%20.8
e. Tarımsal Destekleme	2,392	2,545	2,780	%94.0	%2.9
f. Diğer Transferler	5,257	9,073	7,474	%57.9	%10.5
BÜTÇE AÇIĞI	33,003	45,167	40,759	%73.1	-%12.4
FAİZ DIŞI FAZLA	20,187	20,283	17,999	%99.5	-%6.8

Kaynak: Maliye Bakanlığı

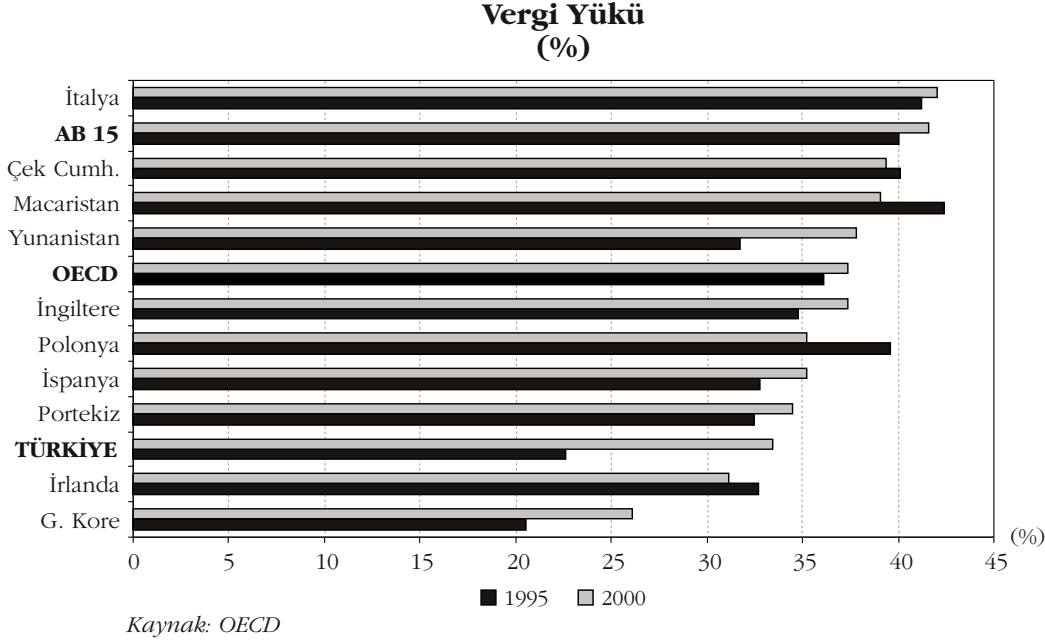
Özellikle Irak savaşına bağlı belirsizliklerin ortadan kalktığı Nisan ayından itibaren tüm makroekonomik göstergelerde iyileşme yaşanmış, girilen olumlu konjonktürün etkisiyle faiz oranları da düşme trendine girmiştir. Faizlerdeki düşüşle birlikte faiz ödemeleri öngörülenin altında gerçekleşmiş, ancak yüksek ihracat performansına paralel olarak artan vergi iadeleri, bütçeye önceden kaynağı ayrılmamış tarımsal destekleme çerçevesindeki sübvansiyonlar ve açıklanan tarım destek fiyatları bütçenin seyri açısından olumsuzluk yaratmıştır. Artık kemikleşmiş olan sosyal güvenlik harcamalarının önlenemeyen artışı ve sosyal güvenlik reformu çalışmalarında istenilen hıza ulaşamaması ise faiz dışı harcamalardaki artışa öncelikli katkıyı sağlamıştır.

Türkiye’de toplam vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı hızla OECD ortalamasına doğru yükselmektedir. OECD geneline bakıldığında, vergi yükünün 1965 yılından itibaren kesintisiz bir artış trendinde olduğu gözlenmektedir. Ne var ki, son yıllarda özellikle geçiş ekonomilerinde gözlenen ve gelişmiş bazı ülkeler için de geçerli olan vergi yükündeki düşüşler, bu eğilimin sonuna gelinmiş olabileceğini göstermektedir. Doğu Avrupa ülkeleri ve İrlanda gibi son yıllarda hızlı kalkınan ülkelerde vergi yükü, 2000 yılında 1995 yılına göre karşılaştırıldığında düşüş eğilimi içersinde iken, Türkiye on puanın üzerinde bir artışla vergi yükü en hızlı artan ülke olmuştur. Bu artışta bozuk kamu maliyesinin, vergi oranlarının yükseltilmesi ya da bütçeye yeni vergi kalemleri eklenmesi yoluyla finanse edilme çabası etkili olmuştur.

Son yıllarda AB başta olmak üzere gelir vergisi ve kurumlar vergisi oranlarında dünya genelinde bir düşüş eğilimi mevcuttur. Gelir vergisi oranındaki azalış hasılatı yansıran, kurumlar vergisinin azaltılması vergi tabanını genişletip sağlanan gelirin payını artırmıştır. Detaylı bakıldığında, 2000-2002 yılları arasında kurumlar vergisi oranında Almanya’da 13 puan, İrlanda’da 8 puan, Lüksembourg’da 7 puan, Kanada’da 6 puanlık indirimler yaşanmış, AB ülkeleri vergi politikalarını daha düşük oranlar ekseninde uyumlaştırma ve sadeleştirme yolunu seçmiştir. Vergi sisteminin basitliği açısından, Türkiye sınıflandırma dışı kalan diğer vergilerin %4'lere ulaştığı tek ülkedir. Türkiye iki alanda daha dışa düşen konumundadır. Bunlar düşük sosyal güvenlik primleri ve mal ve

Dünyada genel olarak vergi oranları düşerken Türkiye’de yükselme eğilimindedir.

hizmetlerden sağlanan yüksek vergi gelirleridir. Brüt oranlardan hareketle istihdam üzerindeki net vergi yüküne gidilerek (gelir vergisi + sosyal güvenlik-nakit destekler(cash benefits))yapılan karşılaştırmada da, Türkiye çalışanın kazancı içerisindeki vergi payının en yüksek olduğu ülkedir.

2003 yılında konsolide bütçede önlem ve ek kaynak ihtiyacı doğuran gelişmeler, toplanan gelir performansından daha çok faiz dışı harcamalardaki hedeflenenin üzerindeki artışlardan kaynaklanmıştır. Toplam vergi gelirlerini ağırlıklı olarak dolaylı vergiler oluşturmuş, dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %35 ile sınırlı kalmıştır. Dolaylı vergi gelirleri ise reel bazda %10 artış göstererek Ocak-Kasım dönemi itibariyle vergi gelirlerinin %66.4'ünü, toplam bütçe gelirlerinin de %58.7'sini oluşturmuştur. Öte yandan, Merkez Bankası'nın kar aktarımının önemli bir tutarı oluşturmaması, vergi dışı normal gelirlerin yıl sonu hedeflerinin altında gerçekleşmesine neden olmuştur.

Bütçe performansına genel olarak bakıldığında, vergi gelirlerindeki bütçe hedefleriyle uyumlu performansa karşın faiz dışı harcamaların önlemeyen artışı, reform ihtiyacına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, IMF ile gözden geçirmelere de konu olan KİT'lerdeki atıl istihdamın azaltılması, doğrudan vergi reformunun ikinci aşamasının tamamlanma-

Vergi gelirlerindeki artışa karşın faiz dışı harcamaların önlemeyen artışı, reform ihtiyacına dikkat çekmektedir.

sına ilişkin çekincelerin ortadan kaldırılması, kamu mali yönetim ve kontrol kanunun kabul edilmesi ve sosyal güvenlik reformu çalışmaları ivme kazanılması önemini korumaktadır.

Bütçe Gelirleri

(Dağılım, %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Dolaylı vergiler/Vergi gelirleri	59.3	55.6	57.0	60.1	59.5	66.3	66.4
Vergi gelirleri/Toplam gelirler	82.5	80.6	86.6	82.8	77.1	78.9	84.1
Vergi gelirleri/Toplam harcamalar	59.4	58.9	53.8	58.5	49.3	51.5	61.3

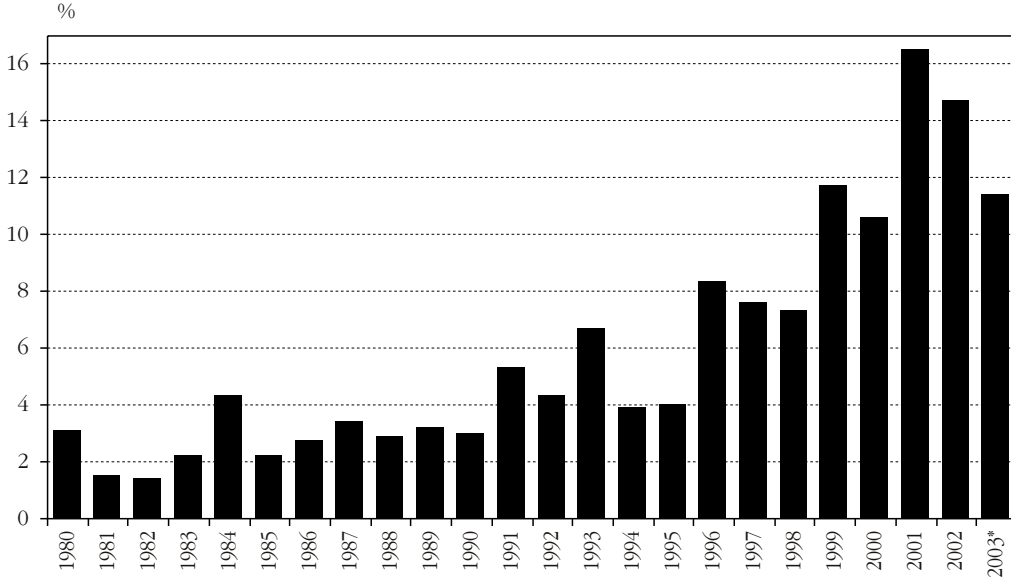
* Kasım itibariyle

Kaynak: Maliye Bakanlığı

2003 yılında IMF ile yapılan gözden geçirmelerinin temel belirleyicisi olan bütçe performansı, 2004 yılında da piyasaların takip ettiği birincil gösterge olmaya devam edecektir. Ancak, 2003 yılında alınan gelir ve tasarruf sağlayıcı önlemlerin orta vadeli kazanımlardan ziyade bir kereye mahsus olması, 2004 yılı bütçesinin hazırlanması açısından problemler doğurmuştur. Kamunun mevcut yapısı içinde alınabilecek cari önlemlerin katkısının kısmen sınırlı olacağı göz önünde bulundurulduğunda, reform adımlarında gösterilecek kararlılık 2004 yılında bütçe performansı açısından belirleyici olacaktır.

Talep bileşenlerinin normale dönmesiyle Merkez Bankası'nın daha etkin bir araç olarak ihtiyaç duyduğu enflasyon hedeflemesine geçiş için, hükümetin mali disiplinin kalıcı olarak sağlanacağı sinyalini piyasalara net olarak vermesi gerekmektedir. Hazine açısından da, gerek yüksek reel faizlerin düşmesi, gerekse borçlanma vadesinin uzaması için, kamu maliyesinde reformlarla desteklenen yapısal bir iyileşme sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, kamunun mevcut yapısı içinde alınabilecek cari önlemlerin sınırına gelinmiştir. Bu nedenle özelleştirme, doğal monopollerin rekabete açılması, kamu istihdam reformu, sosyal güvenlik reformu, vergi reformu ve özel sektörün ekonomideki rolünün artırılması gibi kalıcı olan reform adımları uygulamaya geçirilerek uzun vadeli kazanımlar elde edilmelidir.

Konsolide Bütçe Açığı (GSMH'ye oranı, %)

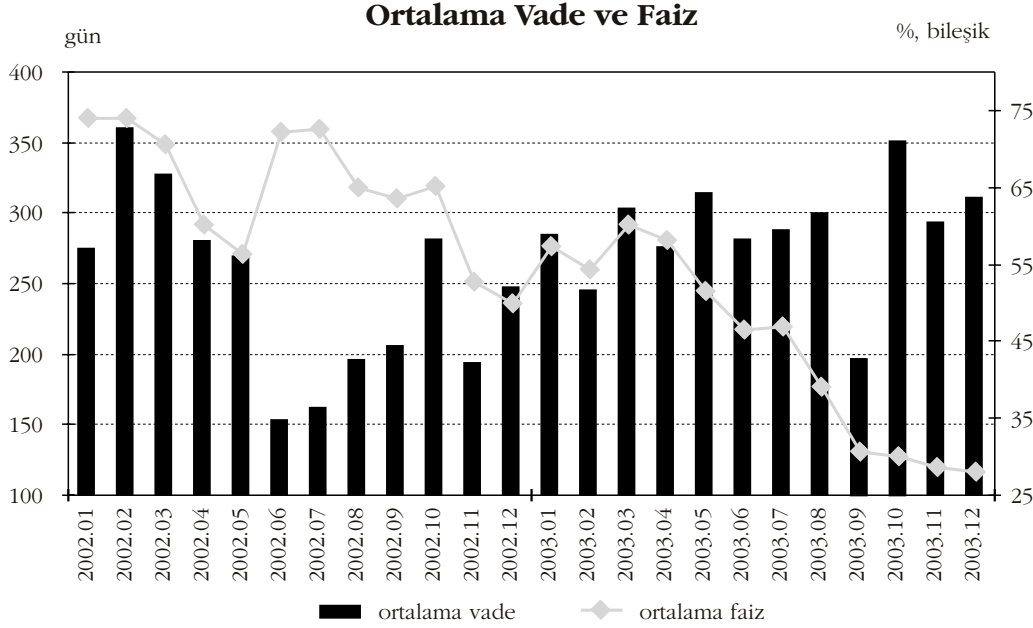
*DPT Tahmini

Kaynak: DPT

İç Borç Stoku ve Faizler

2002 yılında faiz oranları ve vade süresi politik risk primine bağlı olarak dalgalı bir seyir izlemiş, seçim sonrasında ise iç ve dış piyasalarda ortaya çıkan olumlu beklentiler ve güven ortamı faiz oranlarında düşüşe neden olmuştur. 2003 yılı genelinde ise, piyasalardaki güven ortamı ve yatırımcıların olumlu beklentiler içinde olması ortalama maliyetleri düşürmüştür, iç borçlanma vadeleri de risk primlerindeki gelişmelere paralel hareket etmiştir. 2002 yılında ortalama 251 gün vade için %62.2 ortalama bileşik faizden iç borçlanma gerçekleştiren Hazine'nin, 2003 yılında ortalama maliyeti %46.4 ve ortalama vadesi 293 gün olmuştur. Aylık gelişmeler açısından değerlendirildiğinde ise, Irak savaşına ilişkin belirsizliklerin sonlanmasıyla faizlerde hızlı bir düşüş süreci başlamış, ortalama bileşik faiz Aralık ayını %28.0 ile kapatmıştır.

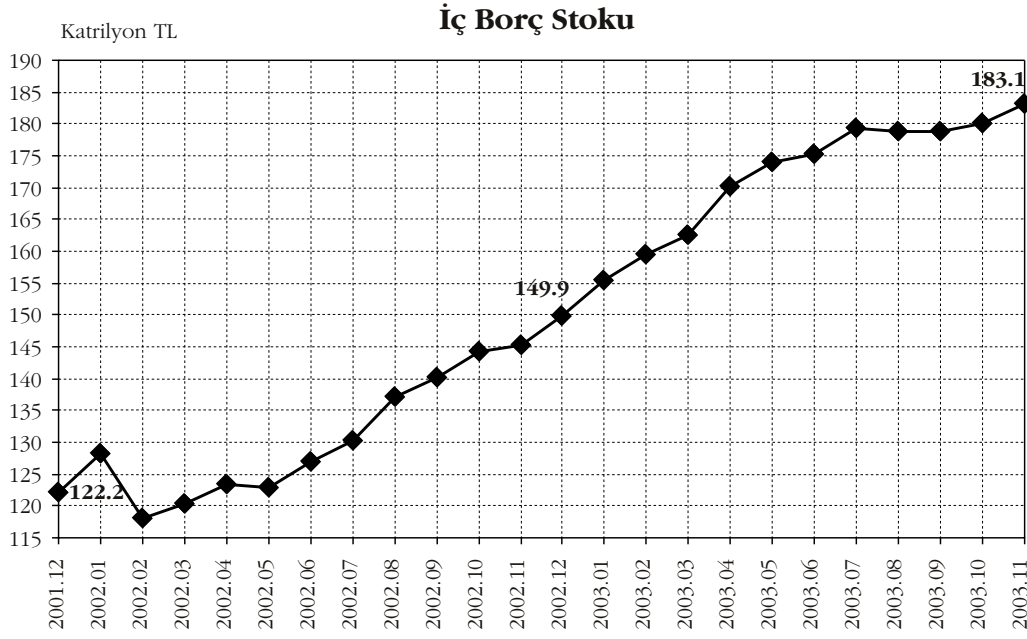
2003 yılında Hazine'nin borçlanma maliyetlerinde iyileşme yaşanmıştır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2002 sonunda 149.9 katrilyon TL olan iç borç stoku, 2003 yılının on bir ayında 33.2 katrilyon TL artış göstererek 183.1 katrilyon TL (124.4 milyar dolar) seviyesine ulaşmıştır. İç borç stokunun beklentileri şekillendirmesinde stokun seviyesi kadar, borçlanma araçlarına göre dağılımı ve vade yapısı da etkili olmuştur. Kasım ayına ilişkin iç borç stoku döviz/faiz yapısı itibariyle incelendiğinde, stokun %36.3'ünü sabit getirili, %41.0'ını değişken faizli, ve %22.7'sini de döviz cinsinden/dövizde endeksli DİBS'ler oluşturmaktadır. Bu çerçevede, iç borç stokunun sabit getirili borçlanma araçları dışında kalan %64.7'lik kısmı kur ve faiz risklerine hassas durumdadır. İç borç stokunun ihale faizi, döviz kuru ve enflasyona endeksli kısmının toplam stok içerisindeki payının yüksek ve sabit faizli kısmının vadesinin kısa olması, 2003 yılında kısa dönemli borç servis yükünün yüksek olmasına yol açmıştır. İç borç stokunun yapısı 2002 yıl sonuna göre karşılaştırıldığında, sabit getirili kısmın payı artmış, bununla birlikte nakit borç stokunun vadeye kalan gün sayısı sınırlı da olsa azalmıştır. Ekonomide istikrarsızların uzun süreli olması durumunda mevcut kırılgan yapının enflasyon beklentileri üzerinde olumsuz etkileri olabilecektir.

Borç stoku açısından reel faizlerin düşmesi önemini korumaktadır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Yüksek iç borç stoku ve mevcut kırılgan yapısı, kısa dönemde iç borç stokunun çevrilebilirliği, orta dönemde ise sürdürülebilirliğine dair endişeleri beraberinde taşımaktadır. Ancak, düşme eğilimde olan faiz oranlarıyla borçlanma koşullarının iyileşmesi ve buna bağlı olarak yıl içi borçlanma ihtiyacının azalması bu endişeleri 2003 yılında kısmen azaltmıştır. Ayrıca, IMF borç geri ödemelerinin yeniden takvimlendirilmesi ve ABD ile 8.5 milyar dolarlık kredi paketinin imzalanması, en azından gelecek yıl için borç yükünü hafifletmiştir. Bu iki gelişme, borç yükü üzerinde ciddi bir azalma yaratmaktan ziyade borcun sürdürülebilirliğine ilişkin endişelerin önemli ölçüde ortadan kalkmasında etkili olmuştur.

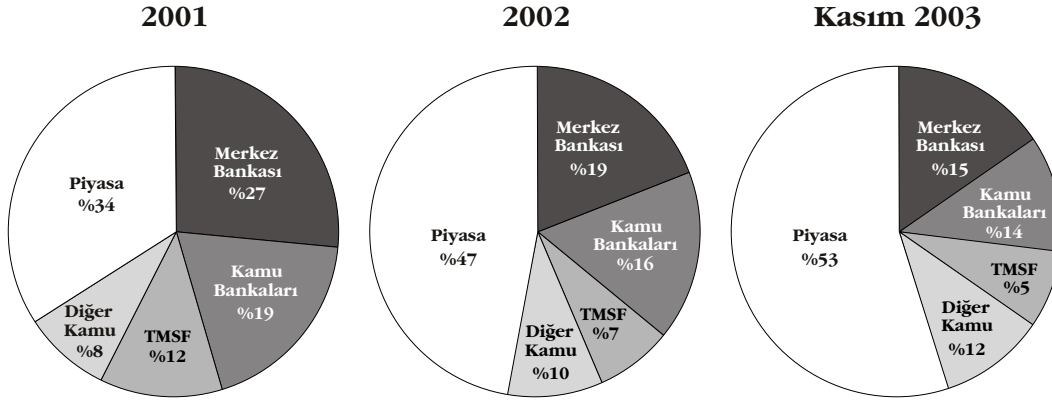
Borcun sürdürülebilirliğine ilişkin endişelerin mevcut konjonktürde giderilmiş olmasına karşın, yüklü borç stoku ekonomik temellerin iyileşmesi önünde engel teşkil etmeye devam etmektedir. Her ne kadar yüksek büyüme performansı ve faizlerdeki azalma eğilimi borç stokunu olumlu etkilese de, hükümetin izleyeceği sıkı maliye politikası ve yapısal reformların devamı, hassas borç dinamiklerinin iyileştirilebilmesi açısından önemini korumaktadır. Bu çerçevede, kamu maliyesinde reformlarla desteklenen yapısal bir iyileşme süreci gerek yüksek borçlan-

IMF borç geri ödemelerinin yeniden takvimlendirilmesi ve 8.5 milyar dolarlık kredi, borç stokundan kaynaklanan endişeleri azaltmıştır.

ma maliyetlerinin istikrarlı bir biçimde düşmesinde, gerekse borçlanma vadesinin uzamasında önemli rol oynayacaktır.

IMF kredilerinin önemli bölümünün kamuya olan borçların azaltılmasında kullanılmış olması sonucu, iç borç stokunda kamuya olan yükümlülüklerin payı 2002 yılında 13 puan azalarak %53'e gerilemiş, bu eğilim 2003 senesinde de devam etmiştir. İç borç stokunda piyasaya olan borçlarının payı Kasım ayı itibariyle %53'e yükselmiş, buna karşılık kamuya olan yükümlülüklerin azalmasıyla iç borcun döndürülebilmesine ilişkin avantaj nispeten azalmıştır. Bu nedenle, yüksek reel faizler başta olmak üzere, borç stokunun 2003 yılında yaşanan Irak savaşı gibi muhtemel dış risklere ve akabinde petrol fiyatları ve finansal piyasalarda yaşanacak dalgalanmalara karşı hassasiyeti, iç borç stokunda piyasaya olan borçların payının yükselmesiyle birlikte artmaya devam etmektedir.

Alacaklılara Göre İç Borç Stoku (% Paylar)

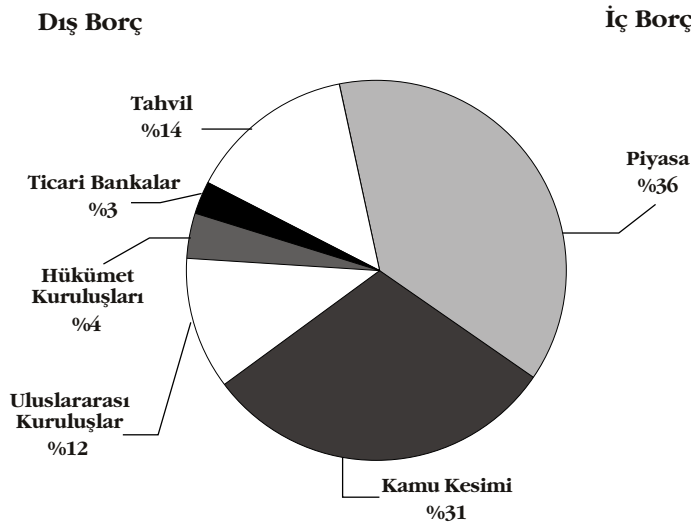
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Irak savaşının yarattığı belirsizliklerin sonlandığı Nisan ayından itibaren makroekonomik göstergelerde yaşanan olumlu gelişmeler Türkiye'nin yurtdışı göstergelerini de olumlu etkilemiştir. Kredi notlarında meydana gelen iyileşme, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye sıcak bakmasını sağlamış, finansman imkanlarını arttırmıştır. Konsolide bütçe dış borç stokunda IMF'den bu yıl içinde 1.9 milyar dolar tutarında kredi kulla-

2003 yılında ekonomideki olumlu gelişmeler sonucunda toplam borç stoku oranında azalma görülmüştür.

nımına paralel olarak artış kaydedilmiş, yabancı kuruluşlardan sağlanan dış kredi kullanımlarıyla birlikte borç stoku 2002 yılı sonundaki 56.8 milyar dolar düzeyinden Kasım itibariyle 61.6 milyar dolara tırmanmıştır. Böylelikle, Hazine'nin doğrudan borçlusu olduğu konsolide bütçe bazında toplam borç stoku on bir ay sonunda 185 milyar dolara ulaşmıştır. Konsolide bütçe toplam borç stokunun %8'ini IMF kredileri oluştururken, %14'lük dilimlerini tahvil ve bono ihraçları oluşturmaktadır. Yurtiçi kamu kesimi borçlarının payı ise %31'dir.

Konsolide Bütçe Toplam Borç Stoku

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Her ne kadar toplam borç stoku ekonomide taşınması ağır bir yük teşkil etse de, 2003 yılı toplam borç stokunun milli gelire oranının ciddi ölçüde azalış sergilediği bir yıl olmuştur. Mevcut iyileşmede, TL'nin değer kazancına bağlı olarak TL cinsi dış borç stokunun azalması, büyümedeki yüksek performans ve borçlanma koşullarının iyileşmesine bağlı olarak yıl içi borçlanma ihtiyacının azalması rol oynamıştır. Önümüzdeki yıl içerisinde ise maliye politikası açısından tehlike oluşturabilecek riskler mevcuttur. Önümüzdeki yıl gerçekleşecek yerel seçimler öncesinde belediyelerin yaratabileceği aşırı harcamalar ve bu harcamaların belediyelerin hazine garantili dış borçlarının ödenmemesi yoluyla finanse edilmesi, Hazine açısından dış borç geri ödemelerinde ila-

ve bir yük ortaya çıkartabilecektir. Ancak, hükümetin izleyeceği sıkı maliye politikası başta olmak üzere uygulanmakta olan ekonomik programda göstereceği kararlılık, 2003 yılında çarpıcı bir şekilde azalan toplam borç stokunun milli gelire oranının 2004 yılında da aşağı yönlü olmasını sağlayacaktır.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri

1999 yılında kamu fiyatlarının özel sektör fiyatlarının üstünde belirlenmesi, KİT açıklarının artmasını önlerken, 2000, 2001ve 2002 yıllarında da özellikle enerji alanında faaliyet gösteren KİT'lerin fiyatlarının enflasyon ve döviz kurundaki gelişmelere paralel olarak artırılması KİT dengesini olumlu etkilemiştir. 2003 yılında ise, KİT fiyatlarında enflasyonla mücadeleleyi destekleyici bir politika uygulanması öngörülmüştür. Bu çerçevede, 2003 yılında KİT fiyatlarının, geriye dönük olarak endekslenmenin önüne geçilebilmesi amacıyla, KİT'lerin finansal durumlarının bozmayacak şekilde azaltılması planlanmış, birçok KİT fiyatı yılın ilk yarısında dondurulmuştur. Ancak, bu durum KİT'lerin mali durumlarını zayıflatmış, bunun üzerine Haziran ve Temmuz aylarında ertelenen fiyat artışları hayata geçirilmiştir. Yılın ikinci yarısında kamu fiyat artışları görece olarak hızlansa da, KİT dengesinin düzelmesinde esas olarak TL'nin değer kazancı etkili olmuştur. Kurdaki gerileme başta akaryakıt fiyatları olmak üzere kamu kontrolündeki fiyat artışlarını sınırlamıştır. Ayrıca enerji KİT'lerinde 2003 programının öngördüğü fiyat ayarları yapılmamıştır. Ancak, kurda yaşanan gelişmeler sayesinde KİT'lerde gerçekleştirilen kısıtlı fiyat artışları KİT dengesini bozmamış, bilakis enflasyonla mücadelede para ve maliye politikalarının eşgüdümünü artırmıştır. 2003 yılında fiyat politikalarının yanı sıra, KİT'lerde istihdam konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır.

KİT'lerde ve kamu sektörünün diğer kısımlarında kamu işçilerinin istihdamı rasyonelleştirme çerçevesinde, aşırı istihdamı azaltma çalışmaları 2003 yılında da devam etmiştir. Mayıs 2002 de KİT'lerdeki tüm istihdam ve kadrolar şirket bazında incelenmiş, 45,792 atıl kadro saptanmıştır. 2002 yılında 20 bini aşkın kamu işçisinin tasfiye edilmesinin ardından, 2003 yılında da atıl kadroların tasfiyesinin aşamalı olarak gerçekleştiril-

KİT'lerin üretim ve istihdam politikalarının rasyonelleştirilmesi, kamu kesimi reformunda önemli bir yer tutmaktadır.

mesi planlanmıştır. Kamu işçisinin Eylül sonuna kadar 19,400 azaltılmasına ilişkin performans kriteri konulmuş, ancak bu tarihte hedeflenilen 7,000 kişi altında kalınmıştır. 2003 yılında toplam azaltılacak istihdam 25,074 olarak belirlenmiştir. Mevcut gerçekleştirmeler her ne kadar 2003 yılı için hedeflenenin altında kalsa da, özelleştirme kapsamında yer alan kuruluşlarda iptal edilen atıl kadrolarla hedeflerin tutturulmasına yönelik olumlu adımlar atılmıştır. 15 Aralık itibarıyla atıl istihdam kapsamında 41,070 kamu işçisi işten ayrılırken, 2003 sonuna kadar 45,792 olarak belirlenmiş olan hedefin altında kalınmıştır.

İşletmeci KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler*

(Trilyon TL)

	2002	2003(1)	2004(2)
Toplam Personel Adedi (Kişi)	222,531	211,687	201,731
Toplam Personel Harcamaları	3,857	4,564	4,930
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	31,680	35,861	40,098
Görev Zararı Tahakkukları	982	523	377
İşletme Faaliyet Kar-Zararı	2,768	2,016	2,248
Faiz Ödemeleri	592	443	488
Dönem Kar-Zararı	1,836	1,749	2,024
Sabit Sermaye Yatırımları	2,827	2,235	2,908
Bütçe Transferleri	1,960	1,857	1,388
Borçlanma Gereği	3,002	1,795	1,649
Borçlanma Gereği (3)	1,042	-62	261
Pers. Harcamaları/Hasılat (%)	12.2	12.7	12.3
Faiz Ödemeleri/Hasılat (%)	1.9	1.2	1.2
Borçlanma Gereği/GSMH (%)	1.1	0.5	0.4
Borçlanma Gereği / GSMH (%)	0.4	0.0	0.1

* Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar hariç, Türk Telekom hariç

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bütçe ve fon transferleri hariçtir.

Kaynak: DPT

Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile uyumlu bir şekilde hazırlanmakta olan KİT Yönetişim Kanunu'nun kabulü, kamudaki yönetişimin ilkelerini belirlenmesi ve KİT'lerde etkinliğin sağlanabilmesi açısından önemli bir adım olacaktır. Kamu kesimi dengesine ait verilerdeki eksikliğe paralel olarak, KİT'lere ilişkin verilerdeki çelişkiler ve 2003 yılı KİT denge gerçekleştirmelerinin takip edilememesi, KİT'lerin kar zarar durumları ve finansman ihtiyaçları ile ilgili sağlıklı güncel bir analiz yapılabilmesini engellemektedir. Öte yandan, uygulanmakta olan programın mali ayağını oluşturan kamu kesimi faiz dışı fazlasına ilişkin olarak izlenmekte olan KİT sayısı 2004 itibarıyla 12'den 27'ye çıkarılmıştır. Bu çerçevede, kamu sektörü hesaplarının şeffaflığı ve mali durumlarının izlenebilirliği belli ölçüde artırılmıştır.

Özelleştirme

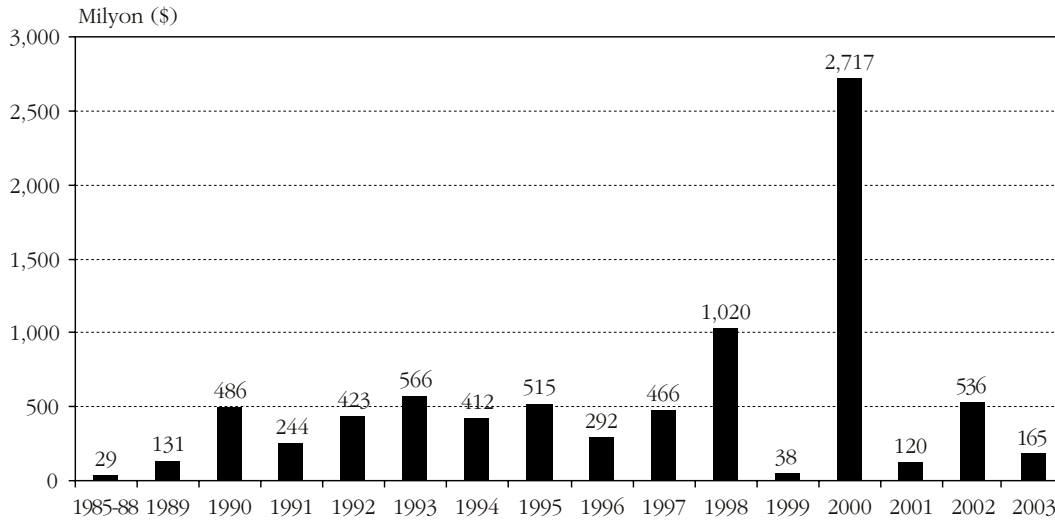
Özelleştirme ile devletin fiilen üretim sürecindeki rolünün azaltılması, böylece ekonomide etkinliğin artırılması, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'de özelleştirme programına yönelik ilk hukuki düzenleme, 1984 yılında çıkarılan 2983 sayılı Kanun ile getirilmiş, ancak aynı dönemden bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 3.2 katrilyon TL (8.1 milyar \$) düzeyinde kalmıştır. 1985-2003 döneminde 240 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 5 taşınmaz, 4 elektrik santrali, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 48 Tesis ile 1 hizmet birimi özelleştirme kapsamına alınmış, ancak özelleştirme programından beklenen hedeflere ulaşamamıştır. Halen özelleştirme kapsamında 41 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 29 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. Bunun yanı sıra, özelleştirme kapsamında 48 tesis, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü ile 1 hizmet birimi de yer almaktadır.

Yılın ikinci çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisindeki olumlu gelişmelere rağmen, özelleştirme konusunda arzu edilen adımlar atılamamış, özelleştirmeden elde edilen gelirler hedeflenenin oldukça altında kalmıştır. Her ne kadar özelleştirme programında önemli gecikmeler yaşanmış olursa da, hükümetin özelleştirme konusundaki yaklaşımı ve

1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 3.2 katrilyon TL (8.1 milyar \$) düzeyindedir.

Niyet Mektubu'nda belirtilen taahhütler, bu konularda izlenecek politikalar açısından olumlu sinyaller yansıtmaktadır. Nitekim, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan eritilmesi planlanan atıl kadrolarda hedef aşılabılmıştır. Diğer yandan, özelleştirme kapsamındaki kamu kuruluşlarının faaliyetlerinde etkinliği sağlamak amacıyla, 2003 yılı başında karlılık, verimlilik, etkinlik ve tutumluluğu esas alan performans dayalı sisteme geçilmiş, bu kuruluşlar ilk dokuz ayda 485 milyar TL kara geçmişlerdir. Özelleştirmede 2003 yılında kaybedilen performansın önümüzdeki yıl yakalanabilmesi için hükümetin sergilediği kararlıktan uzaklaşmaması, İhale Komisyonu tarafından iptal edilen ihalelerin hızla yenilenmeleri ve yeni özelleştirme stratejilerinin geliştirilmesi öncelikli uygulamalar olmalıdır. Bu çerçevede, aynı zamanda yapısal kriter olarak belirlenen Türk Telekom'un özelleştirme stratejinin kabul edilmesi ve Türkiye Şeker Fabrikaları, THY, Milli Piyango ve diğer KİT'lerin özelleştirmelerinde sergilenecek kararlılık, 2004 yılında özelleştirme hedeflerinin yakalanabilmesi açısından önemli adımlar olacaktır. Aralarında TÜPRAŞ, TEKEL ve PETKİM'in de dahil olduğu kuruluşların özelleştirilmesinde 2004 yılında 4 milyar doları aşan nakit gelir hedeflenmektedir.

Yıllar İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

2003 yılı içerisinde tamamlanması hedeflenen kamu bankalarının özelleştirilmesi sürecinde de aksamalar yaşanmıştır. Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın özelleştirilmesi Pamukbank ve Vakıfbank'ın çözüme kavuşturulmasına ilişkin bir karar alınıncaya kadar ertelenmiştir. Vakıfbank'ın satışına ilişkin süreç ise, bu bankanın finansal durumu ve piyasa değerinin belirlenmesi amacıyla 2004 yılına sarkmıştır. Kamu bankalarının ticari bankacılık esasları çerçevesinde faaliyet göstermeleri ise, bu bankalarının özelleştirilmesi sürecindeki gecikmeden kaynaklanan sorunları en aza indirmek açısından önem taşımaktadır.

B Ö L Ü M

PARA POLİTİKASI VE GELİŞMELER

Parasal Büyüklüklerde Gelişmeler

Son yıllarda, siyasal istikrarsızlar başta olmak üzere çeşitli nedenlerle oluşan ekonomik krizler beraberinde bir çok istikrar programını getirmiş, ancak yapısal değişim sürecinin tamamlanamaması ve kısa vadeye odaklı politikalar nedeniyle kamu maliyesi disiplininin sürdürülemezliği sağlanan başarıları geçici kılmıştır. 30 yıla yakın süredir en temel sorunların başında yer alan enflasyonu düşürmek odaklı programlarda yaşanan başarısızlıklar, uygulanmaya başlanan istikrar programlarının inandırıcılığı da azaltmış, programların sürekliliği için gerekli toplumsal destek büyük ölçüde sağlanamamıştır. Ancak, Merkez Bankası'nın bağımsızlığını güvence altına alan yasa değişikliği ve sağlıklı bir bankacılık sistemi için alınan radikal tedbirler gibi temel yapısal reformların 2001 ve 2002 yıllarında önceki dönemlere göre hız kazanması, kamu maliyesi disiplininin sürdürülmesine yönelik ciddi tedbirlerin alınmasıyla birlikte ekonomide istikrar arayışını desteklemiş ve 2002 yılında yeni istikrar programı uygulanmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, önceki istikrar programlarından farklı olarak, uygulanmakta olan mevcut ekonomik programın parasal ayağı, mali disiplinin korunması ve yapısal reformların sürekliliği ile oldukça etkin olabilmektedir.

Uygulanan ekonomik programının parasal ayağı, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranları üzerindeki belirleyiciliğini artıran, döviz kurunun ise arz talep koşulları altında piyasada belirlenmesini öngören bir çerçeveye oturtulmuştur. İmzalanan Stand-by Anlaşması çerçevesinde nominal çıpa olarak para tabanı kullanılmış, ancak parasal hedeflemeye ek olarak Merkez Bankası bekleyişleri yönlendirmede kısa vadeli faiz oranlarını etkin bir politika aracı olarak kullanmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle, uygulanmakta olan para politikasında "örtük enflasyon hedeflemesi" olarak adlandırılan gelecek dönem enflasyonuna odaklanan bir strateji benimsenmiştir. Bu doğrultuda, para tabanı için dönemler itibarıyla, enflasyon hedefi ile tutarlı hedefler konulmuş, ancak para politikası kararlarında gelecek dönem enflasyonuna ilişkin gelişmelerin belirleyici olması öngörülmüştür. Böylelikle, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faizler yoluyla şekillendireceği enflasyon bekleyişleri ve nihayetinde enflasyonun kendisinin zımnen de olsa çıpa işlevi görmesi planlanmıştır.

Mali disiplinin korunması ve yapısal reformların sürekliliği, uygulanmakta olan para politikasının etkinliğini artırmıştır.

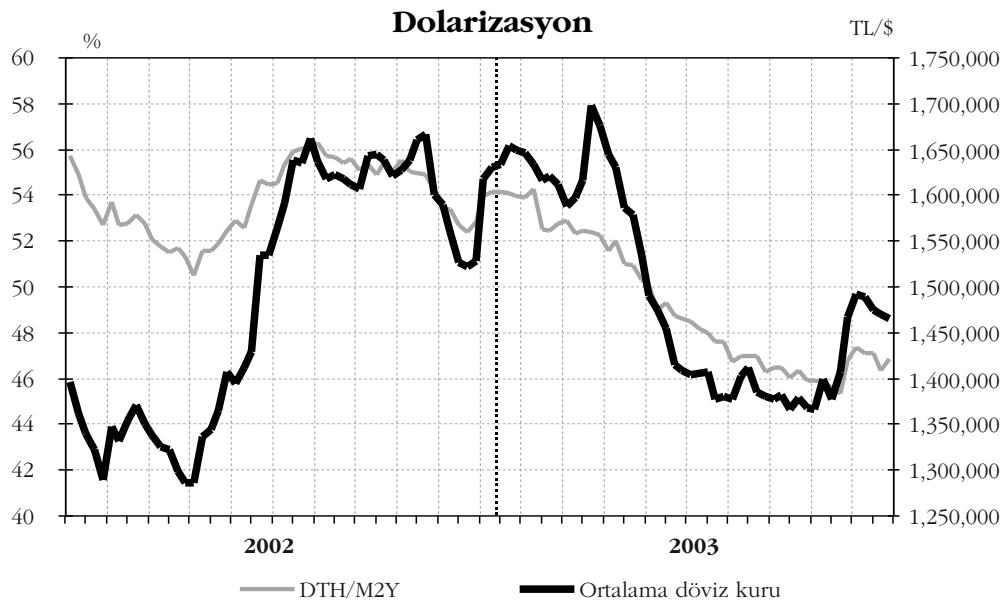
2003 yılında para politikası örtük enflasyon hedeflemesi ekseninde gerçekleşmeye devam etmiştir.

Uygulanacak para programında, 2003 sonu için nominal bazda %38 olarak hedeflenen para tabanı artışının nominal milli gelir artışıyla tutarlı olması düşünülmüştür. Bir başka deyişle, parasal hedefleme ile makroekonomik hedeflerle uyumlu bir parasal genişlemenin ötesine geçilmemesi amaçlanmıştır. Bunun için, 2002 yılı başında IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşmasında belirtilen para programına göre Para Tabanı, Net İç Varlıklar ve Net Uluslararası Rezervlere ilişkin gösterge niteliğinde hedefler belirlenmiş, geçtiğimiz yıl ortasında ise parasal hedeflemenin güçlendirilmesi amacıyla gösterge niteliğindeki Para Tabanı ve Net Uluslararası Rezervlere ilişkin hedefler performans kriterine dönüştürülmüştür. Geçtiğimiz sene parasal kriterleri yerine getiren Merkez Bankası, 2003 yılında da para programı ile uyumlu bir performans sergilemiştir. Uygulanan para programı çerçevesinde bilanço kalemlerinde belirlenen sınırlar içerisinde kalınmış, Nisan, Haziran, Eylül ve Aralık aylarına ilişkin Net Uluslararası Rezervler, Net İç Varlıklar ve Para Tabanı hedefleri tutturulmuştur. Kontrollü para politikasıyla birlikte Merkez Bankası, kısa vadeli faiz oranlarını da etkin bir politika aracı olarak kullanarak enflasyonu yıl sonu hedeflerinin altında kontrol etmeyi başarmıştır. Enflasyonla mücadele açısından, uygulanan para programının etkinliğinde 2003 yılında talep ve maliyet baskılarının nispeten düşük olması etkili rol oynamıştır. İç talepteki canlanma belirtilerine rağmen, en önemli maliyet unsurlarından biri olan döviz kurunda yaşanan gelişmeler ve üretim seviyesinin potansiyel düzeyinin altında gerçekleşmesi, enflasyonun yıl içerisindeki seyri açısından olumlu bir tablo ortaya çıkarmış, bu gelişmeler Merkez Bankası'nın para politikasının etkinliğini artırmıştır.

2001 Şubat ayında yaşanan devalüasyonunun ardından, kurun kontrolüne dayalı alternatif bir para politikasının güvenilirliği ortadan kalkmasıyla dalgalı kur rejimi benimsenmiştir. Bu çerçevede, yaşanan son krizin ardından geçilen dalgalı kur sistemine 2003 yılında da devam edilmiştir. Uygulanmaya devam edilen dalgalı kur politikası, Merkez Bankası'nın para politikasının etkinliğini artırmıştır. Ancak, 2003 yılının ilk yarısında Irak savaşına ilişkin belirsizlikler döviz kurlarının dalgalı bir seyir izlemesine neden olmuş, savaşın bitimiyle başlayan ters para ikamesi ve oluşan döviz arz fazlası ise TL'nin hızlı bir değer kazanma

Enflasyonla mücadeledeki Merkez Bankası para politikasının başarısını teyit etmiştir.

sürecine girmesine neden olmuştur. Doların Euro karşısında önemli oranda değer kaybetmesi de bu süreci önemli ölçüde desteklemiştir. Kurda yaşanan aşırı dalgalanmaları önlemek amacıyla Merkez Bankası oluşan arz fazlasını strelize etmeye yönelik müdahalelerde bulunmuş, 10 milyar doları aşan miktarda doğrudan döviz alımlarıyla rezerv artırımına gitmiştir. Merkez Bankası'nın yaptığı döviz alım ihaleleri, dış borç servisi için döviz rezervlerini belirli düzeyde tutmaya yönelik olarak gerçekleşmiş, kur seviyesine yönelik bir hareketten kaçınılmıştır. Öte yandan, dalgalı kur rejimiyle kur riskinin piyasa tarafından üstlenilmesi, kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerini sınırlamış ve bankaların açık pozisyonlarını düzenleyen BDDK düzenlemelerine destek olmuştur. Nitekim, 2003 yılı içerisinde bankaların taşıdıkları açık pozisyonlar risk oluşturabilecek miktarların çok altında gerçekleşmiştir. 2003 yılında, Nisan ayından itibaren olumsuz dış konjonktürün sonlanması ve uygulanmakta olan ekonomik programa olan güvenin artmasıyla beraber, TL'de yaşanan değerlenme, zayıf iç taleple birlikte enflasyonun düşme eğilimine destek vermiştir. Bu süreçte, enflasyonda ve enflasyonist beklentilerde görülen iyileşmeye paralel olarak, yerleşiklerin portföylerinde TL'ye geçiş başlamış, ekonomik büyümeyi destekleyeceği düşünülen ters para ikamesi kısmen gerçekleşmiştir.

Kaynak: TCMB

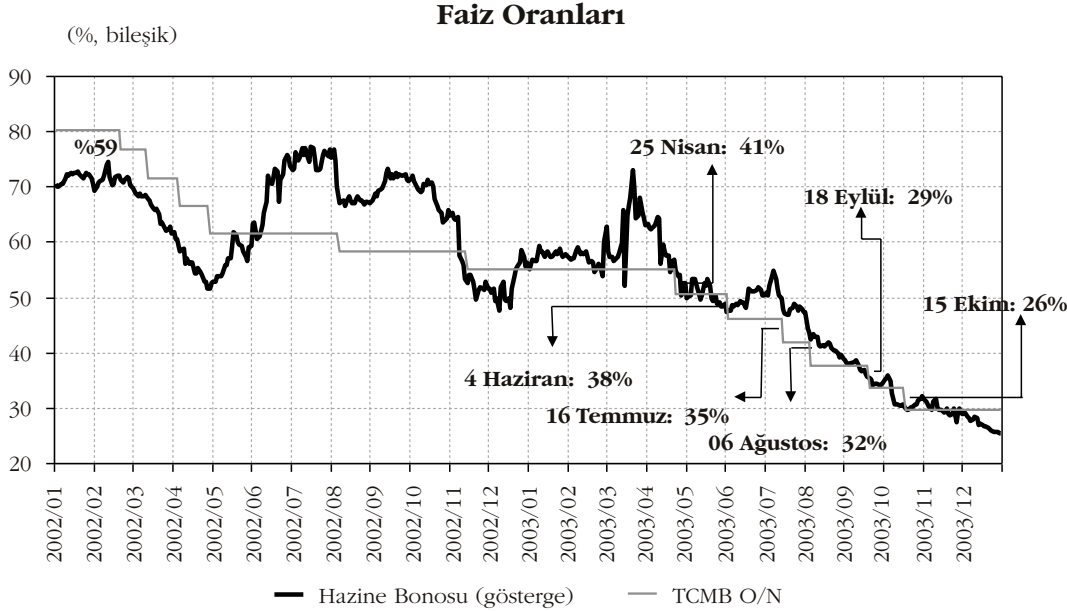
Irak savaşının bitmesiyle birlikte Nisan ayı ortalarından itibaren ekonomide olumlu bir konjonktüre girilmiş, petrol fiyatları ve döviz kurunda yaşanan düşmeye baēlı olarak maliyet yönlü enflasyonist baskılar ortadan kalkmıştır. Ekonomik programda öngörölen yapısal reformlarla ilgili kararların ve bütçe disiplinine ilişkin alınan önlemlerin etkisiyle piyasalarda oluşmaya başlayan güven ortamı, Merkez Bankası'nın, kısa vadeli faiz oranlarını kontrollü bir şekilde düşürerek geçmişe yönelik enflasyon bekleyişlerini ortadan kaldırma ve ileriye yönelik bekleyişleri şekillendirme işlevine yardımcı olmuştur. Merkez Bankası kısa vadeli borçlanma faiz oranlarını Nisan-Ekim döneminde 6 kez azaltarak gecelik borçlanma faizini %26'ya düşürmüştür. Yıl içerisinde şekillenen enflasyon bekleyişleri açısından bakıldığında, mali disiplinin ve IMF ile takvime baēlanan gözden geçirmelere öncelikli konu teşkil eden yapısal reformlardaki gelişmelerin Merkez Bankası'nın faiz indirimlerindeki temel belirleyici oldukları ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, savaşın bitmesinin ardından oluşan Irak gündemi ile ilgili olarak yaşanan gerginliklere ve politik tartişmalara baēlı olarak piyasa faiz oranlarının yönnü zaman zaman tersine dönmüştür. Diēer bir deyişle, Merkez Bankası, faiz oranlarını siyasi istikrarın izin verdiēi ölçüde kullanabilmiştir. 2004 yılında da mevcut programın kararlılıkla uygulanacağına dair beklentilerin yaygınlaşması, hem Merkez Bankası'nın yeni faiz indirimlerine gitmesini kolaylaştıracak, hem de Merkez Bankası kısa vadeli faiz oranları ile ikincil piyasa faiz oranları arasında olması arzu edilen kuvvetli ilişkinin teminini saēlayacaktır.

2002 yılında parasal kriterleri yerine getiren Merkez Bankası, 2003 yılı içerisinde de para programı ile uyumlu bir performans sergilemiştir. Uygulanan para programı çerçevesinde bilanço kalemlerinde belirlenen sınırlar içerisinde kalınmış, Nisan, Haziran, Eylül ve Aralık aylarına ilişkin parasal hedefler tutturulmuştur. Öte yandan, özellikle Ekim ve Kasım aylarında iç talebin güçlenmeye başlamasıyla birlikte emisyon miktarında önemli genişleme yaşanmış, para tabanında öngörölenin üzerinde bir artış gerçekleşmiştir. Para tabanındaki genişlemenin hızlanmasıyla, Aralık ayına ilişkin üst sınırın aşılma olasılıēı gündeme gelmiştir. Öte yandan, ödemeler dengesindeki güçlü pozisyon ve süregelen ters para ikamesiyle birlikte Net Uluslararası Rezervlerde program

Nisan ayından itibaren olumlu konjonktür Merkez Bankası'nın faiz indirimine imkan saēlamıřtır.

Stand-by Anlaşması'nda belirlenen parasal hedefler tutturulmuştur.

hedeflerinin üzerine çıkılmasına imkan tanıyan döviz alım ihaleleri gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin ışığında, bilanço büyüklüklerine ilişkin Aralık ayı hedeflerinde 31 Ekim 2003 tarihli Niyet Mektubu ile revizyona gidilmiştir.

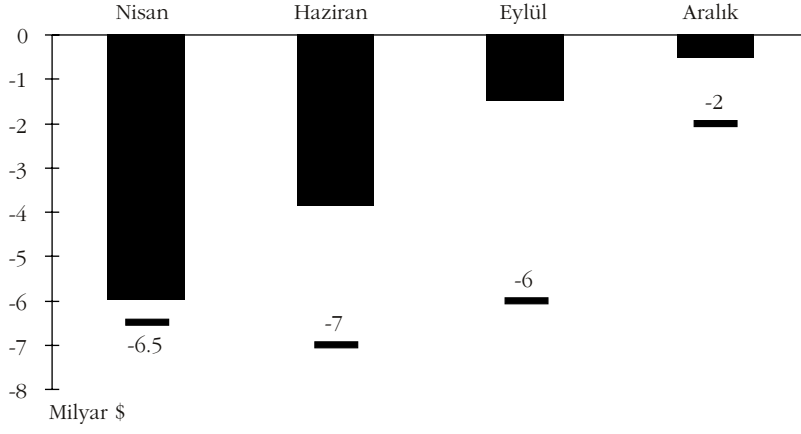

Kaynak: TCMB, İMKB

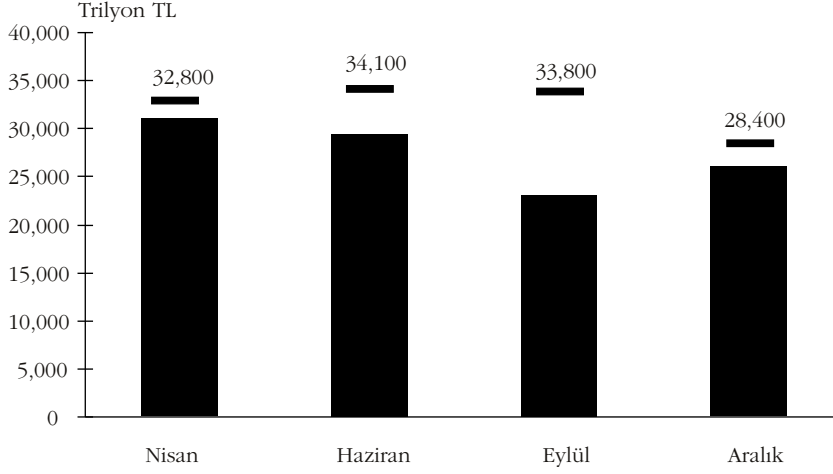
Emisyondaki artışın etkisiyle on iki ayda merkez bankası parası %17 artış göstermiş ancak API aracılığıyla piyasaya 1.7 katrilyon TL likidite enjekte edilmiş ve yıl sonunda parasal tabanın artışı 2002 sonuna göre %47 olmuştur. İç talepteki artışın beraberinde getirdiği tüketici kredileri ve kredi kartlarındaki reel artış eğilimi, para tabanındaki genişlemeyi hızlandıran etken olmuştur. Ancak faizlerde hızlı düşüşün yaşandığı bir ortamda, parasal büyüklükler ve enflasyon arasındaki ilişki kısa vadede kopmuş, para tabanındaki artış, yıl sonu enflasyon hedefinin teminin olumsuz etkilememiştir. Uygulanan para programı çerçevesinde Net Uluslararası Rezervler ve Net İç Varlıklar kalemlerine ilişkin hedefler de tutturulmuştur. Net Uluslararası Rezervler gerçekleştirmeleri yıl içerisinde performans kriteri niteliğindeki alt sınırlarının üstünde yer alırken, Net İç Varlıklar gerçekleştirmeleri gösterge niteliğindeki üst sınırların altında kalmıştır. Döviz alımlarıyla sağlanan gelişmelerin sürekli kılınması amacıyla Net Uluslararası Rezervlere ilişkin 2004 yılı hedefleri de yeniden belirlenmiştir.

2003 Yılı Merkez Bankası Para Programı Hedefleri*

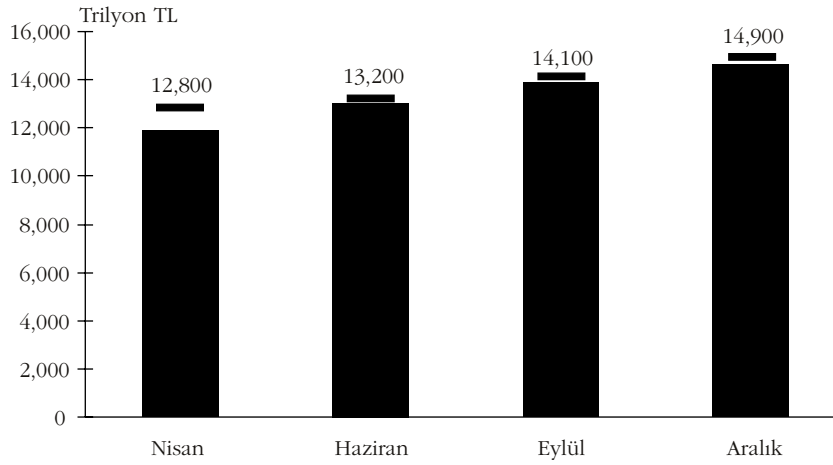
Net Uluslararası Rezervler

Net İç Varlıklar

Para Tabanı

* NİV ve Para Tabanı'na ilişkin hedefler üst sınır, NUR'a ilişkin hedef ise alt sınırdır.

Kaynak: TCMB

TCMB Analitik Bilançosu

Seçilmiş Kalemler, sabit çapraz kurlarla, Milyar TL, dönem sonu itibariyle

	2002Ç3	2002Ç4	2001Ç1	2003Ç2	2003Ç3	2003Ç4
Net Dış Varlıklar	2,756,968	3,438,779	3,233,453	4,325,342	11,662,985	7,856,773
Net İç Varlıklar	7,384,675	6,964,388	8,713,638	8,302,944	2,690,092	8,107,454
Para Tabanı	10,141,643	10,403,167	11,947,091	12,628,286	14,353,077	15,964,228
Merkez Bankası Parası	18,797,665	20,519,454	23,486,668	21,104,363	27,373,762	24,019,852
Net APİ Borçları	-7,165,420	-8,451,903	-9,798,789	-6,424,021	-12,015,679	-7,085,713
Kamu Mevduatı	1,338,364	272,394	1,668,543	1,968,150	841,930	904,899
Değerleme Hesabı	-1,624,457	-822,827	-764,096	-1,206,934	-1,960,417	-143,729

Net Dış Varlıklar = Dış Varlıklar - (Dış Yükümlülükler + Bankalar Döviz Mevduatı)

Para Tabanı = Net Dış Varlıklar + Net İç Varlıklar

Kaynak: TCMB

Para politikası araçlarının yalnızca enflasyon hedefine yönelik olarak kullanılacağı "Enflasyon Hedeflemesi" için uygun koşullar 2003 yılında gerçekleşmemiştir. Kamu maliyesinde kalıcı disiplin anlayışının yavaş yavaş yerleşiyor olmasına karşın, dalgalı kur rejimine geçişin ardından dövizde arzu edilen istikrarın henüz gerçekleşmemesi, finansal derinliğin sağlanamaması, özelleştirme başta olmak üzere reform sürecinde aksamaların ortaya çıkması gibi faktörler, fiyat ve ücretlerde mevcut geriye endeksleme mekanizmaları ile konut, eğitim ve sağlık sektörlerindeki enflasyon katılığı ile birlikte enflasyon hedeflemesi için uygun koşulların oluşamamasında önemli rol oynamışlardır. En önemli etken ise ilk çeyrekteki olumsuz dış konjonktür ve ardından Irak'ın yeni yapılan-dırılması gündeminin yarattığı politik tansiyonlar olmuştur. 2004 yılında da, enflasyon hedeflemesine geçilene kadar, "örtük enflasyon hedeflemesi" stratejisine devam edilmesi, kısa dönemli faiz oranlarının gelecek dönem enflasyonuna odaklı olarak belirlenmesi beklenmektedir. Para tabanı ise yine ek bir çıpa işlevi görecektir. Kamu maliyesindeki disiplinin korunması ve başta bankacılık sektöründe yeniden yapılanma olmak üzere yapısal reformlara devam edilerek mevcut ekonomik programın devamı, 2004 yılında para politikalarının etkinliğini sağlayacak önemli faktörlerdir. 2004 yılında para politikalarının başarısı, gündemde yer alacak yerel seçimler, Kıbrıs konusundaki çözüm arayışları, AB süreci gibi siyasi konuların piyasalar üzerinde yaratacağı etkiler ve iç talep artışının neden olacağı enflasyonist baskı gibi faktörlerin altında şekillenecektir.

2004 yılında siyasi gündem para politikalarının başarısında etkili olacaktır.

Parasal Büyüklüklerde Gelişmeler

Yılbaşından itibaren, hükümetin zaman zaman IMF destekli ekonomik programa yönelik endişe oluşturan açıklamaları ve Irak Savaşı gündemi beklentileri olumsuz etkilemiştir. IMF ile gözden geçirmelerin gecikmelerle tamamlanabilmesi ve tezkerenin Meclis'te reddedilmesiyle birlikte mali yardım paketi beklentilerinin ortadan kalkması, döviz kurları ve faiz oranlarında dalgalanmalara neden olmuştur. Beklentilerdeki bozulma ve borcun sürdürülebilirliğine ilişkin endişelerle birlikte mali sistemden çıkış yaşanmış ve faiz oranları yükselmiştir. Öte yandan, Merkez Bankası para politikasının operasyonel çerçevesini gelişen piyasa koşullarına uygun hale getirmiştir. Merkez Bankası döviz ve efektif piyasalarında bankalara borç alabilme limitleri çerçevesinde sağlanan bir hafta vadeli döviz depolarına uyguladığı faiz oranını 6 puan indirerek %6'ya çekmiş, piyasalara gerekli döviz likiditesinin zorlanmadan karşılanacağı ve aşırı dalgalanmalara müdahale edileceğini duyurmuştur. Geç likidite penceresinden sağlanacak limitsiz fonlamanın maliyeti de 5 puan indirilerek %56'ya çekilmiş ve İMKB repo pazarında da gerekli görülürse %51 faizle O/N fonlama yapılacağı duyurulmuştur. Uygulanan etkin para ve döviz politikası, yurtiçindeki sınırlı kısa vadeli yabancı sermaye, bankaların düşük açık pozisyonları ve Hazine'nin kısa vadede elini güçlendiren kuvvetli nakit dengesine rağmen mali sistemde gözlenen kırılganlığın temel kaynağı ekonomi yönetimine hakim olan belirsizlik olmuştur. Diğer bir deyişle, Merkez Bankasının öngörülü para politikasına rağmen, siyasi belirsizlikler mali piyasalarda kısmi dalgalanmalara yol açmıştır.

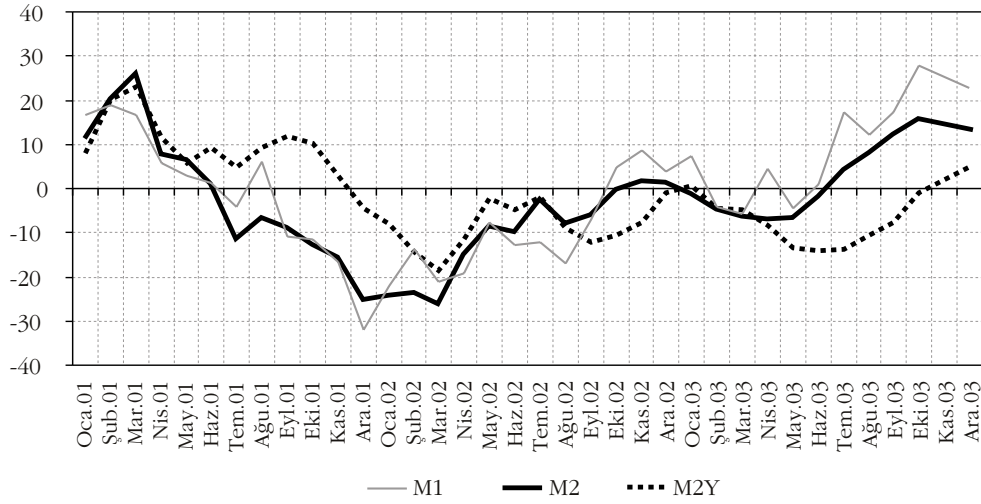
2003 yılında M1 ve M2 para arzları 2002 yılına göre sırasıyla %47.6 ve %31.4 artarken, M2Y para arzındaki genişleme %12.2 ile sınırlı kalmıştır. DTH'lar ilk üç ayda özellikle Mart'ın üçüncü haftasındaki küçülmeye 41.3 milyar dolara kadar gerilemiş, ancak hızlı bir toparlanmayla sene sonunu 2002 seviyesinin 5 milyar dolar üzerinde, yaklaşık 49 milyar dolar ile kapatmıştır. DTH'lardaki artışa rağmen, TL cinsinden karşılıkları döviz kurundaki gelişmelere paralel olarak %4 oranında küçülmüştür. Bu gelişmelerin ışığında M2Y'nin %56.3'ü DTH'lar, %39.7'si vadeli mevduat, %7.2'si vadesiz mevduat ve %6.9'u dolaşımdaki paradan oluşmuştur. Emisyon ve vadesiz mevduattaki artış, kısıtlı da olsa piyasalar-

Yıl içerisindeki faiz indirimlerine karşın, Merkez Bankası, kontrollü para politikasına devam etmiştir.

Vergisel düzenlemeler tasarruf sahiplerini Hazine'nin doğrudan müşterisi haline getirmiştir.

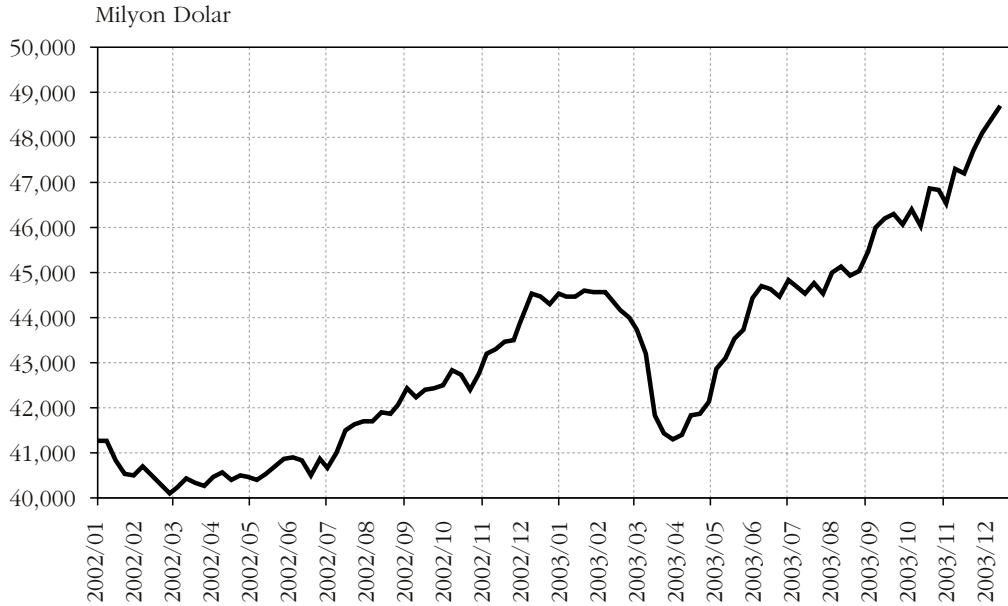
daki canlanmaya işaret etmektedir. Öte yandan, mevcut faiz oranları ve mevduat kazançlarına uygulanan vergiler nedeniyle TL mevduatları ile kamu kağıtları arasındaki tercih, 2003 yılında kuvvetli bir şekilde kamu kağıtları yönünde gerçekleşmiştir. Para arzının, 70 katrilyon TL'ye ulaşan banka dışı menkul kıymetlerle birlikte değerlendirildiği durumda ters para ikamesi belirginleşmekte, DTH'lar ve döviz cinsinden senetlerin toplam hacimdeki payı %32.9'a düşmektedir.

Para Arzı (Yıllık Reel Değişim)

Kaynak: TCMB

DTH'lar

Kaynak: TCMB

M2Y'nin bileşimi (%)

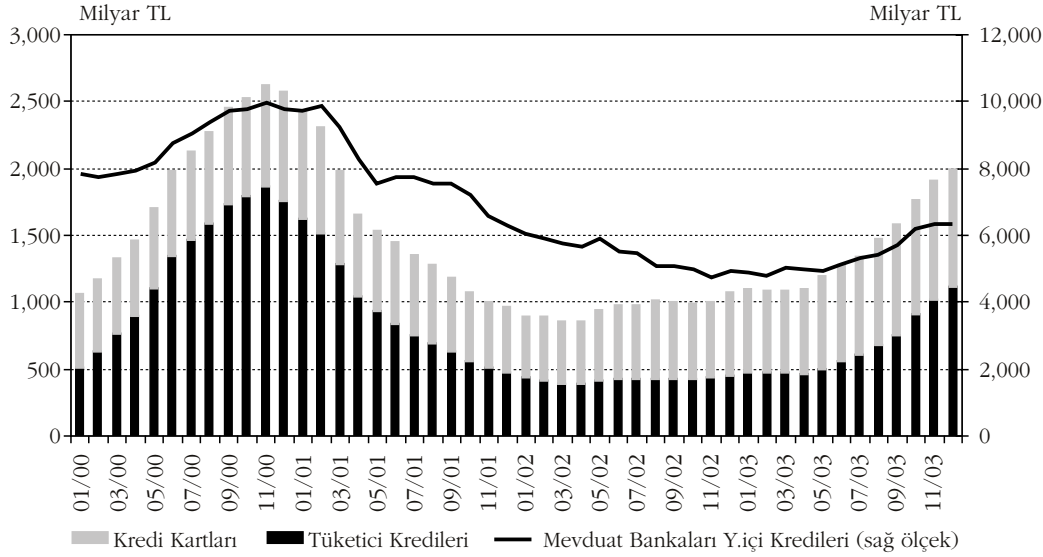
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003			
								I	II	III	IV
Dolaşımdaki para	6.4	6.9	6.2	5.3	5.2	4.7	5.4	5.9	6.6	7.0	6.7
Vadesiz mevduat	8.7	7.6	6.8	6.1	7.1	6.5	5.3	5.1	6.4	6.9	7.5
Vadeli mevduat	35.6	37.7	40.7	45.1	40.1	36.8	35.2	36.7	39.1	40.2	38.4
Döviz tevdiat hesapları	49.1	47.8	46.4	43.5	47.6	52.1	54.1	52.3	48.0	45.9	47.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TCMB

2001 yılında yaşanan hızlı daralmanın ardından 2002 yılında yeniden büyüme sürecine girilmesi ile, yeniden sermayelendirme sürecine giren bankacılık sisteminin de büyümeyi destekleyici bir unsur olacağı beklenmiştir. 2002 yılında ekonomide hızlı bir canlanma yaşanırken, kredi hacmindeki gelişmeler ekonomideki canlanma eğilimi ile uyumlu olmamış, büyümenin finansmanı açısından kredi hacmi yetersiz kalmıştır. 2003 yılında da yüksek ekonomik büyüme devam etmiş, ancak mali sistem mevcut büyümeye paralel bir genişleme sergileyememiştir. Bankacılık sektörünün yapısı, yeniden yapılandırma programı çerçevesinde önemli ölçüde güçlendirilmiş olsa da, henüz bankacılık reformu tamamlanamamış ve bankalar arzu edilen ölçüde kredi verme yeterliliğini 2003 yılında kazanamamıştır. Diğer yandan, yapısal reformlar kapsamında bankacılık kesiminin sorunlarının çözülmesi yönünde önemli adımlar da atılmıştır. İcra iflas kanunda alacakların hızlandırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması, TMSF kapsamındaki tasfiye olunacak kredilerle ilgili varolan pürüzlerin giderilmesi ve varlık yönetimi şirketlerinin uygulamaya geçebilmesi için gerekli teşvik mekanizmalarının oluşturulması sistematik riskleri en aza indirecektir. Mevduatlara uygulanmakta olan garanti kapsamının 2004 yılından itibaren 50 milyar TL'ye indirilerek AB standartlarına çekilmesi de, sistematik risklerin arındırılması açısından bir diğer olumlu adımdır. Yapısal sürecin yarattığı olumlu etkilerin yanı sıra, faizlerdeki düşüşler ve TL'nin değer kazanması bankacılık sektörünün mali yapısının 2003 yılında daha sağlıklı olmasına yol açmıştır.

Bankacılık sisteminin yapısı nispeten iyileşmektedir.

Tüketici Kredileri ve Yurtiçi Kredi Hacmi (TEFE ile deflate edilmiştir)

Kaynak: TCMB

Bankaların kredi hacmine bakıldığında henüz belirgin bir genişlemenin olmadığı gözükmele beraber, kredilerde halen döviz cinsi talebin yüksekliği sistem için dolaylı bir risk unsuru yaratmaktadır. Kriz sonrası dönemde sürekli daralan tek sektörün mali sistem olması orta vadeli perspektifte sorun oluşturmaktadır. Bankaların bilançolarında, sorunlu krediler gibi, getirili olmayan aktiflerin payının yüksek olması ve belirsizlik nedeniyle kredi talebinde TL'ye geçişin gerçekleşmemesi, dolayısıyla da kur riskinin reel sektör tarafından üstlenilmesi de sistem içerisinde gözüken önemli risk unsurlarıdır. Bankacılık sisteminin aktiflerinde kısıtlı artış yaşanırken, aktif yapısı içinde likit varlıkların payı azalmış, krediler ve menkul kıymetlerin payında ise artış yaşanmıştır. Mali kesim kredileri hariç banka kredileri 2002 sonuna göre reel bazda %28 artarken, bankacılık sistemi toplam kredi hacmi on iki ayda reel %12 genişlemiştir. Sistemde kredi riskleri azalırken kredi hacminde büyümenin finansmanı açısından istenilen artış sağlanamamış, tüketici kredileri ile kredi kartları bakiyeleri toplamda %85 reel büyümeyle reel sektör kredilerine göre daha hızlı artış göstermiştir. Mevduat bankaları yurtiçi kredilerinde TL'ye geçişin gerçekleşmemesi ve dolayısıyla da kur riskinin reel sektör tarafından üstlenilmesinin devam ediyor olması, sistem içerisinde gözüken önemli risk unsurlarıdır. Mart ayından itibaren ban-

Büyümenin finansmanı açısından kredi hacmi yetersiz kalmıştır.

kaların kur risklerini önemli ölçüde azaltan bankaların taşıdığı döviz pozisyon fazlası ise, makroekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmelerin kalıcı olacağı beklentileriyle birlikte Eylül ayında risk oluşturmayan 700 milyon dolarlık açık pozisyona dönüşmüştür. 2003 sonu itibarıyla incelendiğinde ise bankaların taşıdıkları açık pozisyonlar risk oluşturabilecek miktarların çok altında kalmıştır. Sistemin pasif yapısı incelendiğinde ise, mevduatın payında bir azalma olduğu ve mevduatların yarısının yabancı paralardan oluştuğu görülmektedir.

Kredilerin niteliği konusundaki diğer önemli gelişme, tasfiye olunacak alacakların yıl içerisindeki düşüşüdür. Bankaların sermaye yapılarını güçlendirme programı dahilinde tasfiye olunacak alacaklarda meydana gelen artış, bu miktarın bankaların toplam kredileri içindeki payını 2002 yılında 11 puan artırarak 2002 sonu itibarıyla %28'e yükselmesinde etkili olmuştur. 2003 yılında ise sistemin yapısında gözlenen iyileşme ise takipteki alacaklara da yansımış, tasfiye olunacak alacakların bankaların toplam kredileri içindeki payı %16'ya gerilemiştir. Öte yandan, mali sistemin rehabilitasyonunun tam olarak sağlanması, olumsuz bir iç ya da dış gelişmenin sonucu olarak piyasalarda oluşacak dalgalanmaların bir krize yol açma ihtimalini azaltacaktır. Bankacılık sisteminin ekonomiyi tehdit edecek sistematik risklerden arındırılarak, reel sektöre destek olacak, bir diğer deyişle tasarruf sahibi ve yatırımcıyı buluşturacak şekilde sağlam temellerde yeniden yapılandırılması söz konusu riski en aza indirecektir. Bu nedenle, risk oluşturacak etmenlerin ayıklanıp, biran önce yaşayan bankaların gözetimine ağırlık verilmesi gerekliliği söz konusudur.

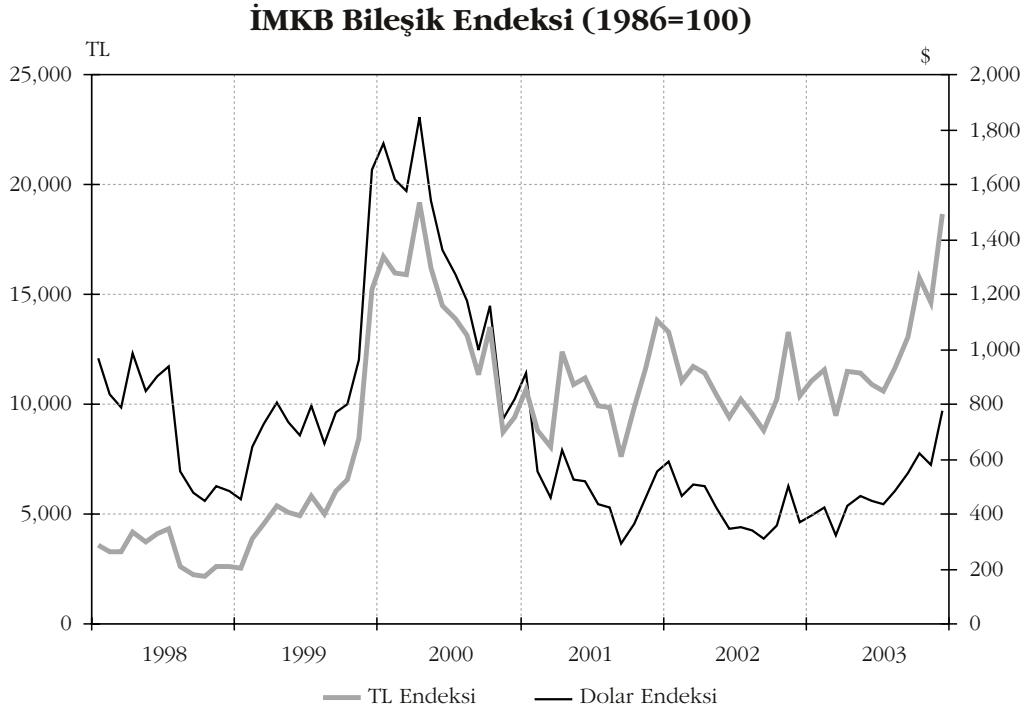
Tasfiye olacak alacaklarda azalma yaşanmıştır.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

2001 yılı Şubat ayında yaşanan krizin ardından yatırımcısına dolar bazında %31.8 zarar ettiren İMKB bileşik endeksi, 2002 yılında da düşüş eğilimini sürdürmüş, yatırımcısına TL ve dolar bazında sırasıyla %24.8 ve %34.0 zarar ettirmiştir. 2003 yılında ise, çoğunlukla Irak gündemine bağlı olarak ortaya çıkan siyasi gelişmeler sonucu borsa endeksinde dalgalanmalar gerçekleşmiş, ancak yükselme eğilimi tüm yıl devam etmiştir. Böylelikle, yatırım araçları arasında en yüksek reel getiriye borsa endeksi sağlamış, İMKB bileşik endeksi yatırımcısına TL ve dolar ba-

Yıl boyunca gerileyen İMKB endeksi seçim sonrasında hızla yükselmiştir.

zında sırasıyla %79.6 ve %111.4 kar getirmiştir. Yıl içerisinde aylık en düşük seviye 9,475 ile Irak savaşının yarattığı belirsizliklerin etkisiyle Mart ayında yaşanırken, en yüksek kapanış değeri 18,625 ile Aralık ayında gerçekleşmiştir. Bileşik endekste olduğu gibi tüm sektör endekslerinde de artış yaşanmıştır. Sanayi, hizmet, mali ve teknoloji endeksleri, 2003 yılında bir önceki yıla göre dolar bazında %94.0, %69.3 %133.5 ve %35.6 artarken, TL bazında da yatırımcılarına sırasıyla %64.8, %43.9, %98.4 ve %15.3 kar ettirmişlerdir. 2003 yılında en çok işlem hacmi piyasa güveninin artmasıyla Ekim ayında gerçekleşmiştir. Günlük ortalama işlem hacminde ise TL bazında %41'lik artış yaşanırken, dolar bazında %45'lik bir genişleme söz konusudur. Yabancı yatırımcılar ise 2003 yılında net 1 milyar dolarlık alım gerçekleştirmişlerdir.

Kaynak: İMKB

İMKB üzerinden yürütülen vadeli işlemler piyasası, açıldığı 2001 yılından bu yana ilgi görmemiş, 2001 yılında 20 işlemde TL bazında 4 trilyon 31 milyar 600 milyon liralık, dolar bazında 2.6 milyon dolarlık işlem hacmi gerçekleşmiştir. 2002 yılında vadeli işlemler piyasasına ilgi daha da gerilemiş, işlem sayısı 2'ye, TL bazındaki işlem hacmi 560 mil-

Vadeli işlemler piyasasına ilgi sağlanamamıştır.

yar liraya, dolar bazında 400 bin dolara gerilemiştir. 2003 yılında ise, sözleşme büyüklüklerinin 100 bin dolardan 10 bin dolara indirilmesine karşın vadeli işlemler piyasasında hiç talep oluşmamıştır. Döviz kurlarının gelecekteki fiyatına ilişkin ekonomi aktörlerine yön verecek bir piyasanın oluşturulması açısından, vadeli işlemler piyasasının işlevsellik kazanması gerekmektedir. Bu çerçevede, vadeli işlemler piyasasına ilgi kazandıracak teşvik edici düzenlemelerin hızlandırılması ve böylelikle kur riskinden kaynaklanan olumsuzlukların giderilmesine katkıda bulunulması önemini korumaktadır.

B Ö L Ü M

ENFLASYON

Enflasyon

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile başlayan kısa vadeli sermaye girişi, ülke içinde seçim kampanyalarına koşut olarak yürütülen "sabit ve dar gelirli kesimlere" kaynak aktarımı politikası ile birleşerek yurtiçi tüketim talebinde ve buna bağlı olarak büyüme hızında yüksek artışlara neden olmuştur. Yaşanan büyümenin finansmanı, cari işlemler dengesi ve kamu kesiminde açıkların yüksek boyutlu artmasına neden olurken, bu açıkların kapatılması, iç ve dış borç stoklarını artırmıştır. Artan borçlanma ihtiyacına paralel olarak reel/nominal faiz oranları ve enflasyon yüksek seyrederken, yatırım ve tasarruf oranları da gerilemiştir. Gün geçtikçe artan ekonomik dengesizlikler ve enflasyonda hakim olan ataletle rağmen, ekonomik büyüme kesintilerle de olsa sürmüştür, bu da, Türkiye'nin yüksek enflasyona rağmen yüksek büyüme oranlarını yakalayabildiği yanılıgısına neden olmuştur. Türkiye'nin uzun yıllar boyunca yüksek enflasyon rakamlarıyla karşı karşıya kalmasına rağmen hiperenflasyon yaşamayan tek dünya ülkesi olması da, bu yanılıgyı güçlendirmiştir. Enflasyon problemini çözerek, uzun dönem büyüme hızının artırılabilceğı düşüncesi ancak son dönemde geniş kesimler tarafından kabul edilebilmiş, Türkiye, enflasyonla mücadeleye odaklı geniş kapsamlı bir ekonomik programı, enflasyon beklentilerindeki katılığa rağmen sürdürebilmiştir. Program çerçevesinde, enflasyona ilişkin önemli kazanımlar elde edilmiş, son iki yılda enflasyon oranları tarihsel başarılarla hedeflerin altında gerçekleşmiştir. 2003 sonu itibariyle TEFİ ve TÜFE'de yıllık enflasyon oranları sırasıyla %13.9 ve %18.4 ile son 28 yılın altında gerçekleşmiş, ortalama enflasyon ise sırasıyla %25.6 ve %25.3'e gerilemiştir.

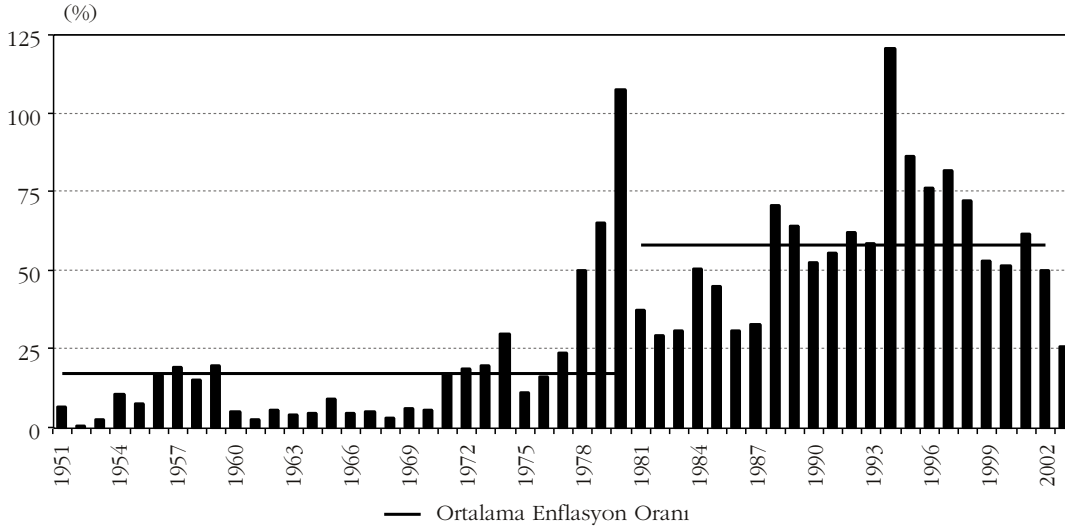
Irak savaşının başını çektiğı belirsizlikler ve piyasalardaki güven eksikliği, enflasyonun, yılın ilk beş aylık döneminde yıl sonu hedefiyle uyumlu patikanın üzerinde gerçekleşmesine neden olmuştur. Ancak, Nisan ayıyla girilen olumlu konjonktür fiyat artışlarına da yansımış, izleyen aylarda enflasyon hızlı bir düşüş sergileyerek yıllık fiyat artışları %20 hedefine doğru yaklaşmaya başlamıştır. Özellikle yaz aylarında mevsimsel koşullar aylık fiyat artışlarını olumlu etkilerken, parasal ve mali disiplinin sağladığı güven ortamı ve enflasyon bekleyişlerindeki

2003 yılında da enflasyon oranları hedefin altında gerçekleşmiştir.

2003 yılında enflasyondaki düşüşte, destekleyici unsurlar rol oynamıştır.

iyileşme dezenflasyon süreci için uygun zemini hazırlamıştır. Temin edilen güven ortamı ve beklentilerdeki iyileşmenin yanı sıra, dışsal sayılabilecek unsurlar, 2003 yılında enflasyondaki düşüşü destekleyici rol oynamıştır. Başta, TL'nin güçlenmesi olmak üzere maliyet koşullarındaki iyileşme, gıda ve tarım grubu fiyatlarının olumlu seyri, kamu kesimi fiyatlaması politikaları ve olumlu iç talep koşulları, enflasyondaki düşme eğilimini destekleyen unsurlar arasında yer almıştır.

TEFE
(Yıllık ortalama artış oranı)

Kapalı Ekonomi (1951-1980): Ortalama Büyüme Hızı = 5.4, Ortalama Enflasyon Oranı = 17.1

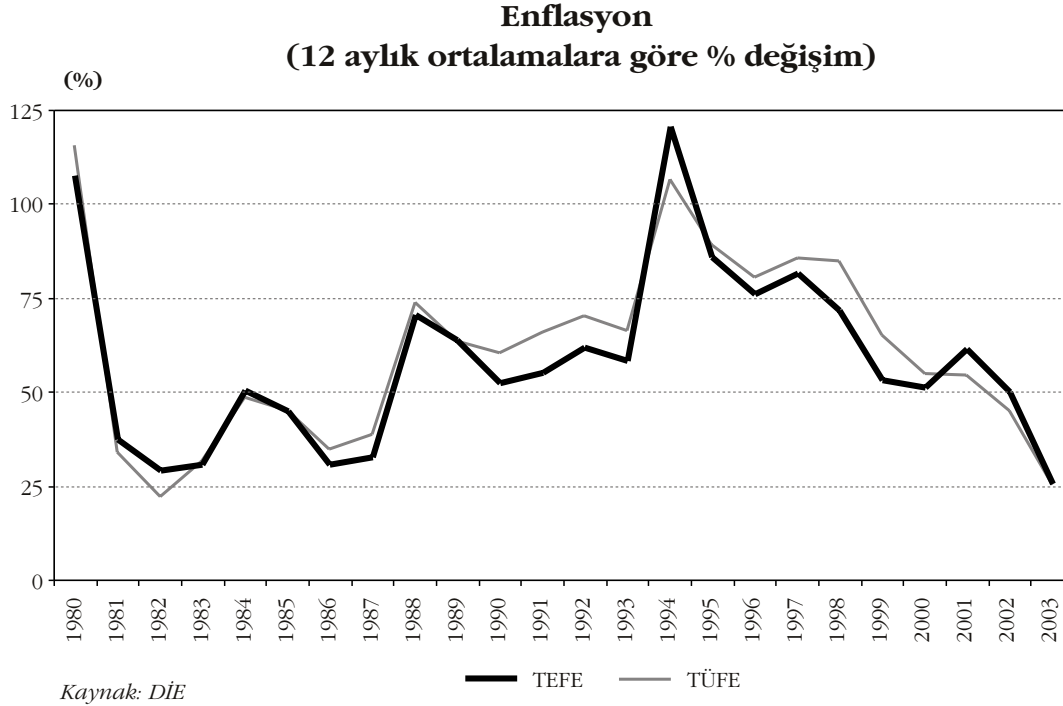
Açık Ekonomi (1981-2002): Ortalama Büyüme Hızı = 3.9, Ortalama Enflasyon Oranı = 57.8

Kaynak: DPT, DİE

Önemli bir maliyet unsuru olan döviz kurlarının seyri, Irak savaşının sonlamasının ardından belirgin bir şekilde enflasyon lehine gelişmiştir. Makroekonomik göstergelerdeki iyileşmeye bağlı olarak, tasarrufların büyük kısmının döviz cinsinden tutulduğu, bilançoların varlık ya da yükümlülük tarafında döviz cinsinden kalemlerin önemli bir paya sahip olduğu yapı değişmeye başlamış, dalgalı kur rejimi altında oluşan döviz arz fazlasıyla birlikte, TL yabancı para birimleri karşısında değer kazanmaya başlamıştır. IMF kredi geri ödemelerinin ötelenmesi ve ABD ile 8.5 milyar dolarlık kredi anlaşmasına ilişkin belirsizliklerin giderilmesiyle, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde dış kaynak konusunda sıkıntı yaşamayacağı yönündeki beklentiler güçlenmiş, kurlardaki gerileme hız

TL'nin güçlenmesi ve maliye koşullarındaki iyileşme, enflasyondaki düşüşü hızlandıran en belirgin etken olmuştur.

kazanmıştır. Döviz kurunda yaşanan gelişmeler, TEFE enflasyonuna belirgin bir şekilde yansımış, Mayıs-Ağustos döneminde toptan eşya fiyatları gerilemeye başlamıştır. Fiyatları kura göre otomatik olarak akaryakıt ürünleri ve enerji fiyatları ise TÜFE enflasyonunu olumlu yönde etkilemiştir.

Gıda ve tarım grubu fiyatlarında özellikle yaz aylarında mevsimselliğin de etkisiyle düşüş yaşanmıştır. Ancak, mevsimsel etkilerden arındırıldığında dahi, gıda fiyatları yılın ilk beş ayına kıyasla önemli oranda yaşılamış, dışsal olarak nitelendirilebilecek dinamiği 2003 yılı genelinde enflasyona olumlu katkıda bulunmuştur. Benzer eğilim şekilde tarım grubu fiyatları da yaşanmıştır.

Para ve maliye politikalarının eşgüdümü, enflasyonla mücadele açısından büyük önem taşımaktadır. Mali disiplinin sağlanması adına kamu kesiminde uygulanan fiyat politikaları, 2003 yılında enflasyonla mücadeleyi olumsuz etkileyecek bir yapı taşımamıştır. Bilakis, döviz kurunda yaşanan gelişmelere bağlı olarak belirlenen akaryakıt fiyatların seyri, kamu kontrolündeki ürünlerin fiyat artışlarını sınırlamış, enflasyonun 2003 yılındaki olumlu seyrine katkıda bulunmuştur. Diğer bir deyişle,

Gıda ve tarım gruplarındaki fiyat gelişmeleri enflasyona olumlu katkıda bulunmuştur.

2003 yılında kamu kesimi fiyat artışları, para politikalarını destekleyici nitelikte gerçekleşmiştir.

Haziran ve Temmuz aylarında göreceli olarak hızlanan kamu fiyat artışları, hem mali disipline hem de enflasyonla mücadele zarar vermeyecek boyutlarda gerçekleşmiştir.

Özellikle 2003 yılının son aylarında canlanma sinyalleri gösteren iç talep, yıl genelinde üretim kapasitesini zorlayacak düzeylere ulaşamamıştır. Dayanıklı tüketim mallarının üretim ve satış rakamlarında yaşanan yüksek oranlı artışlar, maliyet ve fiyatların gerilemesinden kaynaklanmış, buna karşın yarı-dayanıklı tüketim mallarına olan talep 2003 yılında sınırlı kalmıştır. Diğer bir deyişle, son dönemde canlanma sinyalleri gösteren iç talep enflasyonist bir baskı yaratmamıştır.

Önceki sene parasal kriterleri yerine getiren Merkez Bankası, 2003 yılında da para programı ile uyumlu bir performans sergilemiş, uygulanan para programı çerçevesinde bilanço kalemlerinde belirlenen sınırlar içerisinde kalmıştır. Parasal hedeflemenin yanı sıra, Merkez Bankası, kısa vadeli faiz oranlarının enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanmıştır. Irak savaşının ardından maliyet yönlü baskıların azalması ve akabinde enflasyon eğiliminde kırılmaların yaşanmasını Merkez Bankası değerlendirmiş ve kısa vadeli faiz oranlarında yıl içerisinde altı kez indirimle gitmiştir. Böylelikle, Merkez Bankası kısa vadeli borçlanma faizleri 3'er puanlık indirimlerin ardından %26'ya gerilemiştir. Enflasyonla mücadele açısından, uygulanan para programının etkinliğinde talep ve maliyet baskılarının düşük seviyelerde kalması etkili rol oynamıştır. Merkez Bankası'nın faiz indirimlerine imkan veren olumlu enflasyon beklentileri ise, daha çok mali alanda yaşanan gelişmeler ile şekillenmiş, mali disiplinde hükümetin gösterdiği kararlılık ve bu alanda gerçekleştirilen reformlar 2003 yılındaki faiz indirimleri için uygun zemini yaratmıştır.

Yıllık tüketici enflasyonu 2003 yılında hedeflenenin 1.6 puan altında gerçekleşerek %18.4 olmuştur. TÜFE, alt grupları itibarıyla incelendiğinde, döviz kurlarındaki gelişmeye bağlı olarak mal ve hizmet grubu fiyatları arasında farklılaşma göze çarpmaktadır. Önceki sene sırasıyla %29.7 ve %29.8 olarak gerçekleşen mal hizmet grubu fiyat artışları, 2003 sonunda %15.5 ve %24.0 olmuştur. Bu farklılaşmada, mal grubu için TL'nin değer kazanmasıyla oluşan maliyet koşullarındaki iyileşmeden

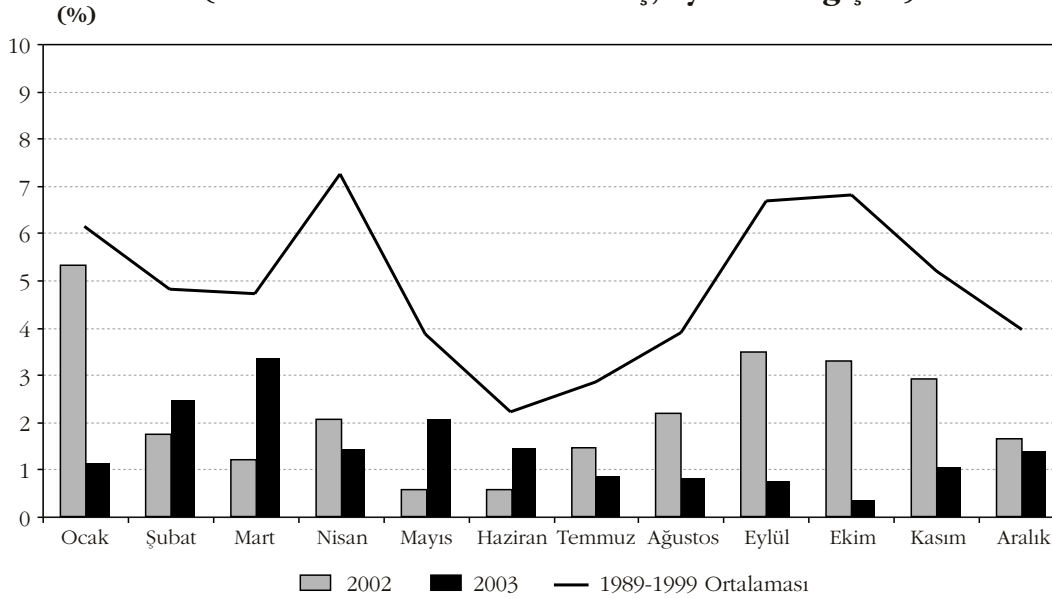
2003 yılında, enflasyona iç talep tarafından bir baskı gelmemiştir.

Enflasyonla mücadelede mali disiplinin temel belirleyici olmaya devam etmiştir.

TÜFE enflasyonu 2003 yılında %18.4 ile hedeflerin altında gerçekleşmiştir.

kaynaklanırken, hizmet grubu fiyatlarındaki kısıtlı yavaşlamada, başta kiralar olmak üzere hizmet fiyatlarındaki geçmişe dönük fiyatlamalar ve katılık etkili olmuştur. Nitekim, hizmet grubundaki sağlık (%21.8), eğitim (%22.0), lokanta ve otel (%32.2) ve kira (%23.7) fiyat artışları, 2003 yılındaki toplam TÜFE artışının ve hatta %20'lik yıl sonu enflasyon hedefinin üzerinde gerçekleşmiştir. Öte yandan, döviz kurlarındaki gerilemeyle birlikte eğlence ve kültür (%10.0), ev eşyası (%12.1), ulaştırma (%14.2), ve giyim ve ayakkabı (%14.5) fiyat artışları 2003 yılındaki toplam TÜFE artışının altında kalmıştır.

Tüketici Fiyatları (mevsimsellikten arındırılmış, aylık % değişim)

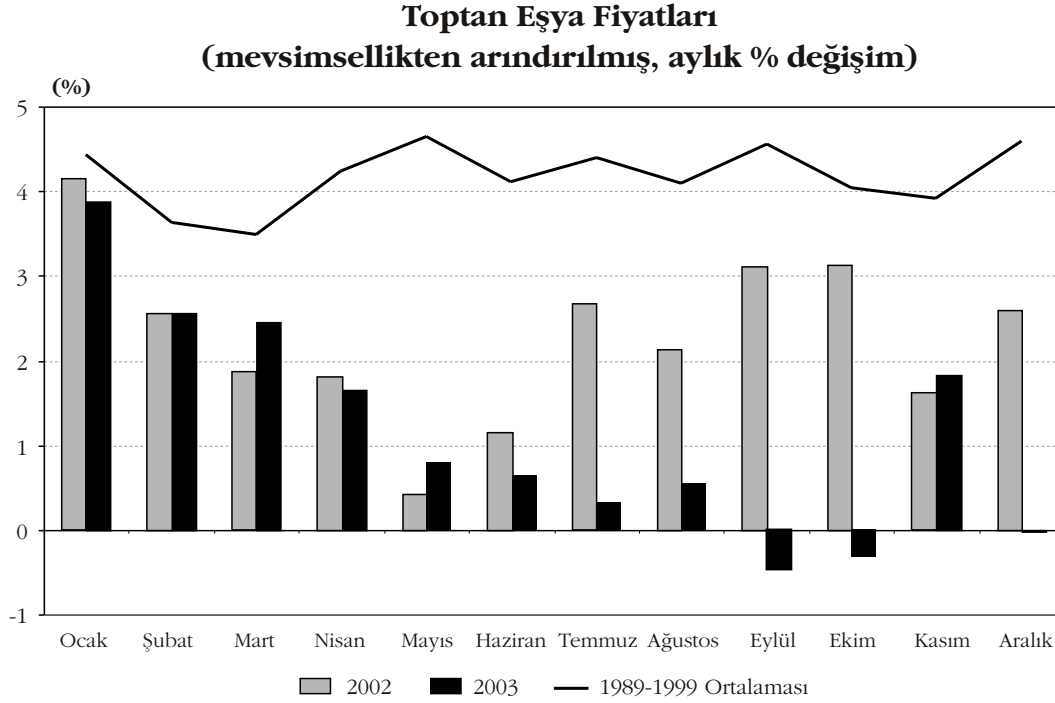

Kaynak: DİE, TÜSİAD

Yıllık toptan eşya enflasyonu 2003 yılında hedeflenenin 2.6 puan altında gerçekleşerek %13.9 olmuştur. Böylelikle, TEFE artışı 2003 yılında önceki seneye göre 16.9 puanlık bir düşüş sergilemiştir. Fiyat artışları kamu ve özel sektörde sırasıyla %11.4 ve 14.9 olarak gerçekleşirken, çekirdek enflasyon olarak adlandırılan özel imalat sanayi fiyat artışı 2003 yılında önceki seneye göre 15.4 puanlık bir düşüşle %12.3'e gerilemiştir. TEFE artışına 2003 yılındaki en büyük katkı tarım fiyatlarından gelirken, tarım-dışı TEFE enflasyonu %12.1 olarak gerçekleşmiştir. Kamu kontrolündeki enerji fiyatları ise, dolar kuru ortalama değerinin önceki

**TEFE enflasyonu
2003 yılında %13.9
ile hedeflerin al-
tında gerçekleş-
miştir.**

seneye göre %0.5 oranında gerilemiş olması ve kamu fiyatlama politikalarının enflasyondaki düşüşle uyumlu gerçekleştirilmesi sonucu, %3.2 ile 2003 yılında en az artış gösteren alt kalem olmuştur.

Kaynak: DİE, TÜSİAD

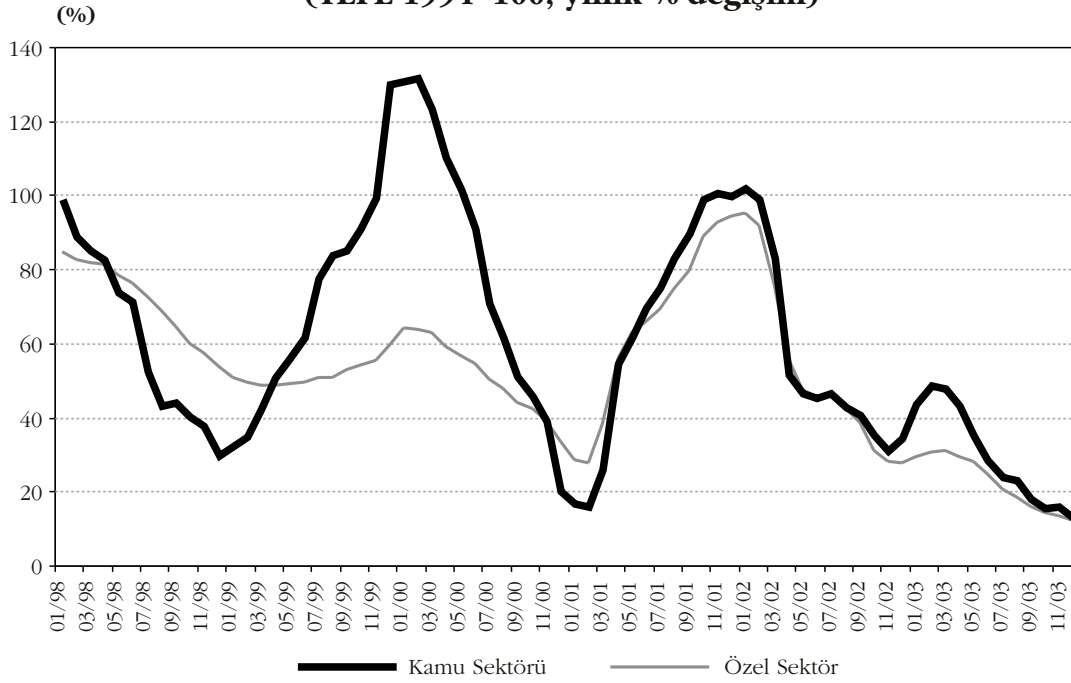
Seçilmiş Maddelerde Enflasyon

(1994=100, 12 aylık ortalamalara göre % değişim)

	1999	2000	2001	2002	2003
TÜFE	64.9	54.9	54.4	45.0	25.3
Gıda, İçki veTütün	48.6	49.8	50.3	49.9	28.7
Giyim ve Ayakkabı	52.2	42.1	51.7	52.5	27.0
Konut	86.4	63.9	56.8	38.7	23.7
Ev Eşyası	58.4	52.4	60.5	43.9	16.7
Sağlık	78.7	58.7	48.4	38.8	27.9
Ulaştırma	70.6	58.0	58.2	51.9	23.5
Eğlence ve Kültür	60.6	38.9	58.1	35.3	14.0
Eğitim	86.1	52.2	39.0	53.1	37.1
Lokanta, Pastane ve Otel	69.6	52.1	42.5	38.3	34.2
Çeşitli Mal ve Hizmetler	53.9	60.7	68.7	44.5	24.1

Kaynak: DİE

İmalat Sanayi Fiyatları
(TEFE 1994=100, yıllık % değişim)

Kaynak: DİE

Seçilmiş Sektörlerde Enflasyon

(1994=100, 12 aylık ortalamalara göre % değişim)

	1999	2000	2001	2002	2003
TEFE	53.1	51.4	61.6	50.1	25.6
Özel	48.2	45.8	58.3	50.5	25.9
Devlet	71.2	69.4	70.8	49.0	24.7
Tarım	41.8	38.0	42.3	56.4	33.9
Madencilik	62.4	73.7	68.9	46.7	22.1
İmalat Sanayi	57.2	56.1	66.7	48.3	23.8
Özel	52.0	50.1	66.4	47.7	21.8
Devlet	72.8	72.1	67.2	49.8	28.4
Enerji	64.7	52.0	89.7	49.7	11.5

Kaynak: DİE

2002 ve 2003 yılında enflasyon hedeflerin tutturulması ve enflasyonla mücadelede elde edilen kazanımlar, 2004 yılı için belirlenen %12'lik enflasyon hedefinin elde edilebilirliğine dair güveni güçlendirmiştir. Diğer bir deyişle, 2004 yılında enflasyonun kendi değeri parasal hedeflemenin yanında nominal çıpa özelliği taşıyacaktır. Nitekim, Merkez Bankası'nın son iki seneden beri uygulamakta olduğu politikalar "örtük enflasyon hedeflemesi" çerçevesinde oluşturulmuş, enflasyon beklentilerindeki gelişmeler doğrudan kısa vadeli faiz indirimleri için belirleyici olmuştur. Enflasyon eğilimdeki mevcut olumlu gelişmeler 2004 yılı enflasyon bekleyişlerine de yansımış, 2003 başında 4.9 puan seviyelerinde olan yıl sonu enflasyon hedefi ve beklentiler arasındaki fark yıl içerisinde hızla gerilemiştir. 2004 yılı başında ise "güvenilirlik farkı" 1.1 puana düşmüştür. Enflasyon beklentilerdeki iyileşme, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranlarını 2004 yılında da etkin bir şekilde kullanabilmesine imkan tanıyabilecektir. Öte yandan, hükümetin mali disiplin konusundaki kararlığı, enflasyon beklentilerinin şekillenmesindeki temel belirleyici olmaya devam edecektir. Bu noktada, hükümet tarafından açıklanan %12'lik enflasyon hedefi üzerindeki asgari ücret ve emekli maaş artışları; gelirler politikasının para politikalarıyla tutarlı olmasının gözetilmemiş olması, talep yaratıcı etkileri, ve bu tür politika sapmalarının yolunu açmış olması nedeniyle problem yaratmıştır. Mevcut artışların yarattığı maliyetin 2004 bütçesi açısından önemli bir soruna yol açmadan karşılanabilecek bir tutar olmasına karşın, oluşabilecek benzer açıkların kapatılabilmesi için alınacak önlemlerin fiyatlar üzerinde baskı yaratabilecek ek vergilerle sağlanması enflasyon bekleyişlerini olumsuz etkileyecektir. Bu çerçevede, para ve maliye politikalarının uygulanma marjının çok dar olduğu dikkate alınarak, bu tür politika sapmalarından uzak kalınması yerinde olacaktır. Diğer bir deyişle, 2004 yılında da enflasyonla mücadelede elde edilecek başarı, hükümetin, devraldığı ekonomik programdaki hedeflere ulaşmada göstereceği kararlılığa bağlı olarak sistematik riskleri azaltmasına bağlıdır.

Doğrudan enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş için gerekli teknik alt yapı Merkez Bankası tarafından tamamlanmıştır. Bu doğrultuda, kısa ve orta dönem enflasyon tahmin modelleri oluşturulmuş, ekonomik birimlerin enflasyon ve genel ekonomik gidişata dair beklentilerinin ölçül-

Enflasyon eğilimdeki mevcut olumlu gelişmeler 2004 yılı enflasyon bekleyişlerine de yansımıştır.

Enflasyon hedeflemesine geçiş 2004 yılında mümkün gözükmemektedir.

düğü anketler geliştirilmiş, enflasyon gelişmelerinin detaylı bir şekilde incelendiğı çalışmalar yapılmış ve bunlar kamuoyuna sunulmuştur. Ancak, enflasyon hedeflemesi rejiminin başarılı olabilmesi, parasal geçiş mekanizmalarının (monetary transmission mechanism) sağlıklı işlemesi için öngörülebilir bir maliye politikası ve buna paralel olarak kamunun borçlanma gereksiniminin azaltılması gerekmektedir. 2003 yılında yaşanan savaş süreci, geçtiğimiz dönemlere kıyasla ekonominin dışsal şoklara karşı dayanıklılığının arttığını göstermektedir. Uygulanan sıkı maliye ve para politikası ve yapısal reformlar bu iyileşmede önemli paya sahiptir. Ancak, Türkiye ekonomisinde döviz kurundan başlamak üzere faiz ve enflasyonun daha üst bir seviyede yeni bir dengeye taşınmasına neden olabilecek temel gelişmeler ekseriyetle siyasi olmaktadır. Bu çerçevede Merkez Bankası, doğrudan enflasyon hedeflemesi uygulamasına, maliye ve gelirler politikası hedeflerinin kesinleştirilmesinin yanında siyaset kaynaklı risklerin ortadan kalkmasıyla geçebilecektir. Enflasyon hedeflemesine geçiş için, Merkez Bankası'nın yerel seçimler, Kıbrıs'ta çözüm arayışları ve Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci gibi gündemde yer alacak konulardaki gelişmeleri dikkatle takip ederek, politikalarını bu doğrultuda oluşturacağı düşünülmektedir.

B Ö L Ü M

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Küresel büyüme hızı Irak savaşından kaynaklanan belirsizlikler nedeniyle 2003 yılında yavaşlamıştır. Bununla birlikte, uluslararası borsalarda yaşanan düşüşler dünya ekonomisindeki toparlanmayı 2003 yılı ortalarına kadar sınırlandırmıştır. Öte yandan, Irak savaşının beklenenden erken bitmesi nedeniyle dünya ekonomisindeki toparlanmanın önündeki engeller büyük ölçüde kalkmıştır. Örneğin, Nisan ayı itibarıyla, petrol fiyatları OPEC tarafından belirlenen 22\$-28\$ fiyat aralığına gerilemiş ve uluslararası borsalarda kısıtlı da olsa yükselişler yaşanmıştır. Ayrıca, sabit sermaye yatırımlarında dünya çapında bir canlanma yaşanmıştır. OECD tarafından hazırlanan bileşik öncü göstergeler endeksine bakıldığında, ABD ekonomisinin AB ve Japonya'ya kıyasla daha hızlı toparlandığı ve mevcut durumunu önümüzdeki dönemde de sürdüreceği görülmektedir.

Irak savaşı küresel büyümeyi sekteye uğratmıştır.

GSYİH Tahminleri

(Yıllık, % değişim)

	2003	2004
Dünya	3.2	4.1
ABD	2.6	3.9
Japonya	2.0	1.4
Euro Bölgesi	0.5	1.9
Gelişmekte Olan Ülkeler	5.0	5.6

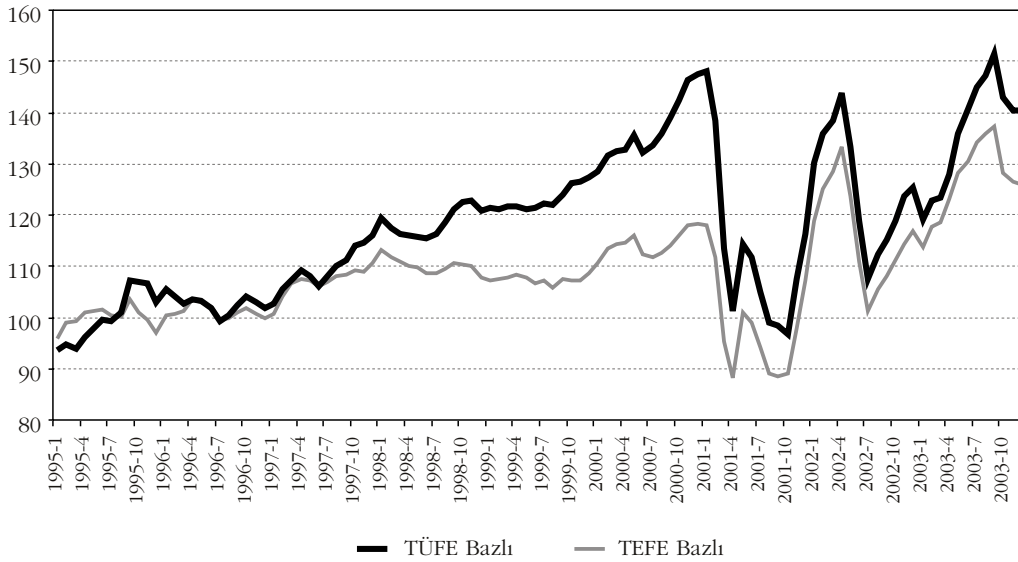
Kaynak: OECD Economic Outlook, Aralık 2003

Son dönemde dünya ekonomilerinde görülen iyileşme, temel olarak Amerikan ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler ile Japonya'nın da sonradan dahil olduğu, Asya bölgesindeki büyüme dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Sözü edilen küresel iyileşmenin itici gücü, her ne kadar özel tüketim ve genişlemeci iktisat politikaları olsa da, sanayileşmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda yatırımlarda bir canlanma görülmesi bu iyileşmenin henüz kendi kendini sürdürebilir bir düzeye ulaşmadığına işaret etmektedir. Menkul kıymet fiyatlarındaki köpüğün patlamasının yarattığı olumsuz etkiler ve geçmiş dönemlerdeki kapasite fazlası ve şirket borçlarının yüksekliği, yatırımların önünde bir engel oluşturmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, ekonomik görünümdeki genel iyileşmeye karşın Amerika'nın giderek büyüyen ikiz açıkları

Dünya ekonomisindeki büyüme, beklentiler doğrultusunda, yeniden hız kazanmaya başlamıştır.

küresel ekonomide önemli bir risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Vergi indirimleriyle iç talebin etkilenmesi gibi mali ve parasal politika uyarıcıları sayesinde Amerika'da yaşanan toparlanma dünya ekonomilerini de tetikleyerek iyileşmenin hızlanmasını sağlamıştır. Her ne kadar, Euro bölgesindeki büyüme beklentilerin altında kalsa da, Japon ekonomisinde gözlenmeye başlayan canlanma küresel toparlanmayı destekleyici nitelikte bir gelişmedir. Burada vurgulanması gereken nokta, çıktı miktarındaki artışa karşın işsizliğin düşmesinin ve potansiyel üretim seviyesine ulaşılmasının zaman alacak olmasıdır.

Reel Efektif Döviz Kuru (1995=100)

Kaynak: TCMB

2003 yılının başından itibaren reel kurda görülen değerlenmenin Eylül ayına kadar devam etmesi sonucunda, TL döviz kuru karşısında reel bazda %27 değer kazanmıştır. Reel ücretlerdeki gerileminin de devam etmesi neticesinde imalat sanayi birim üretim maliyetleri aşağı inmiştir. Bunlara ek olarak, nominal faiz oranlarının düşmesi ve verimlilik artışları sayesinde, TL'deki değerlenmenin yarattığı rekabet kaybı büyük ölçüde telafi edilerek ihracat potansiyelinin devam etmesini sağlamıştır. 2001 ve 2002 yıllarındaki ihracat artışı, temel olarak fiyata dayalı rekabet gücündeki artışla açıklanmaya çalışılırken, Türkiye ekonomisinde geleneksel olarak ihracatın iç talepteki daralmayı ikame edici özelliği öne çıkarılmıştır. Ne var ki, 2003 yılı dış ticaret gerçekleştirmeleri bu ar-

Reel döviz kurundaki değerlenme ve iç talepteki genişlemeye rağmen ihracat artmaktadır.

gümanları sarsıcı nitelikte ortaya çıkmaktadır. Özellikle savaşın sona ermesi ve 4. Gözden geçirmenin tamamlanmasıyla nominal bazda gerilemeye başlayan döviz kuruna rağmen ihracat hızlı artışına devam etmiştir. Ayrıca, iç talepte canlanma hissedilir düzeye yükselirken, ithalat artışı da ara mallarında sınırlı kalmayarak sermaye ve tüketim mallarına da yansımaktadır. Döviz kurundaki gerileme ihracatçı kesimlerin girdi ve yurtdışı finansman maliyetlerini azaltırken, çapraz kurda dolar aleyhinde yaşanan hızlı değişim de, ihracatın yaklaşık %57'sinin dolar dışı döviz cinsinden ve ithalatın da %58'inin dolar cinsinden yapılması nedeniyle bir arbitraj imkanı yaratmıştır. Bununla beraber, reel ücretlerin düşüş trendine devam etmesi ve özellikle ana ihracatçılar olan özel imalat sanayinde yaşanan verimlilik artışı da firmalara rekabet gücü getirmiştir.

Dış Ticaret (Milyar \$)

	2002		2003*	
	Değer	% değ.	Değer	% değ.
İhracat (bavul ticareti hariç)	36.1	15.1	38.3	31.1
İthalat	51.6	24.5	55.6	34.8
Dış ticaret açığı (1)	15.5	53.9	17.3	43.8
İhracat/İthalat (%)	70.0		68.9	
İhracat/GSMH (Cari Fiyatlarla)	29.1		-	
İthalat/GSMH (Cari Fiyatlarla)	30.8		-	

*Ocak-Ekim dönemi

(1) İthalat (CIF) (Altın ithalatı hariç) - İhracat (FOB) (bavul ticareti hariç)

Kaynak: DİE, DPT

Yılın ilk on ayında ihracat %31 artarak 38.4 milyar dolara, ithalat da %35 artarak 55.6 milyar dolara ulaşmıştır. 2002 yılının son çeyreğinden itibaren artış eğiliminde olan dış ticaret hadleri açığı kapatıcı etki yaparken, çapraz kurlardaki gelişmeler de açık üzerinde etkili olmuştur. Fasıllara göre bakıldığında, 2003 senesinde ihracat performansını sürükleyen sektörlerin taşıt araçları, makine ve teçhizat ve ana metal üretimi olduğu görülmektedir.

Dış ticaret hadlerinin iyileşmesi sonucunda, ihracat miktar endeksindeki yükseliş nominal değerlere artarak yansımaktadır.

İhracatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı¹ (Milyon \$)

	2002		2003*		
	Değer	% pay	Değer	% pay	% değ.*
Sermaye Malları	2,177	7.5	3,605	9.4	65.6
Tüketim Malları	14,967	51.2	19,306	50.4	29.0
Ara Mallar	12,010	41.1	15,165	39.6	26.3
Diğer	69	0.2	241	0.6	247.9
Toplam	29,223		38,317		31.1

*Ocak-Ekim dönemi

(1) BEC sınıflandırmasına göre

Kaynak: DİE

İhracat performansı açısından öne çıkan sektörlerin aynı zamanda sanayi üretimini de sürüklediği ve ara malı gereksinimi nedeniyle ithalat talebini yarattığı düşünüldüğünde, dış ticaret açığının enflasyonist bir talep baskısı yaratması beklenmemektedir.

İthalatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı¹ (Milyon \$)

	2002		2003*		
	Değer	% pay	Değer	% pay	% değ.
Sermaye Malları	6,454	15.7	8,563	15.4	32.7
Tüketim Malları	3,987	9.7	5,786	10.4	45.1
Ara Mallar	30,301	73.5	40,871	73.5	34.9
Diğer	480	1.2	351	0.6	-26.9
Toplam	41,222		55,571		34.8

*Ocak-Ekim dönemi

(1) BEC sınıflandırmasına göre

Kaynak: DİE

Nitekim, ithalatın ana mal gruplarına göre dağılımına bakıldığında geçen seneye göre ciddi bir değişim olmadığı, toplam rakamın %73.5'inin ara malları ithalatı, sermaye ve tüketim mallarının payının ise sırasıyla %15.4 ve %10.4 olduğu görülmektedir. Eximbank'ın kısa vadeli kredi faiz oranlarında indirimine gitmesi, olumlu dış talep koşullarıyla birlikte ele alındığında, ihracattaki mevcut performansın 2004 yılında da devam edeceği öngörülmektedir.

Ödemeler Dengesi (Milyon \$)

	2002 Ocak-Ekim	2003 Ocak-Ekim
Dış Ticaret Dengesi	-6,172	10,839
Hizmet Dengesi	6,973	8,219
Cari İşlemler Dengesi	18	-4,103
Sermaye Hareketleri	781	3,342
Doğrudan Yatırımlar	-62	-201
Portföy Yatırımları	-586	-1,060
Diğer Yatırımlar	-2,913	-3,206
Net Hata ve Noksan	-1,145	4,076
Resmi Rezervler*	-5,750	-4,472

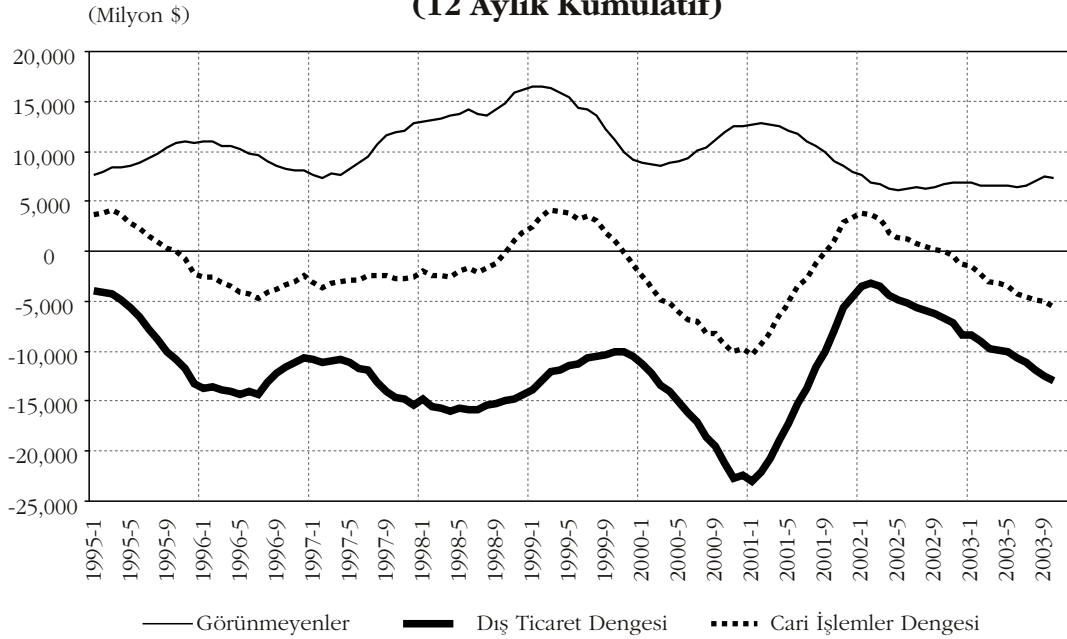
Kaynak: TCMB

* (-) Rezervlerdeki artışı gösterir.

Cari işlemler açığı Ocak-Ekim döneminde 4.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Oniki aylık cari işlemler açığı ise 5.6 milyar dolar olmuştur. Dış ticaret açığındaki genişleme ile birlikte portföy yatırımı giderlerindeki artış cari açığın belirleyicisi konumundadır.

Cari işlemler açığı genişlemekle beraber finansmanında bir sorun beklenmemektedir.

Cari İşlemler Dengesi* (12 Aylık Kümülatif)

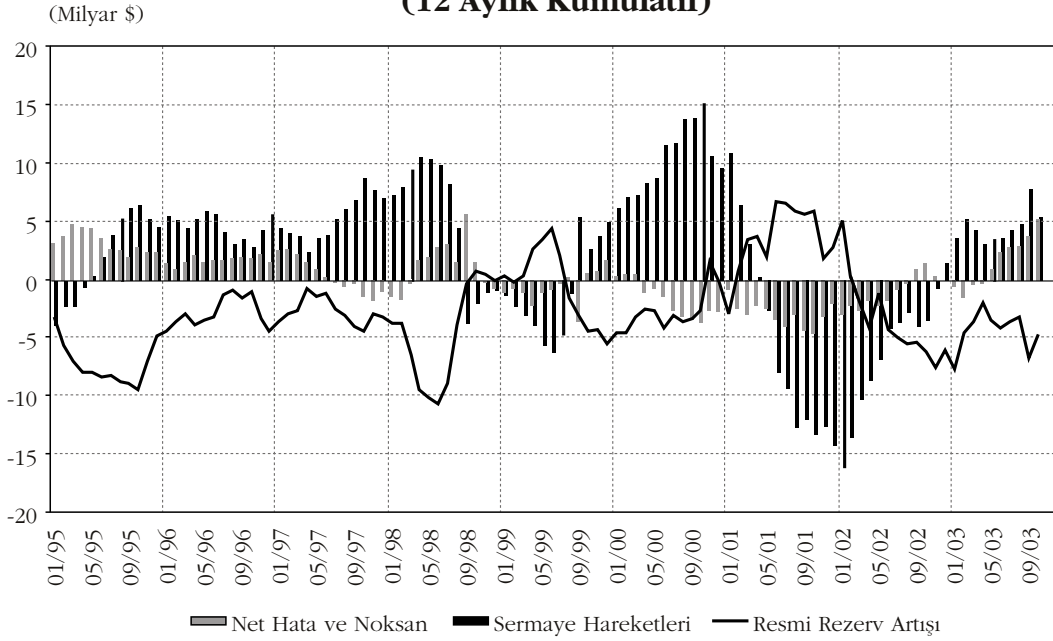

* 1996-1'den itibaren bavul ticareti dabilirdir.

Kaynak: DİE

Ancak, temel olarak dış ticaret açığındaki genişlemeye paralel açılan cari işlemler hesabını, turizm gelirleri nedeniyle 8.2 milyar dolarlık fazlasıyla net hizmet gelirleri ve 3 milyar doları bulan cari transferler kısıtlamıştır. 2000 senesiyle karşılaştırıldığında, 22.4 milyar dolara ulaşan bir dış ticaret açığı 2003 senesinde beklenmemektedir. Özellikle ihracatın yüksek artışına devam etmesi açık üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Ancak, dış ticaret dengesi iyileşirken, hizmetler dengesinde 2000 yılından itibaren yaşanan bozulma devam etmektedir. Bu kalemdeki sorun, 2000 yılında 4 milyar doların üzerinde bulunan net diğer ticaret hizmetlerinden sağlanan gelirin, geçen sürede neredeyse sıfırlanmış olmasıdır.

Sermaye ve Resmi Rezerv Hareketleri (12 Aylık Kümülatif)

Kaynak: DİE

2003 yılının ilk on ayında cari açığın finansmanı rahatlıkla sağlanmıştır. İlk on ayda 4.1 milyar dolarlık cari işlemler açığı, 4.5 milyar dolarlık sermaye girişi ve net hata noksan kalemindeki 4.1 milyar dolarlık artışla finanse edilmiş ve sonuç olarak rezervler de 4.5 milyar dolar yükselmiştir. Finansman kalemlerine bakıldığında, doğrudan yatırımlarda bir gelişme olmazken, bir önceki sene aynı dönemde 672 milyon dolar çıkış görülen portföy yatırımlarında, 2.8 milyar dolarlık önemli bir giriş göz-

Net hata ve noksan kalemi ana finansman kaynaklarından biri olmuştur.

lenmiştir. En önemli katkı ise bankaların yurtdışı muhabirleri ve şubeleri nezdinde tuttıkları döviz varlıklarının 1.2 milyar dolar azalması ve yabancı bankaların yurtiçi bankalarda tuttıkları mevduatın 436 milyon dolar artmasından gelmiştir. Ancak, mali piyasalardaki olumlu gelişmelerin Ağustos ayı itibariyle hızlanmış olması, yabancıların Türkiye'deki portföyünde de artışlara neden olmuş ve Aralık ayı itibariyle, İMKB'de yabancıların payı sene başına göre 5.2 milyar dolar artarak 9 milyar dolara ulaşırken, aynı dönemde portföy toplamındaki artış da 5 milyar doların üzerinde olmuştur.

B Ö L Ü M

2004 YILINDA
TÜRKİYE EKONOMİSİ:
HEDEFLER VE BEKLENTİLER

2004 Yılında Türkiye Ekonomisi: Hedefler ve Beklentiler

Yaşanılan krizlerin ardından büyüme sürecine giren Türkiye ekonomisi hala potansiyel çıktı seviyesinin altında bulunmaktadır. Tarihi ortalama olarak %27'ye yakın olan yatırımların milli gelire oranı 2003 yılının ilk dokuz ayında %18 seviyesinde bulunmaktadır. 2004 senesinden başlamak üzere önümüzdeki dönemde yerli ve yabancı yatırımların artması için önemli bir konjonktürel fırsat bulunmaktadır. Mevcut ekonomik programın kamu reformu odaklı uygulanmaya devamıyla birlikte, 2005 senesinde enflasyon tek haneli rakamlara inerken, dolar bazında kişi başına düşen milli gelirin hızla artması mümkündür. Temel yapısal denge-sizliklerini halletmiş ve satın alma gücü artmış büyük bir yurtiçi pazar, yatırımlar açısından son derece cazip olabilecektir. 2004 yılında AB ile üyelik müzakerelerine yönelik olumlu bir sonuç alınması ise bu süreci öne çekebilecektir. Ekonomik büyümenin canlandığı ve enflasyon ve faiz oranlarındaki düşüşlerin refah artışı sağladığı bir makroekonomik ortamda göreceli olarak maliyetleri azalan yapısal reformların hükümet tarafından gerçekleştirilmesi, IMF ile yapılacak gözden geçirmelerin ötesinde orta ve uzun vadede sürdürülebilir büyümenin temellerini oluşturmaktadır.

2003 yılında, TL'nin değer kazancı ve cari işlemler açığındaki genişlemeye yönelik endişeler dile getirilmiştir. Yılın ilk üç çeyreği için açıklanan büyüme rakamları yurt içi talebin canlandığını gösterirken, tüketim malı ithalatı da artmaktadır. Ayrıca, enflasyondaki düşüş, TL'nin değer kazancı ve faiz oranlarındaki gerileme satın alma gücünde artışa neden olmuştur. Kurdaki değerlenmenin ihracatı zorlaştırdığı iddia edilirken, ucuzlayan ithal malların cari işlemler açığını artırdığı ifade edilmiştir. Ne var ki, yılın ilk üç çeyreğinde gözlenen büyüme rakamları, halen 2001 krizinin teknik toparlanması şeklinde olup, 2000 yılında gözlemlendiği şekliyle ekonomide bir ısınma söz konusu değildir. Ayrıca, mali sektör ve kamu kesiminde başta olmak üzere, yapısal reformlar ekonominin dayanıklılığını artırmış, bütçe disipliniyle beraber uzun dönem büyüme potansiyelinin yükselmesi için uygun zemini yaratmıştır. Bu nedenle, sıkı maliye politikası devam ettirilerek bütçe disiplini ko-

Gerçekleşen üretim artışı ve büyüme ortamı, ekonomide gerekli yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi için fırsat yaratmaktadır.

Türkiye'nin önünde enflasyonda düşüş, reel faizlerde gerileme, reel kurda değerlenmenin devamı ve ekonomik büyümeyi bir arada gerçekleştirme fırsatı bulunmaktadır.

runduğu sürece, TL'nin değer kazancı ve faiz oranlarındaki gerileme ile %5 civarında büyümenin enflasyonla mücadelede taviz verilmeden sağlanma imkanı bulunmaktadır. Programın uygulanmasında ilerleme sağlanmasıyla, döviz kurunun enflasyondaki gelişmelerle paralel hareket etmesi muhtemeldir. Yakın geçmişe bakıldığında, döviz kurundaki aşırı ve ani hareketlerin siyaset kaynaklı olduğu gözlenmektedir ki, ekonomik programın uygulanması ve AB üyeliğine yönelik politikalar bu riskleri azaltacaktır. 2004 yılında IMF ile gözden geçirmelerin zamanında tamamlanması ve siyasi konjonktürde atılacak olumlu adımlar ile beklenen reel faizlerde önemli bir düşüş olması ve piyasalarda kalıcı istikrar sağlanması mümkün olacaktır.

Açıklanan hedeflere ulaşılması açısından hükümet çeşitli ek önlemlerle bu konudaki kararlılığını sergilemektedir. Ancak, hedeflere erişebilmek için gündeme gelebilecek muhtemel kamu fiyat ayarlamaları ve yeni vergi düzenlemelerinin enflasyon hedefi açısından çelişki yaratmayacak şekilde kurgulanmasına da dikkat edilmelidir. Bütçenin mevcut yapısı düşünüldüğünde yapısal önlemlere ağırlık verilerek harcama reformunu hızlandırmak gerekmektedir. Bu nedenle, 2004 yılında bütçe disiplini açısından önemli olmaya devam edecek faiz dışı fazla hedefinin enflasyonun seyri açısından önemini koruyacağı görülmektedir. 2004'te üretimi potansiyel seviyenin üzerine çıkaracak şiddette bir iç talep artışı öngörülmediğinden enflasyon üzerinde talep tarafından önemli bir baskı gelmeyeceği düşünülmektedir. Planlanan ÖTV artışının da iç talebi kontrol açısından cari dengeye 2004 yılında olumlu bir etkide bulunması beklenmektedir. Öte yandan, %12 olarak açıklanan 2004 enflasyon hedeflerine ulaşılması için mevcut konjonktürün olumlu etkilerine kamuyla birlikte özel sektörde de rasyonel fiyatlandırma kararlarının eklenmesi gerekmektedir.

2004 yılına yönelik beklentilerde üç temel değişken söz konusudur. Bunlar: AKP hükümetinin siyasi istikrarı sürdürmekteki başarısı, IMF destekli ekonomik programın uygulanması ve Türkiye'nin önünde bulunan AB perspektifidir. AKP hükümetinin yaklaşık bir senelik yönetiminde, iç siyasette gerilim yaratmaktan kaçınılarak uzlaşmacı davranılmış, AB üyeliği perspektifinin gerçekleşmesi için siyasi reformlar başta olmak üzere yoğun bir çaba gösterilmiştir. Ekonomik program açısın-

Hükümetin kamu maliyesindeki başarısı hızlı bir şekilde faizlere ve enflasyona yansımaktadır.

Hükümetin yerel seçimler öncesinde mali disiplini olumsuz etkileyecek politika ve harcamalardan kaçınması gerekmektedir.

dan ise en büyük sınama, yaklaşan yerel seçimler olacaktır. Son seçimlerden önce koalisyon partilerinin harcamaları hızlı bir şekilde artırdığı hatırlanırsa, benzer bir eğilim seçim öncesinde mahalli idarelerin harcamalarında da görülebilecektir. Bu eğilime, hükümetin de doğrudan harcamalar veya popülist politikalar aracılığıyla destek vermesi, bütçe disiplini üzerindeki temel riski oluşturmaktadır. Makroekonomik senaryoda, hükümetin tercihini popülizmden ziyade kalıcı ekonomik istikrardan yana kullanması beklenmektedir.

2004 yılı temel senaryomuzda, Türkiye ekonomisinin seyrini belirleyecek, yukarıda bahsedilen siyaset kaynaklı üç ana unsurun birbirini destekler şekilde gerçekleşeceği öngörülmüştür. Bu çerçevede, 2004 yılında güçlü ekonomik aktivitenin devam ederek GSYİH'nin %4.8 artacağı öngörülürken, 2004 yıl sonu enflasyonunun az bir farkla hedeflenenin üzerinde gerçekleşeceği beklenmektedir. TÜSİAD'ın yıl sonu enflasyon tahminleri, TEFE için %12.4, TÜFE için %13.5 olarak revize edilmiştir. Güven ortamının kademeli olarak daha uzun vadeye taşındığı senaryoda, reel faizler yıllık ortalamada %8 olurken, 2004 yılında TL'nin değer kazancı azalarak devam etmekte ve yıl sonu nominal dolar kuru 1,560,000 TL olmaktadır. Makroekonomik senaryo açısından belirleyici olacağına inandığımız mali disiplinin devam ettirileceği varsayımıyla, ilave tasarruf paketlerine ihtiyaç duyulacak konsolide bütçe faiz dışı fazlasının, milli gelire oran olarak %5.0 olacağını beklemekteyiz. Dış dengeye yönelik olarak ise, ihracatın artış trendine devam edeceği ve bavul ticareti hariç olmak üzere 52 milyar dolar seviyesine ulaşacağı, ithalatın da 72.5 milyar dolar olacağı öngörülmüştür. Görünmeyenler kalemindeki gelişmeyle birlikte cari işlemler açığının 2004 yılında 6.0 milyar dolara gerileyeceği beklenmektedir.

**TÜSİAD,
GSYİH'nin 2004 yılında %4.8 artmasını beklemektedir.**

TÜSİAD'IN MAKROEKONOMİK SENARYOSU

	2002				2003				2004				2004 Hükümet Programı
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	
	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	
GELİR ve FİYAT													
GSMH(sabit fiyatlarla)*	0.4	10.4	7.9	11.5	7.8	7.4	3.7	4.9	5.1	3.5	5.0	5.6	4.7
GSYİH(sabit fiyatlarla)*	2.1	8.9	7.9	11.4	7.8	8.1	3.9	4.8	5.3	3.3	5.1	5.8	4.8
Enflasyon (TEFE)*	86.7	51.2	43.5	33.2	50.1	33.7	32.8	22.4	15.4	9.3	9.4	13.5	11.2
Enflasyon (TÜFE)*	70.3	47.0	39.5	31.6	45.0	27.6	30.0	25.1	19.4	15.7	13.4	15.1	14.5
Rezerv Para *	53.6	45.1	42.8	46.2	46.6	44.6	36.9	41.5	29.0	24.0	20.0	21.0	21.4
KONSOLİDE BÜTÇE													
Konsolide Bütçe Geliri (tril TL)	15.028	20.793	19.583	20.997	76.400	20.364	24.325	27.061	27.800	25.000	27.000	30.000	113.000
Konsolide Bütçe Gideri (tril TL)	27.663	26.032	26.287	35.503	115.486	31.253	38.195	32.127	39.900	40.000	34.000	42.000	162.000
Konsolide Bütçe Dengesi (tril TL)	-12.636	-5.239	-6.704	-14.507	-39.086	-10.889	-13.870	-5.066	-12.100	-15.000	-7.000	-12.000	-49.000
Faiz Harcamaları (tril TL)	16.540	11.925	10.857	12.549	51.871	15.787	19.066	11.712	14.000	21.000	14.500	18.000	69.500
Konsolide Bütçe Dengesi (milyar \$)	-9.3	-3.7	-4.1	-9.0	-26.0	-6.6	-9.2	-3.6	-8.4	-10.9	-4.9	-8.1	-9.7
Faiz Dışı Bütçe Dengesi (GSMH'ya oranı, %)	-	-	-	-	4.7	-	-	-	-	-	-	-	5.0
Kons.Büt.Dengesi(GSMH'ya oranı, %)	-	-	-	-	-14.3	-	-	-	-	-	-	-	-11.9
DÖVİZ KURLARI													
Nominal Döviz Kuru (TL/\$)	1,353,699	1,410,648	1,643,660	1,612,151	1,505,039	1,645,316	1,507,181	1,388,275	1,436,953	1,380,000	1,420,000	1,480,000	1,457,500
Nominal Döviz Kuru (TL/€)*	61.7	25.4	29.8	18.8	30.7	48.9	31.5	-3.6	6.0	-3.8	2.4	16.8	6.3
Reel Döviz Kuru (TL/\$) (1999=100)**	120.6	114.6	96.4	105.3	109.2	103.3	113.2	125.1	118.6	124.3	125.4	123.3	120.3
Reel Döviz Kuru (TL/€)*	5.3	17.3	7.4	10.8	10.1	-14.3	-1.2	29.7	12.7	20.3	10.8	-1.4	2.4
Çapraz Kur €//\$	87.6	92.1	98.4	100.2	94.6	107.4	113.4	112.3	119.2	123.2	123.2	123.0	123.0
DİŞ FAİZİ													
Nominal Faiz (bleşik %)	72.8	62.9	67.0	55.9	64.6	57.3	52.3	40.9	29.3	26.0	25.0	22.0	23.3
Reel Faiz (bleşik %)	1.5	10.8	19.8	18.5	13.6	23.2	17.2	12.7	8.2	8.9	10.2	6.0	7.7
DİŞ TİCARET ve CARI İŞLEMLER													
İthalat (cif, milyar \$)	10.4	12.4	13.5	15.0	51.2	14.2	16.4	18.4	19.0	16.5	17.5	18.5	72.5
İhracat (fob, bavul tic. hariç, milyar \$)	7.9	8.5	9.3	10.1	35.8	10.3	11.3	12.0	13.0	11.5	12.5	13.5	52.0
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-2.4	-3.9	-4.2	-4.9	-15.5	-3.9	-5.2	-6.4	-6.0	-5.0	-5.0	-5.0	-20.5
Görünmeyen Kalemler (diğer carı)(milyar\$)	1.8	3.1	5.2	3.8	13.9	1.6	3.3	6.5	3.5	3.0	3.5	4.4	14.5
Cari İşlemler Dengesi (milyar\$)	-0.6	-0.8	1.0	-1.1	-1.5	-2.3	-1.9	0.2	-2.5	-2.0	-1.5	-0.6	-6.0
İthalat (cif)*	-3.9	25.7	29.8	44.3	23.7	37.2	31.9	36.4	27.1	16.1	6.7	0.8	5.3
İhracat (fob)*	8.4	5.6	21.0	21.1	14.1	30.3	32.2	29.5	29.1	11.6	11.1	12.5	11.7

İtalik kırmızı rakamlar TÜSİAD tabminidir.

(*) Bir önceki yılın aynı dönemine göre yıllık yüzde değişimi gösterir.

(**)Reel döviz kuru endeksindeki değişim TL'nin dolar karşısındaki değer kaybettiğini göstermektedir.

(a) TÜSİAD yıl sonu tabminleri TEFE'de ve TÜFE'de sırasıyla %12.4 ve %13.5'tir.

EK

İSTATİSTİKİ TABLOLAR

Ekonominin Genel Dengesi

(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

	2002	2003*	2004**	% Pay		
				2002	2003*	2004**
1. GSMH	273,463,168	357,045,000	419,692,000	100.0	100.0	100.0
2. Dış Kaynak	7,227,096	17,790,074	19,274,913	2.6	5.0	4.6
3. Toplam Kaynaklar	280,690,263	374,835,074	438,966,913	102.6	105.0	104.6
4. Toplam Yatırımlar	59,244,863	86,866,225	103,173,677	21.7	24.3	24.6
5. Sabit Sermaye Yatırımı	47,470,495	62,984,709	78,796,545	17.4	17.6	18.8
5.1 Kamu	17,320,079	16,774,200	19,973,683	6.3	4.7	4.8
5.2 Özel	30,150,416	46,210,509	58,822,862	11.0	12.9	14.0
6. Stok Değişmesi	11,774,368	23,881,516	24,377,132	4.3	6.7	5.8
6.1 Kamu	-98,777	-663,215	-137,251	0.0	-0.2	0.0
6.2 Özel	11,873,145	24,544,731	24,514,383	4.3	6.9	5.8
7. Toplam Tüketim	221,445,400	287,968,849	335,793,237	81.0	80.7	80.0
8. Kamu Harcanabilir Geliri	17,793,151	24,888,375	31,909,722	6.5	7.0	7.6
9. Kamu Tüketimi	34,826,623	44,192,468	51,890,158	12.7	12.4	12.4
10. Kamu Tasarrufu	-17,033,472	-19,304,093	-19,980,436	-6.2	-5.4	-4.8
11. Kamu Yatırımı	17,221,302	16,110,985	19,836,432	6.3	4.5	4.7
12. Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-34,254,774	-35,415,078	-39,816,868	-12.5	-9.9	-9.5
13. Özel Harcanabilir Gelir	255,670,017	332,156,625	387,782,278	93.5	93.0	92.4
14. Özel Tüketim	186,618,777	243,776,381	283,903,079	68.2	68.3	67.6
15. Özel Tasarruf	69,051,240	88,380,244	103,879,199	25.3	24.8	24.8
16. Özel Yatırım	42,023,562	70,755,245	83,337,244	15.4	19.8	19.9
17. Özel (Tas.-Yat.) Farkı	27,027,678	17,625,004	20,541,955	9.9	4.9	4.9
18. Özel Tasarruf Oranı	27	26.6	26.8	-	-	-
19. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	52,017,768	69,076,151	83,898,763	19.0	19.3	20.0
20. S. Sermaye Yatırımı/GSMH		17.4	17.6	-	-	-
21. Yurtiçi Tasarruflar/GSMH		19	19.3	-	-	-

Ekonominin Genel Dengesi

(1998 fiyatlarıyla, Milyar TL)

	2002*	2003*	2004**	% Değişim		
				2002	2003*	2004**
1. GSMH	52,110,821	54,716,362	57,452,180	7.8	5.0	5.0
2. Dış Kaynak (1)	-684,263	348,013	206,035	-1.2	-2.0	0.3
3. Toplam Kaynaklar	51,426,558	55,647,375	57,658,215	9.2	8.2	3.6
4. Toplam Yatırımlar	10,643,830	12,389,054	13,229,033	41.1	16.4	6.8
5. Sabit Sermaye Yatırımı	8,549,100	9,022,443	10,104,962	-4.0	5.5	12.0
5.1 Kamu	3,188,398	2,480,836	2,647,827	8.8	-22.2	6.7
5.2 Özel	5,360,702	6,541,607	7,457,135	-10.2	22.0	14.0
6. Stok Değişmesi (1)	2,094,730	3,366,611	3,124,071	7.1	2.4	-0.4
6.1 Kamu	-17,573	-93,494	-17,589	0.8	-0.1	0.1
6.2 Özel	2,112,303	3,460,105	3,141,661	6.4	2.6	-0.6
7. Toplam Tüketim	40,782,728	42,675,321	44,429,182	3.2	4.6	4.1
8. Kamu Harcanabilir Geliri	3,390,642	3,814,089	4,368,163	104.1	12.5	14.5
9. Kamu Tüketimi	6,478,023	6,548,036	6,730,520	2.2	1.1	2.8
10. Kamu Tasarrufu	-3,087,381	-2,733,947	-2,362,357	-	-	-
11. Kamu Yatırımı	3,170,825	2,387,341	2,630,327	25.0	-24.7	10.2
12. Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-6,258,206	-5,121,288	-4,992,594	-	-	-
13. Özel Harcanabilir Gelir	48,720,179	50,902,273	53,084,017	4.3	4.5	4.3
14. Özel Tüketim	34,304,705	36,127,285	37,698,663	3.3	5.3	4.3
15. Özel Tasarruf	14,415,474	14,774,988	15,385,354	6.8	2.5	4.1
16. Özel Yatırım	7,473,005	10,001,712	10,598,796	49.2	33.8	6.0
17. Özel (Tas.-Yat.) Farkı	6,942,469	4,773,276	4,786,558	-	-	-
18. Özel Tasarruf Oranı	29.6	29.0	29.0	-	-	-
19. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	11,328,093	12,041,041	13,022,998	28.5	6.3	8.2
20. S. Sermaye Yatırımı/GSMH	16.4	16.5	17.6	-	-	-
21. Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	21.7	22	22.7	-	-	-

(*) DPT gerçekleşme tabmini

(**) DPT 2004 Programı

(1) Yüzde değişimleri GSMH büyümesine katkıları göstermektedir.

Kaynak: DPT

GSMH Sektörel Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003		
							I.	II.	III.
Tarım	-2.3	8.4	-5.0	3.9	-6.5	7.1	7.0	-2.8	-1.0
Sanayi	10.4	2.0	-5.0	6.0	-7.5	9.4	7.8	4.4	8.1
Maden	4.7	9.3	-7.3	-1.1	-8.8	-4.4	-7.0	-7.3	2.6
İmalat	11.4	1.2	-5.7	6.4	-8.1	10.4	9.2	5.1	8.4
Enerji	5.0	5.3	1.3	6.5	-2.1	8.0	4.1	3.1	8.4
İnşaat	5.0	0.7	-12.5	4.4	-5.5	-4.9	-17.0	-14.5	-16.9
Ticaret	11.7	1.4	-6.3	12.0	-9.4	10.7	10.8	6.0	7.0
Ulaştırma	7.6	4.9	-2.4	5.5	-5.3	5.4	13.7	5.8	7.9
Mali Müesseseler	3.9	6.9	6.5	0.9	-9.9	-7.1	-8.1	-8.5	-4.3
Konut	2.3	2.1	1.1	0.0	2.1	1.8	1.3	1.3	1.3
Serbest Meslek ve Hizmetler	6.9	3.4	-4.5	6.1	-7.6	7.4	7.9	3.6	4.2
(-) İzafer Banka Hizmetleri	1.9	6.0	6.1	0.7	-11.7	-9.1	-9.7	-9.9	-6.0
Sektörler Toplamı	7.4	3.2	-5.0	6.6	-6.9	7.4	7.8	3.1	4.0
Devlet Hizmetleri	0.1	5.9	2.7	2.0	1.6	0.7	0.0	0.6	1.3
Kar Amacı Olmayan Özel									
Hizmet Kuruluşları	1.0	1.7	2.5	1.1	0.2	0.6	-1.4	-1.9	-1.0
İthalat Vergisi	18.3	-1.0	-5.7	28.1	-25.1	23.0	19.8	20.5	26.7
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	7.5	3.1	-4.7	7.4	-7.5	7.8	8.1	3.9	4.8
Net Dış Alem.Faktör Geliri	68.1	42.2	-56.2	-74.6	-691.6	8.2	-233.7	-331.4	-315.4
GSMH (Alıcı Fiyatları)	8.3	3.9	-6.1	6.3	-9.5	7.8	7.4	3.7	4.9

Sektörlerin GSMH İçindeki Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003		
							I.	II.	III.
Tarım	13.0	13.6	13.7	13.4	13.8	13.8	5.2	7.9	21.9
Sanayi	28.6	28.1	28.4	28.3	29.0	29.4	33.1	32.2	25.0
Maden	1.4	1.5	1.5	1.4	1.4	1.2	1.2	1.2	1.1
İmalat	24.2	23.6	23.7	23.7	24.1	24.7	27.7	27.6	21.1
Enerji	2.9	3.0	3.2	3.2	3.5	3.5	4.2	3.5	2.8
İnşaat	5.7	5.5	5.1	5.0	5.3	4.6	3.1	3.7	3.5
Ticaret	21.8	21.3	21.2	22.3	22.4	23.0	22.4	23.7	22.9
Ulaştırma	12.6	12.7	13.2	13.1	13.7	13.4	15.5	13.8	11.8
Mali Müesseseler	2.2	2.3	2.6	2.5	2.5	2.1	2.3	1.9	1.5
Konut	4.8	4.7	5.0	4.7	5.4	5.1	5.9	5.2	3.7
Serbest Meslek ve Hizmetler	2.2	2.2	2.3	2.3	2.3	2.3	2.2	2.2	2.3
(-) İzafer Banka Hizmetleri	1.8	1.9	2.1	2.0	2.0	1.7	1.8	1.4	1.2
Sektörler Toplamı	89.0	88.5	89.5	89.7	92.3	92.0	87.9	89.2	91.4
Devlet Hizmetleri	3.9	4.0	4.3	4.2	4.7	4.4	5.0	4.4	3.2
Kar Amacı Olmayan									
Özel Hizmet Kuruluşları	0.3	0.3	0.4	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3
İthalat Vergisi	4.8	4.6	4.6	5.5	4.6	5.2	6.7	6.0	5.2
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	98.0	97.3	98.8	99.7	102.0	102.0	100.0	100.0	100.0
Net Dış Alem. Faktör Geliri	2.0	2.7	1.2	0.3	-2.0	-2.0	-3.4	-1.7	-1.2
GSMH (Alıcı Fiyatları)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	96.6	98.3	98.8

Kaynak: DİE

Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nın Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, % değişme)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003		
							I.	II.	III.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	8.4	0.6	-2.6	6.2	-9.2	2.0	6.5	2.5	5.6
Gıda-İçki	0.8	-11.2	14.6	3.2	-3.6	0.9	3.9	2.9	6.0
Dayanıklı Tüketim Malları	33.6	-0.8	-0.3	27.4	-30.4	2.1	20.4	10.7	9.7
Yarı Dayanıklı ve Dayanıksız Tük. Malları	8.7	0.3	-8.3	0.9	-9.0	3.1	1.9	-6.1	4.1
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme Hizmetleri	3.5	4.9	-4.9	-2.1	0.9	-0.7	4.5	-0.2	2.5
Konut Sahipliği	15.1	-0.8	-11.2	7.6	-9.3	8.7	10.9	6.1	7.2
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	2.3	2.1	1.1	0.0	2.1	1.8	1.3	1.3	1.3
Maaş-Ücret	4.1	7.8	6.5	7.1	-8.5	5.4	-3.0	-2.9	-1.4
Diğer Cari Harcamalar	0.1	5.9	2.7	2.0	1.6	0.7	0.0	0.6	1.3
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	9.2	10.0	10.6	12.4	-18.0	10.8	-10.8	-7.0	-4.1
Kamu Sektörü	14.8	-3.9	-15.7	16.9	-31.5	-0.8	9.3	5.5	0.4
Makine Teçhizat	28.4	13.9	-8.7	19.6	-22.0	14.5	-37.8	-11.3	-17.2
Bina İnşaatı	36.2	19.1	-4.3	20.3	-39.0	29.3	-42.3	22.8	-14.1
Bina Dışı İnşaat	22.8	25.0	-1.6	31.6	-20.0	23.9	-38.0	-46.3	-35.4
Özel Sektör	26.8	6.3	-15.0	12.2	-10.3	1.1	-31.9	-3.5	-7.2
Makine Teçhizat	11.9	-8.3	-17.8	16.0	-34.9	-7.2	20.4	11.9	9.8
Bina İnşaatı	21.2	-12.3	-24.1	37.2	-49.6	1.4	53.0	29.9	40.8
Mal ve Hizmet İhracatı	-0.4	-1.8	-8.8	-9.7	-8.0	-15.8	-15.5	-14.4	-18.7
Mal ve Hizmet İthalatı	19.1	12.0	-7.0	19.2	7.4	11.0	14.5	12.5	20.1
GSYİH	22.4	2.3	-3.7	25.4	-24.8	15.7	23.9	20.2	29.4
	7.6	3.2	-4.7	7.3	-7.5	7.8	8.1	3.9	4.8

Kaynak: DİE

Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nın Sektörel Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003		
							I.	II.	III.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	68.8	67.0	68.5	67.8	66.5	63.0	68.7	60.8	64.0
Gıda-İçki	23.9	20.5	24.7	23.8	24.8	23.2	22.9	21.8	27.7
Dayanıklı Tüketim Malları	11.1	10.7	11.2	13.2	10.0	9.4	12.0	9.9	9.1
Yarı Dayanıklı ve Dayanaksız Tük. Malları	11.5	11.2	10.7	10.1	9.9	9.5	12.3	8.2	8.4
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme Hizmetler	9.6	9.7	9.7	8.9	9.6	8.9	9.5	8.8	7.2
Konut Sahipliği	7.4	7.1	6.6	6.6	6.5	6.6	6.0	6.6	7.3
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	5.3	5.2	5.6	5.2	5.7	5.4	6.1	5.5	4.3
Maaş-Ücret	7.4	7.8	8.7	8.7	8.6	8.4	6.4	7.7	6.5
Diğer Cari Harcamalar	4.0	4.1	4.4	4.2	4.6	4.3	4.8	4.3	3.4
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	3.5	3.7	4.3	4.5	4.0	4.1	1.6	3.4	3.1
Kamu Sektörü	31.1	29.0	25.6	27.9	20.7	19.0	16.0	20.8	17.1
Makine Teçhizat	6.1	6.8	6.5	7.2	6.1	6.5	1.7	4.8	4.9
Bina İnşaatı	1.7	2.0	2.0	2.3	1.5	1.8	0.7	1.6	1.3
Bina Dışı İnşaat	1.3	1.6	1.7	2.0	1.8	2.0	0.3	1.0	1.1
Özel Sektör	3.1	3.2	2.8	3.0	2.9	2.7	0.7	2.2	2.5
Makine Teçhizat	25.0	22.2	19.1	20.7	14.6	12.5	14.3	16.0	12.2
Bina İnşaatı	15.4	13.1	10.5	13.4	7.3	6.9	9.5	11.0	7.5
Stok Değişmesi	9.5	9.1	8.7	7.3	7.3	5.7	4.8	5.0	4.7
Mal ve Hizmet İhracatı	-1.3	-0.4	1.7	2.6	-1.5	5.1	10.3	11.9	5.3
Mal ve Hizmet İthalatı	28.0	30.4	29.6	32.9	38.2	39.3	42.9	43.2	43.3
GSYİH	34.0	33.7	34.1	39.9	32.4	34.8	44.4	44.4	36.2
GSYİH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)

Toplam Yatırımlar

Sektörler	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004**
Tarım	5.7	4.5	4.5	4.8	4.6	3.9	4.1
Madencilik	1.4	1.6	1.2	1.6	1.4	1.8	2.1
İmalat	18.0	17.4	19.0	17.8	20.1	22.7	23.5
Enerji	6.8	6.7	6.8	8.7	9.6	4.6	3.6
Ulaştırma	24.1	25.1	28.9	24.5	26.6	30.5	29.5
Turizm	2.9	3.9	3.9	4.4	4.6	6.1	6.8
Konut	25.5	23.8	16.8	16.3	11.1	9.4	9.0
Eğitim	3.4	4.7	5.3	5.9	5.4	5.1	5.1
Sağlık	3.9	3.4	4.3	4.6	4.4	4.5	5.4
Diğer Hizmetler	8.3	8.8	9.4	11.6	12.3	11.4	10.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kamu Yatırımları

Sektörler	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004**
Tarım	8.2	8.3	8.4	10.1	9.2	7.4	7.8
Madencilik	1.5	1.5	1.1	1.6	0.7	1.3	1.9
İmalat	2.7	2.6	2.9	4.0	3.2	3.0	2.2
Enerji	16.8	15.6	15.1	14.1	20.8	15.1	12.5
Ulaştırma	34.0	36.8	35.5	26.8	27.5	27.3	28.6
Turizm	0.5	0.4	0.5	0.6	0.8	0.7	0.7
Konut	1.1	1.3	0.8	0.9	0.8	1.0	1.0
Eğitim	10.7	11.7	11.8	14.0	12.1	14.5	14.6
Sağlık	4.6	3.7	4.5	5.9	5.1	5.8	6.7
Diğer Hizmetler	20.1	18.1	19.3	22.1	19.8	23.9	23.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Özel Sektör Yatırımları

Sektörler	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004**
Tarım	4.8	2.9	2.6	2.1	1.9	2.7	2.8
Madencilik	1.4	1.6	1.2	1.6	1.8	2.0	2.2
İmalat	23.4	23.8	26.5	24.6	29.7	29.8	30.7
Enerji	3.3	2.8	2.9	6.1	3.1	0.8	0.6
Ulaştırma	20.7	20.0	25.9	23.4	26.0	31.7	29.8
Turizm	3.7	5.5	5.5	6.2	6.8	8.1	8.9
Konut	34.0	33.6	24.2	23.9	17.0	12.4	11.8
Eğitim	0.9	1.7	2.3	1.8	1.5	1.7	1.9
Sağlık	3.6	3.2	4.2	3.9	4.0	4.1	5.0
Diğer Hizmetler	4.2	4.9	4.7	6.4	8.0	6.9	6.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) DPT gerçekleşme tahmini

(**) DPT 2004 Programı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı
(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

	1998		1999		2000		2001		2002		2003*	
	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer
Komple Yeni	2,745	3,349,788	1,793	3,471,247	2,068	6,168,316	1,256	6,055,021	1,450	8,542,504	1,619	14,974,628
Tevsi	873	654,242	619	903,266	713	1,378,604	475	1,807,678	773	3,771,372	1,019	5,114,398
Tamamlama	58	52,082	61	153,010	71	170,817	59	192,049	82	573,161	78	915,812
Yenileme	71	61,238	115	176,756	162	455,689	120	412,563	275	691,634	368	915,506
Kalite Düzeltme	15	6,374	21	16,142	22	22,184	23	23,878	17	24,581	12	8,316
Darboğaz Giderme	36	40,930	34	53,864	19	31,109	13	38,779	22	45,656	20	31,603
Modernizasyon	105	129,283	128	239,951	119	301,862	84	1,485,516	111	993,689	96	963,485
Entegrasyon	27	24,999	28	83,173	21	39,071	16	76,843	39	289,778	31	285,486
Nakil	1	3,600	1	980	4	2,007	-	0	2	26,928	2	1,910
Finansal Kiralama	353	110,630	160	62,682	317	164,936	97	107,639	211	240,965	277	340,567
Restorasyon	0	0	1	79	1	542	0	0	1	1,247	0	0
AR-GE	3	759	-	0	-	0	4	4,510	1	928	0	0
Çevre Koruma	-	0	1	459	1	765	-	0	-	0	0	0
Yap İşlet Devret	4	74,541	7	68,150	3	25,477	3	375,968	0	0	0	0
Altyapı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ürün Çeşitlendirme	0	0	0	0	0	0	4	18,396	19	27,231	12	172,027
Toplam	4,291	4,508,466	2,968	5,229,758	3,521	8,761,378	2,154	10,598,841	3,002	15,229,673	3,534	23,723,736

* Ocak-Kasım

Kaynak: Hazine MüsteşarlığıKaynak: Hazine Müsteşarlığı

Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (%)

Sektörler	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Tarım	1.8	0.8	2.1	2.0	1.5	0.9	1.2	1.2
Madencilik	1.3	1.7	2.2	1.2	0.9	0.9	4.3	1.2
İmalat	73.7	63.0	48.7	43.4	39.7	53.4	58.6	48.6
Gıda-İçki	7.1	6.4	6.0	3.8	5.6	2.1	3.6	2.7
Dokuma-Giyim	30.6	22.8	14.4	4.5	7.2	10.3	26.1	22.1
Orman Ürünleri	0.9	1.3	1.4	1.4	2.1	0.5	0.8	1.1
Kağıt	1.4	1.3	1.8	2.1	0.5	0.6	0.9	1.2
Deri ve Kösele	0.5	0.5	0.5	0.1	0.2	0.2	0.3	0.3
Lastik	1.8	1.8	2.0	1.3	1.5	3.3	2.1	2.4
Kimya	10.0	6.5	2.2	3.8	3.0	4.0	5.0	1.4
Cam	0.8	0.2	0.4	0.5	0.2	0.3	1.0	0.3
Demir-Çelik	1.1	3.1	1.4	1.4	3.5	14.2	1.1	0.4
Demir Dışı Metaller	0.7	1.3	0.5	0.5	0.7	0.2	0.5	0.5
Taşıt Araçları	5.2	5.5	3.7	3.1	3.8	6.6	7.8	9.6
Madeni Eşya	2.2	2.0	2.4	3.9	2.4	2.5	3.0	1.4
Mesleki, Bilim ve Ölçü	0.1	0.6	0.4	0.6	0.1	0.3	0.1	0.4
Makina İmalat	1.5	1.0	0.9	6.0	0.7	0.5	0.5	0.5
Elektrik Makinaları	0.8	0.7	0.8	0.8	1.3	2.0	1.4	0.4
Elektronik	0.6	0.2	0.4	1.0	0.6	0.9	0.3	1.0
Çimento	3.6	3.8	4.9	5.0	3.4	2.6	0.7	0.6
Pişmiş Kil ve Çiment. Ger.	0.6	1.3	1.1	1.0	0.5	0.4	0.4	0.4
Seramik	0.6	0.9	1.7	1.0	0.4	0.9	0.3	1.3
Diğer	3.6	1.9	1.9	1.5	1.7	1.1	2.8	0.6
Enerji	3.4	7.0	5.1	4.3	24.1	17.4	3.2	2.0
Hizmetler	19.8	27.6	41.9	49.0	33.8	27.3	32.7	47.0
Ulaştırma	12.5	12.5	18.8	22.9	15.9	10.1	9.9	29.8
Turizm	2.0	4.7	5.2	6.4	3.7	4.0	11.0	9.1
Diğer Hizmetler	5.3	10.3	17.9	19.7	14.3	13.2	11.8	8.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Yatırım Tutarı (Milyar TL)	2,999,484	4,293,544	4,535,782	6,236,156	8,761,139	10,598,561	15,229,599	22,830,739

* Ocak-Ekim

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Başlıca Sanayi Ürünleri Üretimi

	Birim	1998	1999	2000	2001	2002	2003(1)
Madencilik							
Ham petrol	(1000 ton)	3,224	2,939	2,748	2,551	2,440	2,180
Linyit	(1000 ton)	66,501	65,748	59,686	56,543	48,186	38303
Taş kömürü	(1000 ton)	3,142	2,750	3,330	3,639	3,312	2,735
İmalat Sanayi							
Aluminyum	(ton)	157,082	159,122	161,228	145,993	152,869	151,369
Benzin	(1000 ton)	3,713	3,412	2,758	3,027	3,831	3,605
Blister bakır	(ton)	52,899	43,408	29,951	24,792	19,375	13,876
Çimento	(1000 ton)	36,960	34,216	36,224	30,125	32,577	32,697
Filtreli sigara	(ton)	121,719	119,291	122,929	126,082	131,366	102,378
Fuel oil	(1000 ton)	6,708	6,584	6,532	7,250	6,835	6,252
Gazete kağıdı	(1000 ton)	101	68	128	88	54	20
Ham sıvı demir	(1000 ton)	5,087	5,181	5,333	5,289	5,012	5,202
Kamyon	(adet)	30,900	13,086	28,327	7,056	12,223	16,103
Kraft kağıdı	(1000 ton)	54	37	41	43	37	15
LPG	(1000 ton)	839	772	712	732	758	704
Motorin	(1000 ton)	8,024	7,932	6,919	7,579	7,736	7,392
Nafta	(1000 ton)	1,979	1,963	1,910	2,056	1,525	1,206
Otobüs ve Minibüs	(adet)	35,562	31,545	46,841	12,446	15,506	36,664
Otomobil	(adet)	221,218	222,119	305,603	226,795	259,812	371,872
Pamuk ipliği	(ton)	148,522	125,877	144,847	132,889	125,407	136,462
Polietilen	(ton)	223,444	216,537	224,603	206,526	201,380	172,801
PVC	(ton)	199,645	191,327	176,769	147,174	156,539	125,125
Rakı ve Bira	(Mil. Lt.)	769	748	759	764	796	790,696
Sıvı çelik	(1000 ton)	13,166	13,816	13,581	14,382	16,046	16,028
Sülfirik asit	(1000 ton)	1,007	832	659	576	630	501
Traktör	(adet)	54,332	24,864	35,908	15,054	10,371	27,113
Yün ipliği	(ton)	7,506	7,668	7,881	7,864	7,404	8,130
Dayanıklı Tüketim Malları							
Buzdolabı	(adet)	2,032,591	2,103,814	2,543,354	2,372,953	3,164,922	3,745,507
Çamaşır makinası	(adet)	1,393,966	1,226,544	1,391,111	1,022,120	1,684,687	2,173,621
Dikiş makinası	(adet)	90,681	89,864	79,329	28,515	31,974	28,357
Elektrik süpürgesi	(adet)	1,172,699	1,066,260	1,173,461	590,829	781,636	548,289
Fırın (LPG)	(adet)	691,444	669,966	742,237	661,210	906,254	1,277,520
Müzik seti	(adet)	131,358	111,714	145,920	20,113	54,256	14
Televizyon	(adet)	5,803,921	6,949,205	8,788,294	8,025,118	12,462,924	13,306,206
Video	(adet)	12,471	1,717	40,193	4,514	27,518	6,868
Enerji							
Elektrik enerjisi	(Mil. Kwh)	111,024	116,441	124,849	122,907	129,364	127,043

(1) Ocak-Kasım dönemi

Kaynak: DİE, DPT

Sanayi Üretim Endeksi

	1999			2000			2001			2002			2003		
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.	
Toplam Sanayi	97.5	103.4	94.4	103.4	109.9	93.7	104.9	108	106.5	102.4	109.4	102.4	109.4	117.9	
Madencilik Sanayi	100.2	97.4	89.6	82.2	78.4	82.4	80.4	86.7	79.1	71.6	68.6	71.6	68.6	95.1	
İmalat Sanayi	95.9	102.1	92.4	102.5	109.4	91.4	105	107.3	105.9	101.1	110	101.1	110	117	
Gıda ve İçecek	100.4	104.1	101.7	104.6	108.7	81.2	97.5	119.4	116.7	95.9	105.7	95.9	105.7	124.5	
Tekstil Ürünleri	87.0	95.7	90.9	102.3	103.3	91.7	106.7	104.1	102.5	100.6	106.5	100.6	106.5	102.8	
Giyim Eşyası	102.0	108.7	105.3	108.8	107.2	109.6	116.6	108.6	99.9	109.3	108.7	109.3	108.7	103.5	
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	98.0	86.8	92.0	100.4	103.4	97.9	98.3	108.9	96.3	97.9	98.7	97.9	98.7	113.6	
Kimyasal Madde Ürünleri	101.8	111.0	97.0	110.8	119.7	111.9	119.5	107.9	107.5	120.8	117.7	120.8	117.7	120.6	
Metalik Olmayan Diğ. Min.	100.5	108.2	92.0	102.0	111.5	78.3	114.1	114.8	100.8	81.5	121.5	81.5	121.5	131.5	
Ana Metal	98.7	102.4	97.3	107.1	118.5	92.2	109.3	111.4	115.3	111.7	121.3	111.7	121.3	122.4	
Makine ve Teçhizat	86.6	92.4	73.5	89.2	105.7	73.5	92.3	92.6	98.3	92.3	104.7	92.3	104.7	120.1	
Elektrikli Makine ve Teçhizat	86.3	90.3	75.6	84.3	84.4	81.2	84.4	86.1	85.4	80.1	87.9	80.1	87.9	85.3	
Radyo, TV ve Haberleşme	134.2	163.8	149.0	225.2	242.2	196.3	215.8	221.4	267.2	213.2	225.0	213.2	225.0	288.3	
Taşıt Araçları ve Karoseri	78.4	115.9	63.5	80.7	106.1	60	83.9	76.2	102.6	87.4	114.4	87.4	114.4	116.5	
Enerji Sektörü	112.9	121.2	119.0	125.4	134.5	125	118.7	128.4	129.5	135	127.3	135	127.3	141.3	

Kapasite Kullanımı (%)

	1999		2000		2001		2002		2003		2002				2003		
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
İmalat Sanayi	72.4	75.9	70.9	75.7	77.9	73.8	75.9	77.5	75.6	74.8	78.0	80.9					
Gıda ve İçecek	67.8	68.5	65.7	66.3	69.6	61.2	63.8	71.3	68.9	68.4	69.3	71.1					
Tekstil Ürünleri	74.8	79.4	76.3	82.8	81.3	82.6	83.8	82.7	81.8	80.6	81.1	82.1					
Giyim Eşyası	75.5	82.7	79.0	84.4	84.3	83.7	85.3	84.1	84.8	83.3	85.8	83.8					
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	80.3	77.5	81.8	81.9	83.4	81.9	78.3	86.7	80.6	80.0	83.5	86.7					
Kimyasal Madde Ürünleri	77.3	78.2	72.1	77.2	73.2	76.1	80.1	75.2	77.8	73.5	72.0	74.1					
Metalik Olmayan Diğ. Min.	79.9	81.4	76.1	75.1	77.0	65.8	80.2	81.7	73.2	67.7	81.4	81.8					
Ana Metal	76.7	78.9	73.3	75.4	80.4	74.6	77.5	79.5	70.0	81.2	80.5	79.4					
Makine ve Teçhizat	65.4	68.7	63.5	69.7	75.8	74.3	72.5	75.9	77.5	73.4	80.1	74.0					
Elektrikli Makine ve Teçhizat	72.3	78.2	72.7	74.3	71.8	74.3	72.4	75.9	74.6	69.1	70.5	75.8					
Radyo, TV ve Haberleşme	79.5	91.0	76.1	83.8	89.4	78.1	89.4	85.3	82.2	89.7	93.3	85.3					
Taşıt Araçları ve Karoseri	54.7	72.5	45.0	59.0	55.1	66.5	59.4	45.5	64.4	53.8	66.8	44.7					

Kaynak: DİİE

Enerji Üretim ve Tüketimi

	Birim	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004**
Birincil Enerji								
Üretim	BTEP	36,373	28,133	27,621	26,159	24,884	24,345	24,531
Tüketim	BTEP	79,011	74,560	81,193	75,883	78,322	82,338	86,838
Kişi başına	KEP	1,245	1,158	1,204	1,107	1,125	1,164	1,210
Elektrik Enerjisi								
Kurulu Güç	MW	23,352	26,117	27,264	28,332	31,278	35,190	36,795
Termik	MW	13,028	15,561	16,070	16,640	19,586	23,235	24,720
Hidrolik	MW	10,324	10,556	11,194	11,692	11,692	11,955	12,075
Üretim	GWH	111,023	116,440	124,922	122,725	129,400	141,650	153,400
Termik	GWH	68,776	81,727	94,010	98,653	95,668	105,200	115,750
Hidrolik	GWH	42,247	34,713	30,912	24,072	33,732	36,450	37,650
İthalat-İhracat Farkı	GWH	3,000	2,045	3,373	4,146	3,153	1,100	1,100
Tüketim	GWH	114,023	118,485	128,295	126,872	132,553	142,750	154,500
Kişi başına	KWH	1,797	1,840	1,903	1,851	1,904	2,019	2,152

Elektrik Enerjisi Tüketiminin Sektörel Dağılımı

(GWh)

Sektörler	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004**
Resmi Daire	5,070	4,700	5,100	4,300	4,600	5,000	5,300
Sanayi ve Otoprodüktörler	43,196	46,000	50,000	45,600	49,200	54,500	60,000
Ticarethaneler	7,634	8,700	9,400	9,800	10,200	11,200	12,200
Konutlar	19,068	21,800	24,000	24,800	26,500	29,400	32,500
Sokak Aydınlatması	3,076	4,100	4,400	4,800	5,200	5,600	6,200
Diğer	8,806	6,100	6,500	7,600	7,900	8,400	9,000
Toplam	89,998	91,400	99,400	96,900	103,600	114,100	125,200

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT 2004 Programı

Kaynak: DPT

Toplan Eşya Fiyat Endeksi

(% Değişim)

1994=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
1997													
Aylık	5.6	6.2	6.0	5.5	5.2	3.4	5.3	5.3	6.3	6.7	5.6	5.4	5.5
12 Aylık	78.0	78.6	77.0	72.8	74.6	75.7	80.7	83.4	85.4	87.5	88.4	91.0	81.8
1998													
Aylık	6.5	4.6	4.0	4.0	3.3	1.6	2.5	2.4	5.3	4.1	3.4	2.5	3.7
12 Aylık	92.5	89.6	86.0	83.3	79.9	76.7	72.1	67.4	65.9	62.0	58.6	54.3	71.8
1999													
Aylık	3.5	3.4	4.0	5.3	3.2	1.8	4.0	3.2	5.9	4.7	4.1	6.8	4.2
12 Aylık	50.0	48.3	48.2	50.0	50.0	50.3	52.5	53.7	54.4	55.2	56.2	62.9	53.1
2000													
Aylık	5.8	4.1	3.1	2.4	1.7	0.3	1.0	0.9	2.3	2.8	2.4	1.9	2.4
12 Aylık	66.4	67.5	66.1	61.5	59.2	56.8	52.3	48.9	43.9	41.4	39.1	32.7	51.4
2001													
Aylık	2.3	2.6	10.1	14.4	6.3	2.9	3.3	3.5	5.4	6.7	4.2	4.1	5.5
12 Aylık	28.3	26.5	35.1	50.9	57.7	61.8	65.4	69.6	74.7	81.4	84.5	88.6	61.6
2002													
Aylık	4.2	2.6	1.9	1.8	0.4	1.2	2.7	2.1	3.1	3.1	1.6	2.6	2.3
12 Aylık	92.0	91.8	77.5	58.0	49.3	46.8	45.9	43.9	40.9	36.1	32.8	30.8	50.1
2003													
Aylık	5.6	3.1	3.2	1.8	-0.6	-1.9	-0.5	-0.2	0.1	0.6	1.7	0.6	1.1
12 Aylık	32.6	33.4	35.2	35.1	33.7	29.6	25.6	22.7	19.1	16.1	16.2	13.9	25.6

Tüketici Fiyat Endeksi

(% Değişim)

1994=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
1997													
Aylık	5.9	5.7	5.4	6.6	4.7	2.9	6.3	6.2	7.3	8.3	6.6	5.1	5.9
12 Aylık	75.7	77.7	77.3	77.2	77.5	78.0	85.2	87.8	89.9	93.2	95.8	99.1	85.7
1998													
Aylık	7.2	4.4	4.3	4.7	3.5	2.4	3.4	4.0	6.7	6.1	4.3	3.3	4.5
12 Aylık	101.6	99.3	97.2	93.6	91.4	90.6	85.3	81.4	80.4	76.6	72.8	69.7	84.6
1999													
Aylık	4.8	3.2	4.1	4.9	2.9	3.3	3.8	4.2	6.0	6.3	4.2	5.9	4.5
12 Aylık	65.9	63.9	63.5	63.9	63.0	64.3	65.0	65.4	64.3	64.7	64.6	68.8	64.9
2000													
Aylık	4.9	3.7	2.9	2.3	2.2	0.7	2.2	2.2	3.1	3.1	3.7	2.5	2.8
12 Aylık	68.9	69.7	67.9	63.8	62.7	58.6	56.2	53.2	49.0	44.4	43.8	39.1	54.9
2001													
Aylık	2.5	1.8	6.1	10.3	5.1	3.1	2.4	2.9	5.9	6.1	4.2	3.2	4.5
12 Aylık	35.9	33.4	37.5	48.3	52.4	56.1	56.3	57.5	61.8	66.5	67.3	68.5	54.4
2002													
Aylık	5.3	1.8	1.2	2.1	0.6	0.6	1.4	2.2	3.5	3.3	2.9	1.6	2.2
12 Aylık	73.2	73.1	65.1	52.7	46.2	42.6	41.3	40.2	37.0	33.4	31.8	29.7	45.0
2003													
Aylık	2.6	2.3	3.1	2.1	1.6	-0.2	-0.4	0.2	1.9	1.4	1.6	0.9	1.4
12 Aylık	26.4	27.0	29.4	29.5	30.7	29.8	27.4	24.9	23.0	20.8	19.3	18.4	25.3

Kaynak: DİE

Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları

(Cari fiyatlarla, Trilyon TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004**
Vergiler	11,029	17,320	31,556	47,921	66,105	94,734	108,900
Vasıtasız	4,723	7,116	11,960	18,501	22,221	29,154	31,867
Vasıtalı	6,128	9,866	19,049	28,746	42,543	62,191	74,320
Servet	178	338	547	674	1,342	3,388	2,713
Vergi Dışı Nominal Gelirler	676	1,262	2,820	3,894	8,402	8,889	11,012
Faktör Gelirleri	2,727	3,769	4,364	9,573	20,178	19,549	22,268
Sosyal Fonlar	-1,269	-2,404	-2,411	-4,307	-8,837	-13,879	-12,587
Özelleştirme Gelirleri	517	63	1,914	1,618	456	3,169	4,836
Toplam Gelir	13,681	19,947	38,243	58,700	86,304	112,462	134,158
Cari Harcamalar	5,923	10,481	15,482	23,141	34,827	44,192	51,890
Yatırım Harcamaları	3,638	5,159	8,667	9,825	17,221	16,111	19,836
Sabit sermaye	3,359	5,131	8,602	11,300	17,320	16,774	19,974
Stok değişmesi	279	28	65	-1,475	-99	-663	-137
Transfer Harcamaları	8,571	15,503	27,776	51,794	67,235	82,317	96,120
Stok Değişim Fonu	592	1,077	1,114	2,866	1,908	959	460
Toplam Harcama	18,725	32,219	53,039	87,627	121,191	143,580	168,306
Borçlanma Gereği	5,044	12,149	14,796				
Konsolide Bütçe	3,895	9,285	13,726	30,790	40,746	40,759	46,399
KİT	699	1,883	2,616	648	-2,768	-3,279	-3,236
İşletmeci	690	1,766	1,848	11	-3,002	-1,795	-1,649
Tasarrufçu	9	117	213				
Mahalli İdareler	206	309	453	463	155	394	641
Döner Sermaye	-14	-50	-140	-171	-521	-614	-506
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	205	194	-17	-136	102	0	0
Fonlar	2	503	-1,479	-822	-56	-2,297	-4,327
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	2	69	556	637	234	-1,484	-1,587

(*) DPT Gerçekleşme Tahmini

(**) DPT 2004 Programı

Kaynak: DPT

Konsolide Bütçe

(Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003(1)
Gelirler	2,702	5,750	11,888	18,973	33,756	51,813	76,400	88,731
Dolaysız vergiler	884	1,932	4,304	6,713	10,849	16,080	20,077	25,066
Dolaylı vergiler	1,360	2,814	4,929	8,094	15,665	23,687	39,557	49,591
Diğer gelirler	458	1,005	2,655	4,166	7,242	12,045	16,766	14,074
Harcamalar	3,940	7,991	15,585	28,018	46,603	80,379	115,486	121,735
Personel	974	2,073	3,870	6,908	9,928	15,204	23,160	27,408
Diğer cari	309	706	1,309	2,240	3,611	5,164	7,889	5,462
Yatırım	238	590	998	1,540	2,472	4,140	6,888	4,538
Faiz ödemeleri	1,497	2,278	6,177	10,721	20,440	41,065	51,871	53,190
Dış	168	300	547	896	1,648	3,570	5,064	5,468
İç	1,329	1,978	5,630	9,825	18,792	37,494	46,807	47,722
Diğer transferler	922	2,343	3,231	6,609	10,151	14,806	25,678	31,136
Bütçe Dengesi	-1,238	-2,241	-3,698	-9,044	-12,846	-28,566	-39,085	-33,003
Emanet ve Avanslar (net)	-30	20	-112	-52	95	-3,550	4,698	-3,211
Nakit Dengesi	-1,268	-2,220	-3,809	-9,097	-13,631	-32,117	-28,295	-36,214
Finansman	1,268	2,220	3,809	9,097	13,631	32,117	28,295	36,214
Dış Borçlanma, Net	-134	-445	-1,036	460	2,677	-4,448	15,670	1,471
Kullanım	253	195	724	2,566	5,928	4,364	21,647	10,421
Devirli krediler	24	52	80	242	402	893	1,517	1,042
Ödenen	-412	-691	-1,839	-2,348	-3,653	-9,706	-7,494	-9,992
İç Borçlanma, Net	1,066	2,506	4,590	9,740	8,808	23,542	14,155	37,756
Devlet Tahvili, Net	274	1,485	1,297	12,234	10,142	8,534	-2,444	47,147
Satış	583	2,069	2,807	16,903	19,656	35,091	27,397	80,920
Ödenen	-309	-584	-1,510	-4,669	-9,514	-26,557	-29,841	-33,773
Hazine Bonosu, Net	792	1,021	3,293	-2,493	-1,334	15,008	16,600	-9,391
Satış	3,266	2,982	9,174	6,840	5,628	42,463	58,487	53,919
Ödenen	-2,474	-1,961	-5,881	-9,333	-6,962	-27,455	-41,887	-63,310
Diğer	107	160	255	-1,103	724	13,023	-1,529	-3,013

(1) Ocak-Kasım dönemi

Kaynak: Hazine, DPT

İç Borç Stoku

(Trilyon TL)

	1998	1999	2000	2001*	2002*	2003*(1)
Toplam Ödeme	14,472	25,478	37,582	164,361	141,059	151,223
1- Anapara	8,845	15,579	18,972	123,877	97,591	103,578
Tahvil	2,427	6,116	12,006	96,418	48,178	39,870
Bono	6,080	9,463	6,962	27,458	49,413	63,708
Konsolide Borçlar	0.00	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	4	0	0	0
2- Faiz	5,627	9,899	18,609	40,484	43,469	47,645
Tahvil	2,587	4,889	16,967	34,608	30,991	32,179
Bono	3,036	5,005	1,640	5,876	12,477	15,467
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	3.4	3.1	2.6	0	0	0
Toplam Borçlanma	14,254	26,886	32,469	209,613	125,303	136,781
Tahvil	4,708	20,028	26,686	164,183	58,900	82,862
Bono	9,546	6,857	5,783	45,430	66,403	53,919
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	0	0
Net Borçlanma	5,409	11,307	13,496	85,737	27,712	33,203
Tahvil	2,281	13,911	14,680	67,765	10,722	42,993
Bono	3,466	-2,604	-1,179	17,972	16,991	-9,789
Konsolide Borçlar	0.00	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	-338	0	-4	0	0	0
Borç Stoku	11,613	22,920	36,421	122,157	149,870	183,073
Tahvil	5,772	19,683	34,363	102,128	112,850	155,843
Bono	5,841	3,237	2,058	20,029	37,020	27,231
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	0	0

İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı

(Satış Miktarı Ağırlıklı, ortalama)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Bileşik Faiz Oranı (stopaj hariç, %)	115.2	108.8	37	99.4	64.9	44.9
Vade (gün)	239	429	417	145	255	312

(*) Geçici

(1) Kasım sonu itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Parasal Büyüklükler

(Dönem Sonu, Milyar TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003			
						I.	II.	III.	IV.
M1	1,874,539	3,179,368	5,861,987	10,222,493	14,258,860	14,621,760	16,869,359	19,160,173	21,564,149
Dolaşımdaki Para	932,111	1,481,345	2,497,548	4,609,821	7,208,863	7,880,710	8,561,708	9,706,144	10,128,670
Vadesiz Mevduat	942,429	1,698,024	3,364,439	5,612,672	7,049,996	6,741,050	8,307,651	9,454,029	11,435,478
M2	7,794,716	15,742,156	24,974,730	44,124,963	61,195,275	63,412,493	67,915,738	74,610,563	80,922,936
Vadeli Mevduat	5,919,446	12,562,788	19,112,744	33,902,470	46,936,415	48,790,733	51,046,379	55,450,390	59,358,787
M2Y	14,597,169	27,845,412	47,633,771	103,936,046	133,450,273	132,877,845	130,508,928	137,868,178	149,854,800
Döviz Tevdiat Hesabı	6,802,453	12,103,256	22,659,040	59,811,084	72,254,998	69,465,352	62,593,190	63,257,615	68,931,864

Toplam Mevduat (Kurumsal Sektörlere Göre)

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003			
						I.	II.	III.	IV.
Mevduat Bankaları	22,917	45,292	64,943	112,246	133,311	130,621	128,051	135,451	147,351
Tasarruf Mevduatı, Gerçek Kişiler	6,409	13,310	17,841	24,976	34,818	37,362	39,301	41,825	45,311
Ticari Kurumlar	1,507	2,581	4,337	4,426	12,080	11,166	11,914	13,803	14,814
Yurtiçi Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	8,629	17,697	24,640	62,265	72,255	69,465	62,593	63,258	68,932

Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre)

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003			
						I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	22,917	45,292	64,943	112,246	133,311	130,621	128,051	135,451	147,351
TL Mevduat	10,914	21,590	30,150	40,244	56,481	58,850	63,309	70,042	75,979
Vadesiz Mevduat	1,902	3,632	5,802	7,600	8,190	8,258	10,032	12,118	13,920
Vadeli Mevduat	9,012	17,958	24,348	32,644	48,104	50,377	53,061	57,666	61,757
Bankalararası Mevduat	2,404	4,737	8,786	7,126	2,293	2,434	1,743	2,204	2,781
Döviz Tevdiat Hesapları	9,574	18,421	25,342	64,151	74,537	71,770	64,742	65,409	71,372

Toplam Yurtiçi Kredi Stoku

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003			
						I.	II.	III.	IV.
Kredi Stoğu	10,988	16,771	27,275	33,944	36,762	43,357	43,374	47,072	54,600
Merkez Bankası Kredileri	1	2	2	0	252	233	195	163	168
Mevduat Bankaları Kredileri	10,389	15,684	25,689	31,146	32,277	38,504	38,781	42,520	49,878
Yatırım ve Kalkınma Bankaları Kredileri	598	1,085	1,584	2,798	4,233	4,621	4,398	4,390	4,554

Kaynak: TCMB

Merkez Bankası Bilançosundan Seçilmiş Kalemler

(Trilyon TL)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Net Dış Varlıklar	1,546	4,811	3,310	-12,705	2,439	7,066
Net İç Varlıklar	477	-879	2,638	20,636	7,964	7,801
Toplam İç Krediler	-315	-867	543	29,645	24,150	20,649
Kamu Kesimine Açılan Krediler	-323	-875	43	28,895	23,887	20,643
Bankalara Açılan Krediler	8	8	500	750	263	7
Diğer Kalemler (Net)	792	-12	2,095	-8,203	-6,722	-5,168
Toplam Varlıklar	2,023	3,932	5,948	7,931	10,403	14,867
Rezerv Para	2,023	3,932	5,949	7,931	10,403	14,867
EmisyonCurrency issued	1,232	2,391	3,772	5,329	7,707	10,676
Bankalar Zorunlu Karşılıklar	692	1,023	1,404	1,628	1,672	2,289
Bankalar Serbest Mevduatı	49	466	611	794	1,024	1,903
Diğer KalemlerOther items	68	53	161	181	0	0
Açık Piyasa İşl. Borçları	-1,846	-2,407	-5,219	1,112	8,452	8,260
Parasal Taban	177	1,525	730	9,043	18,855	23,127
Kamu Mevduatı	397	62	249	668	852	864
Merkez Bankası Parası	573	1,587	979	9,711	19,708	23,991
Döviz Olarak Takip Olunan Mevduat	662	1,718	1,208	3,120	5,996	6,517
Bankaların Döviz Mevduatı	1,360	2,992	4,295	10,286	10,432	10,196
Toplam İç Yükümlülükler	2,595	6,296	6,482	23,117	36,135	40,704

Kaynak: TCMB

Faizler ve Döviz Kurları

Mevduat Faizleri (%)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1998												
3 Aylık	82.6	82.8	82.7	81.9	81.2	77.6	71.3	73.0	81.7	82.2	81.8	82.6
12 Aylık	96.4	96.0	96.9	96.1	95.7	92.9	83.8	87.1	91.5	93.1	94.8	95.5
1999												
3 Aylık	83.6	82.2	81.1	80.9	81.4	85.3	81.2	81.3	76.4	76.0	72.3	59.5
12 Aylık	94.6	92.7	90.7	90.5	91	91.7	91.7	92.1	88.1	83.8	72.2	46.7
2000												
3 Aylık	38.1	37.7	40	42.5	39	41	37.8	33.8	50.5	47.6	51.4	105.5
12 Aylık	37.4	38.9	37.4	38.6	36.0	36.9	35.1	32.1	40.2	39.7	40.1	45.6
2001												
3 Aylık	60.4	81.4	120.2	102.2	72.8	68.0	67.9	67.7	67.6	65.1	61.6	61.2
12 Aylık	45.2	53.8	77.6	68.4	62	60.7	60	61.3	66.6	65	62.5	62.5
2002												
3 Aylık	59.2	58.9	54.1	49.6	47.3	49.2	49.9	49.2	49.3	49.4	44.9	44.8
12 Aylık	61.6	61.4	58.3	52.7	49.7	52.0	52.7	53.1	53.3	53.8	49.6	48.2
2003												
3 Aylık	45.5	45.5	46.9	45.3	41.8	39.2	37.2	35.3	31.7	27.7	28.1	28.0
12 Aylık	48.6	48.6	48.9	48.6	45.3	42.7	41.2	38.2	34.3	29.2	29.1	28.6

Hazine Bonosu

(%)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1999												
Ortalama Bileşik Faiz	130.1	124.1	103.7	100.8	98.5	..	98.9	113.5	111.3	108.5	96.5	37.6
Ortalama Vade	361	354	372	344	368	361	399	669	624	596	661	453
2000												
Ortalama Bileşik Faiz	37.7	41.7	38.9	34.1	38.7	37.1	33.4	33.4	33.6	37.7	40.8	..
Ortalama Vade	453	392	497	390	421	503	341	358	532	366	332	..
2001												
Ortalama Bileşik Faiz	65.1	117.3	193.7	130.4	81.8	88.7	93.8	92.6	87.5	85.8	79	74.0
Ortalama Vade	208	51	98	168	197	126	171	132	125	122	166	170
2002												
Ortalama Bileşik Faiz	73.9	74.0	70.5	60.2	56.2	72.2	72.6	64.9	63.5	65.1	52.8	49.8
Ortalama Vade	274	359	326	279	268	152	161	195	205	281	193	247
2003												
Ortalama Bileşik Faiz	57.3	54.3	60.1	58.2	51.6	46.5	46.9	39.0	30.6	30.1	28.7	28.0
Ortalama Vade	284	245	303	276	314	281	287	299	196	350	293	310

Döviz Kurları

(Yıllık % Değişim)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1998												
ABD Doları	88.5	87.3	88.6	87.5	83.7	80.7	74.7	67.4	61.5	56.5	57.3	53.7
Alman Markı	66.5	73.0	75.1	77.1	76.5	74.3	74.1	72.3	69.7	68.2	56.2	63.6
1999												
ABD Doları	52.1	52.8	52.9	54.5	56.9	58.2	59.0	59.0	64.9	67.8	68.6	71.6
Alman Markı	64.0	58.9	55.7	53.2	51.3	50.5	51.4	54.4	50.7	50.5	49.8	48.2
2000												
ABD Doları	69.4	65.0	61.1	56.9	56.1	49.3	47.3	48.4	46.5	45.0	37.6	28.7
Euro	47.8	44.7	42.4	38.8	33.2	36.6	33.6	26.5	21.6	15.7	14	13.6
2001												
ABD Doları	23.1	33.3	67.5	103.7	83.8	97.5	110.5	116.9	122.1	136.4	121.5	113.6
Euro	14.0	24.7	57.1	92.2	77.2	77.4	92.9	115.8	132.3	150.6	129.8	112.8
2002												
ABD Doları	102.7	79.9	39.1	8.4	22.8	25.7	25.3	16.7	11.5	2.9	5.6	10.0
Euro	90.4	70.0	34.6	7.6	28.6	40.8	44.5	26.6	20.0	11.5	19.1	26.6
2003												
ABD Doları	21.8	20.0	22.9	23.2	6.7	-7.1	-15.5	-14.5	-16.6	-13.6	-7.9	-10.4
Euro	46.4	48.7	51.7	51.1	34.4	13.4	-3.2	-2.4	-4.6	3.0	7.3	7.6

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Genel Toplam	26,973	26,588	27,775	31,334	35,081	38,317
Sermaye malları	1,392	1,796	2,140	2,630	2,650	3,605
Ara malları	11,150	10,841	11,573	13,403	14,062	15,165
Tüketim malları	14,415	13,892	14,014	15,253	18,259	19,306
Diğer	15.1	57.6	48.3	48.0	110.0	241.0

İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Genel Toplam	26,973	26,588	27,775	31,186	35,081	38,317
I. OECD ülkeleri	16,978	18,039	19,006	20,553	22,988	24,816
A. AB ülkeleri	13,498	14,332	14,510	16,078	18,059	19,907
B. EFTA ülkeleri	356	361	324	303	404	441
C. Diğer OECD ülkeleri	3,124	3,345	4,171	4,171	4,524	4,468
II. OECD dışı ülkeler	10,064	5,473	7,874	9,708	10,697	11,986

İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Genel Toplam	45,921	40,687	54,503	41,399	50,832	55,571
Sermaye malları	10,665	8,729	11,341	6,964	8,382	8,563
Ara malları	29,562	26,568	35,710	29,971	36,903	40,871
Tüketim malları	5,322	5,062	7,265	4,084	4,979	5,786
Diğer	372	327	186	380	567	351

İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Genel Toplam	45,921	40,692	54,503	40,507	50,832	55,571
I. OECD ülkeleri	33,471	28,326	35,682	25,222	32,567	35,092
A. AB ülkeleri	24,074	21,419	26,610	18,059	23,124	25,041
B. EFTA ülkeleri	1,169	926	1,155	925	2,400	2,962
C. Diğer OECD ülkeleri	8,228	5,981	7,916	6,237	7,044	7,089
II. OECD dışı ülkeler	12,031	11,858	18,325	14,982	17,691	19,998

* Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: DİE

Ödemeler Dengesi

(Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
CARİ İŞLEMLER HESABI	-2,638	1,984	-1,344	-9,819	3,390	-1,521	-4,103
İhracat f.o.b.	32,110	30,662	28,842	30,721	34,373	40,124	41,541
İthalat f.o.b.	-47,513	-44,926	-39,311	-53,131	-38,916	-48,461	-52,380
Mal Dengesi	-15,403	-14,264	-10,469	-22,410	-4,543	-8,337	-10,839
Hizmet Gelirleri	19,740	23,686	16,800	20,364	16,030	14,785	15,018
Hizmet Giderleri	-8,828	-10,180	-9,313	-8,996	-6,900	-6,905	-6,799
Mal ve Hizmet Dengesi	-4,491	-758	-2,982	-11,042	4,587	-457	-2,620
Yatırım Gelirleri	1,900	2,481	2350	2,836	2,753	2,486	1,888
Yatırım Giderleri	-4,913	-5,466	-5,887	-6,838	-7,753	-7,040	-6,355
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-7,504	-3,743	-6,519	-15,044	-413	-5,011	-7,087
Cari Transferler	4,866	5,727	5,175	5,225	3,803	3,490	2,984
SERMAYE VE FİNANS HESABI	6,969	-840	4,829	9,584	-14,643	1,375	4,499
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-251	-367	-645	-870	-497	-175	-403
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	805	940	783	982	3,266	1,038	369
Portföy Hesabı-Varlıklar	-710	-1,622	-759	-593	-788	-2,096	-811
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	2,344	-5,089	4,188	1,615	-3,727	1,503	3,602
Hisse Senetleri	8	-518	428	489	-79	-16	762
Borç Senetleri	2,336	-4,571	3,760	1,126	-3,648	1,519	2,840
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-1,750	-1,464	-2,304	-1,939	-601	-777	-955
Merkez Bankası	-98	-95	-98	1	-39	-30	-26
Genel Hükümet		0		0	0	0	0
Bankalar	-976	-942	-1,839	-1,574	233	643	714
Diğer Sektörler	-676	-427	-367	-366	-795	-1,390	-1,643
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	6,531	6,762	3566	10,389	-12,296	1,882	2,697
Merkez Bankası	1,026	571	-231	619	735	1,336	384
Genel Hükümet	-1,456	-1,655	-1932	117	-1,977	-669	-1,716
Bankalar	2,232	3,195	2655	3,736	-9,644	-2,016	1,643
Diğer Sektörler	4,729	4,651	3,074	5,917	-1,410	3,231	2,386
Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar	4,331	1,144	3485	-235	-11,253	-146	396
NET HATA VE NOKSAN	-987	-697	1,721	-2,762	-1,671	-66	4,076
GENEL DENGİ	3,344	447	5206	-2,997	-12,924	-212	4,472
REZERV VARLIKLAR (*)	-3,344	-447	-5,206	2,997	12,924	212	-4,472
Resmi Rezervler	-3,316	-216	-5,726	-354	2,694	-6,153	-4,472
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-28	-231	520	3,351	10,230	6,365	0

* Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: TCMB

Yabancı Sermaye İzinlerinin Sektörlere Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
Tarım	12.2	5.7	17.2	59.7	134.7	32.8	7.7
Madencilik	26.7	13.7	6.8	6.3	29.9	17.3	124.2
İmalat Sanayi	867.9	1,021.0	1,123.2	1,115.2	1,255.6	892.0	710.6
Gıda-İçki-Tütün	138.2	148.6	37.5	23.4	166.2	269.8	98.6
Çimento	33.7	9.4	32.7	33.1	8.8	2.1	2.8
Kimya	67.1	271.6	213.1	12.8	8.5	49.1	10.0
Gübre	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Lastik	39.5	40.2	112.3	17.1	13.7	18.0	17.1
Plastik	28.6	22.7	3.8	30.3	40.6	16.0	8.7
Orman Ürünleri	3.9	1.3	0.3	11.4	0.2	1.6	0.0
Kağıt	19.8	3.3	13.8	70.4	0.4	2.6	50.9
Dokuma-Giyim	85.7	52.3	27.8	41.3	0.4	38.6	4.4
Cam	1.6	20.4	0.1	0.1	1.8	1.1	0.3
Pişmiş Kilden ve Çim.Ger.	6.0	10.9	10.5	0.0	1.9	0.5	1.2
Demir-Çelik	4.5	15.4	8.0	10.0	33.1	25.0	51.3
Demirdışı Metaller	1.9	5.1	12.0	1.7	2.1	3.4	5.3
Madeni Eşya	1.0	2.5	1.3	4.0	1.9	3.3	1.2
Makina	0.3	0.3	0.0	0.1	3.3	0.1	0.2
Uçak	28.6	61.5	52.0	0.0	4.9	6.4	0.0
Elektrik ve Elektronik	132.5	133.8	89.3	78.2	147.1	52.0	40.1
Taşıt Araçları	177.9	146.8	368.1	245.5	280.4	83.8	113.7
Taşıt Araçları Yan Sanayi	96.2	61.9	108.4	154.7	135.3	117.4	31.9
Diğerleri	1.0	13.1	32.3	381.0	405.0	201.3	272.9
Hizmetler	767.5	605.3	553.2	1,878.6	1,277.5	1,235.9	324.3
Ticaret	171.8	101.8	36.0	52.8	324.4	255.3	125.2
Turizm	240.1	52.1	40.0	50.2	86.5	80.2	42.2
Bankacılık	48.3	72.4	18.7	30.5	355.7	230.5	45.5
Kara Taşımacılığı	0.6	0.4	3.9	0.0	0.7	13.4	0.3
Hava Taşımacılığı	12.8	0.1	7.4	0.0	3.3	0.4	0.0
Deniz Taşımacılığı	0.7	0.6	0.6	1.1	2.7	3.3	0.3
Yatırım Finansmanı	4.7	54.8	59.0	21.1	79.4	89.9	14.8
Diğerleri	288.4	323.1	387.5	1,723.0	424.7	562.8	96.0
Genel Toplam	1,678.0	1,645.8	1,700.4	3,059.9	2,726.4	2,243.0	1,208.0

* Ocak-Haziran

Kaynak: DPT, Hazine Müsteşarlığı

Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

(Milyon Dolar)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
I. OECD Ülkeleri	1,562.5	1,443.3	3,022.1	2,470.3	2,028.5	1,142.4
A. AB Ülkeleri	1,085.3	1,069.5	2,450.7	1,804.7	1,426.4	908.4
Avusturya	6.1	16.4	27.9	2.3	20.0	2.8
Almanya	329.9	407.3	636.8	319.3	272.0	259.9
Belçika-Lüksemburg	41.7	27.6	193.6	80.1	56.0	26.1
Danimarka	4.2	11.3	10.1	69.9	4.9	4.0
Finlandiya		0.2	3.1	0.6	10.6	10.6
Fransa	135.5	146.7	33.7	137.7	134.1	93.7
Hollanda	352.1	234.6	1,381.3	635.5	379.3	241.4
İngiltere	44.4	88.4	98.2	506.5	247.7	175.8
İrlanda	12.2	1.2	0.4	1.3	2.8	7.3
İsveç		6.9	8.7	2.1	7.7	4.5
İtalya	128.7	95.2	17.9	33.6	243.5	30.4
Yunanistan	0.2	2.6	32.7	3.5	4.9	23.5
İspanya	9.2	31.0	6.3	12.3	42.9	28.4
Portekiz	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.0
B. Diğer OECD Ülkeleri	477.2	374.9	571.3	665.6	602.1	233.9
ABD	297.2	292.5	291.3	316.1	310.8	121.6
Japonya	17.5	13.9	150.8	258.6	128.8	11.9
İsviçre	101.6	50.9	35.3	86.1	149.3	89.9
Diğerleri	60.9	17.6	94.0	4.8	13.3	10.5
II. İslam Ülkeleri	56.8	26.1	47.7	31.8	59.0	44.4
A. Orta Doğu	53.1	24.9	46.3	28.0	48.0	30.8
İran	5.0	1.6	2.0	4.6	4.1	3.0
Irak	3.2	0.7	2.0	2.4	3.1	1.3
Suudi Arabistan	17.1	14.5	9.0	0.7	8.1	20.5
Kuveyt	0.4	0.3	0.1	0.9	26.4	0.3
Lübnan	0.2	1.5	0.4	1.8	1.0	0.8
Suriye	0.7	1.9	0.5	13.6	2.0	2.9
Ürdün	0.4	0.7	1.2	0.8	0.8	0.3
Bahreyn	25.2	0.0	0.0	0.1	1.4	0.0
Katar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
KKTC	0.4	3.5	28.8	0.0	0.0	0.0
İslam Kalkınma Bankası	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0
BAE	0.3	0.2	0.0	2.9	1.2	1.7
Yemen	0.1	0.1	2.3	0.0	0.0	0.0
B. Kuzey Afrika	0.3	0.4	0.4	2.1	9.1	0.6
Libya	0.1	0.0	0.0	0.3	0.5	0.1
Mısır	0.1	0.2	0.4	1.6	8.4	0.4
Tunus	0.0	0.2	0.0	0.1	0.2	0.1
C. Diğer İslam Ülkeleri	3.4	0.7	1.0	1.7	2.0	13.0
III. Diğer Ülkeler	26.5	229.6	403.8	224.3	155.5	31.8
Genel Toplam	1,645.8	1,700.0	3,473.6	2,726.3	2,243.0	1,218.6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Dış Borç Stoku ¹

(Milyon Dolar)

	2001	2002	2003-1	2003-2	2003-3
Vadeye Göre	115,186	131,264	133,045	137,936	142,037
Kısa Vadeli	16,241	15,220	16,724	16,767	18,624
Orta-Uzun Vadeli	98,945	116,044	116,321	121,169	123,413
Borçluya göre	115,186	131,264	133,045	137,936	142,037
Orta-Uzun Vadeli	98,945	116,044	116,321	121,169	123,413
A. Toplam Kamu	46,277	63,920	64,152	66,959	68,141
1. Genel Hükümet	41,146	59,104	59,412	62,257	63,474
a. Konsolide Bütçe	38,764	56,828	57,194	60,092	61,371
b.Yerel Yönetimler	1,807	1,595	1,547	1,509	1,457
c.Fonlar	561	655	643	628	614
d.Üniversiteler	15	26	28	28	31
2. Diğer Kamu Sektörü	1,117	1,038	1,008	1,042	1,086
3. Kitler	4,014	3,778	3,733	3,660	3,581
B. TCMB	23,753	21,544	21,971	22,929	23,228
1. TCMB Kredileri	13,643	8,068	8,002	8,075	7,948
2. Kredi Mektuplu DTH	10,110	13,476	13,969	14,854	15,280
C. Özel	28,915	30,580	30,198	31,281	32,044
1. Finansal	5,459	4,701	4,589	4,663	4,709
2. Finansal Olmayan	23,456	25,879	25,609	26,618	27,335
Kısa Vadeli	16,241	15,220	16,724	16,767	18,624
Genel Hükümet	0	0	0	0	0
TCMB	590	451	444	436	357
TCMB Kredileri	20	15	19	16	11
Kredi Mektuplu DTH	570	436	425	420	346
Ticari Bankalar	7,997	6,344	7,808	7,317	9,171
Diğer Sektörler	7,654	8,425	8,472	9,014	9,096
Alacaklılara Göre	115,186	131,264	133,045	137,936	142,037
Orta-Uzun Vadeli	98,945	116,044	116,321	121,169	123,413
A. Resmi Alacaklılar	29,922	40,158	40,041	41,364	41,942
1. Hükümet Kuruluşları	7,704	9,193	9,091	9,213	9,237
2. Uluslararası Kuruluşlar	22,218	30,965	30,950	32,151	32,705
B. Özel Alacaklılar	69,024	75,886	76,280	79,805	81,471
1. Özel Alacaklılar	47,684	52,042	51,820	53,379	54,336
Ticari Bankalar	27,081	29,404	28,698	29,182	29,483
Bankacılık Dışı Finansman Kuruluşları	4,937	3,614	3,396	3,403	3,420
Parasal Olmayan Kuruluşlar	4,346	4,489	4,549	4,651	4,765
Kıyı Bankaları	1,179	1,047	1,195	1,276	1,374
Özel Yatırım ve Kalkınma Bankaları	23	3	3	3	3
Diğer	1	2	2	2	
Dresdner	10,110	13,476	13,969	14,854	15,280
NGTA	8	8	8	8	8
2. Tahvil	21,340	23,844	24,460	26,426	27,135
Kısa Vadeli	16,241	15,220	16,724	16,767	18,624
Ticari Banka Kredileri	7,775	5,187	6,595	6,148	7,896
Özel Kesim Kredileri	8,466	10,033	10,129	10,619	10,728

(1) Yeni seri verileri kullanılmıştır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

